

**T.C.
YILDIZ TEKNİK ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
İNSAN VE TOPLUM BİLİMLERİ ANA BİLİM DALI
FELSEFE TEZLİ YÜKSEK LİSANS PROGRAMI**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

**SEARLE'DE YÖNELİMSELLİK: MAKİNELERDE İÇKİN VE TÜRETİLMİŞ
YÖNELİMSELLİĞİN YOKSUNLUĞU ÜZERİNE**

**MELANİ ADAŞ
207B3013**

**TEZ DANIŞMANI
Doç. Dr. SONGÜL DEMİR**

**T.C.
YILDIZ TEKNİK ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
İNSAN VE TOPLUM BİLİMLERİ ANA BİLİM DALI
FELSEFE TEZLİ YÜKSEK LİSANS PROGRAMI**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

**SEARLE'DE YÖNELİMSELLİK: MAKİNELERDE İÇKİN VE
TÜRETİLMİŞ YÖNELİMSELLİĞİN YOKSUNLUĞU ÜZERİNE**

**MELANİ ADAŞ
207B3013
ORCID NO: 0009-0009-0754-1524**

**TEZ DANIŞMANI
Doç. Dr. Songül Demir**

MAYIS 2023

Melani ADAŞ tarafından hazırlanan “Searle’de Yönelimsellik: Makinelerde İçkin ve Türetilmiş Yönelimselliğin Yoksunluğu Üzerine” başlıklı çalışma, [16/06/2023] tarihinde yapılan savunma sınavı sonucunda oybirliği ile başarılı bulunmuş ve jürimiz tarafından İnsan ve Toplum Bilimleri Ana Bilim Dalı Felsefe Tezli Yüksek lisans Programında **YÜKSEK LİSANS** tezi olarak kabul edilmiştir.

Danışman

[Doç. Dr. Songül Demir]

İmza

.....

Jüri Üyeleri

İmza

[Prof. Dr. Osman Caner Taslaman]

.....

[Prof. Dr. Tahsin Görgün]

.....

ÖZET

SEARLE'DE YÖNELİMSELLİK: MAKİNELERDE İÇKİN VE TÜRETİLMİŞ YÖNELİMSELLİĞİN YOKSUNLUĞU ÜZERİNE

Bu çalışmanın konusu, Searle'ün yönelimsellik hakkındaki görüşleri çerçevesinde, insan doğasına içkin olan yönelimsellik kapasitesinin, yönelimselliğin doğası ve bilinç sahibi olan insana özgü oluşu bağlamında, bu özelliğin makinelerle atanamayacak bir özellik olduğunu göstermektedir. Bu doğrultuda çalışma, makinelerde içkin ve türetilmiş yönelimselliğin yoksunluğunu, yönelimsellik kapasitesinin zihin ve bilinç sahibi olan insanın bir özelliği olması nedeniyle, insanın makineden çok daha fazlası olduğunu göstermeyi amaçlamaktadır. Çalışmada, analiz yöntemi kullanılarak, yönelimsellik kavramı; yapısı, çeşitleri ve nedensellik kavramı çerçevesinde irdelenmektedir. Bu teorik alt yapı ile yönelimsellik kapasitesinin insan doğasının ortaya çıkardığı bir özellik olduğunun gösterilmesi, makinelerin yönelimselliği ortaya koymaktaki yetersizliği gösterilirken, insanın bu özelliğinin, bilinç üzerinden bir devamlılık arz ettiğinin açık hale getirilmesi ile mümkün olmaktadır. Bu bağlamda, çalışmanın son bölümünde ortaya atılan dört ana argüman, yönelimsellik kapasitesinin makinelerle kıyaslandığında, insanın doğasına ait bir özellik olduğunu iddia eder. Böylece, makinelerin bu özelliği ortaya çıkarmadaki yoksunluğu gösterilmiş olur.

Çalışmanın sonuçları kısaca şu şekilde sıralanmaktadır: Şu an için insan dışında herhangi bir varlıkta, yönelimsellik kapasitesinin insanda olduğu biçimi ile ortaya konamayacağı görülmektedir. İnsanın makineden farklı olarak, kollektif bir yaşamı paylaşması, topluluğun türetilmiş yönelimselliklerini geri besleme yoluyla geliştirdiğini göstermektedir. İnsanın dış dünya ile girdiği çok yönlü etkileşim, insan zihnini bir makine ile kıyaslandığında daha esnek ve yaratıcı olduğu sonucunu doğurmaktadır. Her ne kadar makinelerin işlemci kapasiteleri insandan daha gelişkin olsa da, insanların bilinçli bir zihin ve yönelimsellik kapasitesine sahip oluşu, onu makinelerden üstün konuma getirmektedir. İnsan ve makine etkileşiminin söz konusu olduğu noktalarda, insanın makineye kendinin bir ikamesiymiş gibi davranması bazı sorunlara yol açarken, yönelimsellik kavramının insana özgü oluşunun ortaya konması, kavram kargaşasını engellemektedir. Fenomenolojik olarak algı ve bedenlenmenin insana getirdiği avantajlar ile insanın yaşam dünyasının bir parçası olması onu makineden farklılaştırırken, insanın makineden fazlası olduğu iddiasını kuvvetlendirmektedir. Fenomenolojik yöntem ile bu çalışmanın geliştirilmesi, çalışmaya farklı bir perspektif katarak, onun bir ileri aşamaya taşınmasına destek olabilmektedir.

Anahtar Kelimeler: Searle, içkin yönelimsellik, türetilmiş yönelimsellik, yönelimsel nedensellik

ABSTRACT

SEARLE ON INTENTIONALITY: THE ABSENCE OF INTRINSICT AND DERIVED INTENTIONALITY IN MACHINES

The subject of this study is to demonstrate that the capacity for intentionality, intrinsic to human nature, is an attribute that cannot be attributed to machines within the framework of Searle's views on intentionality, and in the context of the nature of intentionality and its being specific to conscious human beings. The study aims to show that machines lack intrinsic and derived intentionality, and that the capacity for intentionality is a feature of the human mind and conscious beings, thus demonstrating that humans are much more than machines. In this study, the concept of intentionality is analyzed through the use of an analytical method, examining its structure, types, and the concept of causality. With this theoretical foundation, it becomes possible to demonstrate that the capacity for intentionality is a feature of human nature and that machines are insufficient in demonstrating intentionality, while the continuity of this feature through consciousness can be demonstrated. In this context, the four main arguments presented in the final section of the study claim that the capacity for intentionality is a feature specific to human nature when compared to machines. Thus, the inadequacy of machines in demonstrating this feature is shown.

The results of the study can be summarized as follows: Currently, it appears that the capacity for intentionality, in the form found in humans, cannot be demonstrated in any other entity outside of humans. Human beings, unlike machines, share a collective life and through feedback from the community, develop derived intentionality. The multifaceted interaction between humans and the external world leads to the conclusion that the human mind is more flexible and creative than a machine. Although the processing capacities of machines are more advanced than those of humans, the fact that humans possess a conscious mind and the capacity for intentionality places them in a superior position to machines. When human-machine interaction occurs, humans behaving as if they were a substitute for a machine can lead to certain problems, while demonstrating the specificity of intentionality to humans can prevent confusion of concepts. The advantages brought by phenomenological perception and embodiment to humans, as well as their being a part of the world of life, differentiates them from machines and strengthens the argument that humans are more than machines. Developing this study with the phenomenological method can add a different perspective and support its advancement to a further stage.

Key Words: Searle, intrinsic intentionality, derived intentionality, intentional causation.

ÖN SÖZ

Bu yüksek lisans tezinin yazılmasında, manevi olarak bana itici güç vazifesi gören, felsefi alt yapımın gelişimi için beni sonsuz desteklemiş, yürüdüğüm bu yolda bana sonsuz güveniyle ve yüreklendirmeleriyle her zaman arka çıkan ve üzerimdeki emeği çok büyük olan, tez danışmanım Songül Demir'e, yüreklendirici yaklaşımıyla bana her zaman güvenen ve destekleyici tavrıyla bana olan inancını her daim gösteren, yüksek lisans serüvenimi ve bundan sonra akademik hayatımda atacağım her adımı, manevi gücü ve sonsuz sabrıyla destekleyen, her zaman, her aldığım kararda benim yanımda olan eşim Gökhan Adaş'a, gücüm tükendiğinde, yolumdan dönmemem gerektiğini bana aşıl原因 ve doğduğum günden bu yana beni her anlamda destekleyen annem Hripsime Agopyan'a, bana kız kardeşten öte can yoldaşı olan, her sıkıldığımda ve kendimi güçsüz hissettiğimde işbitirici tavrıyla bana yol gösteren, sevgisini ve desteğini her daim kalpten bana hissettiren kız kardeşim Biyanka Kumruyan'a, beni sonsuz sabrıyla destekleyen, zor zamanlarımda benim her zaman iyi bir dinleyicim olan, beni her daim motive eden arkadaşım Gülşah Ceylan'a ve son olarak bu tezin son döneminde aramıza katılmak için yola çıkan ve bana her anlamda hiç bir zorluk çıkarmadan, bedenimde can bulan oğlum canım Kayra'ma teşekkür ve şükranlarımı sunarım.

Melani Adaş

Mayıs, 2023; İstanbul

İÇİNDEKİLER

ÖZET.....	iii
ABSTRACT.....	iv
ÖN SÖZ	v
İÇİNDEKİLER	vi
1. GİRİŞ	1
2. YÖNELİMSSEL DURUMLARIN DOĞASI.....	8
2.1. Geleneksel Yönelimsellik Anlayışı.....	8
2.2. Searle: Yönelimsel Durumların Doğası	12
2.2.1. Searle: Zihin ve Yönelimsellik İlişkisi.....	12
2.2.2. Yönlendirilmişlik Olarak Yönelimsellik.....	15
2.2.3. Temsil Olarak Yönelimsellik	17
2.2.4. Yönelimselliğin Yapısı	18
2.2.4.1. Yönelimsel İçerik (Önermesel İçerik & Temsil İçeriği) ve Psikolojik Mod	20
2.2.4.2. Uyum Yönü.....	23
2.2.4.3. Tatmin Koşulları	27
2.2.4.4. Nedensel Öz Gönderimsellik	29
2.2.4.5. Yönelimsellik Ağı ve Önyönelimsel Kapasitelerin Arka Planı	30
3. SEARLE'DE YÖNELİMSELLİK ÇEŞİTLERİ.....	36
3.1. Searle'de Yönelimsellik Çeşitleri	37
3.1.1. İçkin Yönelimsellik.....	38
3.1.2. Türetilmiş Yönelimsellik	39
3.1.3. Sözde Yönelimsellik	43
4. NEDENSELLİK İLİŞKİSİ: YÖNELİMSSEL NEDENSELLİK	47
4.1.1. Yönelimsel Nedenselliğin Yapısı ve Dinamiği.....	49
4.1.1.1. Yönelimsel Nedenselliğin Dinamiği	49
4.1.1.2. Yönelimsel Nedenselliğin Yapısı.....	55
4.1.2. Bir Nedensellik Deneyimi Olarak Yönelimsel Nedensellik	59
5. MAKİNELERDE İÇKİN VE TÜRETİLMİŞ YÖNELİMSELLİĞİN YOKSUNLUĞU ÜZERİNE.....	63

5.1. Yönelimsellik Kapasitesinin Makinelerde Olmadığını Destekleyen Düşünceler	65
5.1.1. John Searle “Çince Odası”	65
5.1.2. Hubert Dreyfus “İnsan Bedenin Gerekliliği” Bağlamında Makinelerin Yönelimsellik Oluşturmadaki Yoksunluğu.....	68
5.2. Yönelimsellik Yetisinin Geliştirilebilirliği: Makinede İçkin ve Türetilmiş Yönelimselliğin Yoksunluğu	71
5.2.1. İçkin Yönelimsellik; Yönelimsellik Kapasitesinin Geliştirilmesi İçin Gereklidir	73
5.2.2. İnsan Yönelimsellik Kapasitesinin Geliştirilebilirliği: Evrimsel Doğa ve Kümülatif Bilgi Biriktirme Yetisinin Ortaya Çıkışında Bilincin Önemi	76
5.2.3. İçkin ve Türetilmiş Yönelimselliğin İnsan Zihninin Makine İşlemciliğinden Daha Esnek ve Yaratıcı Olmasını Sağlamadaki Rolü.....	80
5.2.4. Makine ve İnsan Etkileşiminde, Makinelerin İçkin ve Türetilmiş Yönelimsellikten Yoksun Oluşunun Yaratacağı Bazı Problemler.....	83
6. SONUÇ VE GENEL DEĞERLENDİRME.....	87
KAYNAKÇA.....	97

1. GİRİŞ

İlk insan genom haritasını çıkarmak tam on beş yıl sürmüştür. Bugün ise insanın DNA'sı birkaç haftada haritalanabilmektedir. Bu durum, bugün teknolojinin ne kadar hızlı ilerlediğini görmemiz için çok önemli bir örnektir. Teknoloji durmadan ilerlemeye devam etmektedir. İnsan, var olduğu sürece bilimin ilerlemesinin bir sınırının olmadığına, hayatımıza her gün bir yenisi eklenen teknolojik aletlerle girdiği iç içe ilişki bağlamında, şahitlik etmektedir. Ancak bu durum, bazı sorunları da beraberinde getirmektedir. Örneğin insan ve makine arasındaki sınır artık yok denecek kadar azdır. Öyle ki, makinenin insanın yerini alabileceğine olan inanç oldukça kuvvetlidir. İşte tam da bu noktada, bu sınırı belirginleştirmek ve insanın bir makineden çok daha fazlası olduğunu göstermek adına bir motivasyon ile bu çalışma yapılmaya karar verilmiştir. İnsan ve makine arasındaki fark, insanın dünya ile kurduğu ilişki üzerinden, insanda zihinsel durum ve olguların yönelimsellik kapasitesi bağlamında, bu kapasitesini bilinç dahilinde ortaya koyarken, bu vasıta ile de yönelimsellik kapasitesini geliştirebilmesi üzerinden temellendirilecektir.

İnsan, dünya ile kurduğu ilişkiyi, zihinsel durum ve olgular sayesinde yönlendirir. Bu zihinsel durum ve olgular, insan ve dünya arasındaki ilişkinin öznel ve biricik olmasını sağlayan yönelimsellik kapasitesi dahilinde işlev görür. Bu yetenek sayesinde, zihinsel durumlar dış dünyadaki bir objeye veya duruma yönelir; ya da bu obje veya durumla alakalı, kişide bir hakkındalık yaratır. Bu da yönelimselliğin, insana ait bir özellik olması açısından, dünyayla kurulacak olan ilişki bağlamında ne kadar önemli bir farkı işaret ettiğinin en önemli göstergesidir.

Yönelimsellik kavramı, felsefi olarak bir çok farklı bağlamda ele alınmıştır¹. Elbette, bu tezde yönelimselliğe dair tüm felsefi yaklaşımlara yer vermek mümkün değildir.

¹ Son dönemde yönelimsellik kavramı üzerine çalışan filozoflar ve yönelimselliğe yer verdikleri eserleri şunlardır: Dennett'in "Bilişsel Etolojide Yönelimsel Sistemler: "Panglossian Paradigması" Savunuldu"(1987) adlı makalesi; Chalmers'in "İçeriğin Bileşenleri"(2002) makalesi; Dreyfus'un "Bilgisayarlar Ne Yapamaz?: Yapay Zekanın Limiti"(1972) isimli eseri. Bu çalışmalar, yönelimsellik kavramı hakkında farklı yaklaşımları incelemek isteyen okuyucular için, bir perspektif oluşturmak adına yararlı olabilir.

Bu çalışma, tezin konusunu, makine ve insan arasında, yönelimsellik kapasitesini göstermede ortaya konacak farkı gösterecek şekilde sınırlandırılmıştır. Bu noktada, makine ile insan arasındaki ayrımın, yönelimselliği, zihin ve bilinç sahibi olanı işaret etmesi bağlamında insanın bir makineden çok daha fazlası olduğunun gösterilmesi hedefiyle temellendirilmesi için, John R. Searle'ün, biyolojik naturalist tavır ile ele aldığı ve yönelimsellik kavramının mantıksal analizine başvurduğu çerçevede dahilinde şekillenecektir. Teze destek noktası oluşturması açısından ise, Searle'ün, makine ve insan bağlamında, sentaktik ve semantik süreçleri karşılaştırdığı Çince Odası Argümanı'nın yanı sıra, makine ve insanın karşılaştırılmasında fenomenolojik yöntemi kullanan Dreyfus'un düşüncelerine çalışmada yer verilecektir. Böylece, farklı argümanlar dahilinde, Searle'ün mantıksal yönelimsellik anlayışı analizine başka bir perspektifle de bakma şansı elde edilirken, fenomenolojinin de insan-makine karşılaştırması söz konusu olduğunda, yönelimsellik kavramının değerlendirilmesinde, destekleyici rol üstlenebileceği gösterilmiş olacaktır.

Searle'ün yönelimsellik anlayışı, biyolojik bir zihni ön koşul olarak sunar. Zira tüm yönelimsel durumlar, zihinde gerçekleşir. Bununla birlikte, yönelimselliğin beynin bir faaliyeti olarak, zihinde gerçekleşen; insanın biyolojik bir özelliği olması noktasında, insandaki en önemli farklardan birini işaret etmesi; Searle bağlamında bir yönelimsellik yaklaşımının kullanılmasını ve ona bu çalışmada, belirleyici bir rol yüklenmesine sebebiyet vermiştir. Bu bağlamda, Searle'ün yönelimsellik anlayışının terminolojisinden ve ortaya koyduğu yönelimsellik türlerinden faydalanılırken; makine ve insan arasındaki ayrımın yönelimsellik noktasında daha da belirginleştirilmesi adına, yönelimsellik çeşitleri ve Searle'ün spesifik bir nedensellik ilişkisi olarak belirttiği, yönelimsel nedensellik anlayışının insanı makine karşısında yerleştirdiği konuma odaklanılacaktır. Bu noktada, bilincin insanı yönelimselliği ortaya koymada diğer canlı ve mekanizmalardan nasıl farklılaştırdığı, yönelimsellik kapasitesinin geliştirilebilir olduğu tezi üzerinden gösterilecektir.

Çalışma, analitik felsefenin altında konumlanan zihin felsefesi içerisinde bir tartışmayı vaadederek. Çalışmanın açık ve seçik hale getirilmesi analiz metodu ile yapılmıştır. Bu çalışmanın, daha farklı bağlamlarda geliştirilebilir olduğu ise fenomenolojik yöntem yardımıyla tartışmanın geliştirilmesi ile mümkün olabilir ve bu da yine çalışmanın ilerleyen bölümlerinde gösterilmiştir.

Çalışma toplamda, dört ana bölümden oluşmaktadır ve çalışmanın anlaşılabilmesi için tüm bölümlerin sırayla, teorik alt yapı kurularak ve buna bağlı terminolojiye hakim şekilde incelenmesi gerekmektedir.

İlk Bölümde, öncelikle geleneksel yönelimsellik literatüründen Brentano ve Husserl örnekleri üzerinden yola çıkılarak, bu kavramın Searle’de geleneksel anlayıştan nasıl ayrıldığı genel hatlarıyla ortaya çıkartılmaktadır. Sonrasında, Searle’de yönelimsel durumların doğası ve yönelimselliğin işleyişi noktasında, işleyişin dış dünya ile ilişki kurmadaki rolü gösterilmektedir. Bunu yaparken, öncelikle zihin ve yönelimselliğin ilişkisi ortaya konmaktadır; sonrasında ise yönlendirilmişlik ve temsil olarak yönelimsel durumların hangi noktada ayrıldıkları gösterilmektedir. Bölüm sonunda ise, yönelimselliğin yapısı incelenir ve yönelimselliğin yapısının, yönelimselliğin ortaya çıkması için öncelikle bir organik beyin ve bilinçli zihni gerektiren bir mekanizma olduğu sonucuna ulaşılmaktadır.

Bu bölümde ortaya konan düşünceler, tüm araştırmanın yönelimsellik kavramı üzerine kurulması bakımından önem arz etmektedir. Zira diğer bölümler, bu bölümden alınacak teorik altyapının ışığında şekillenmektedir.

İkinci bölümde, ilk bölümle bağlantılı olarak, Searle’ün yönelimsellik çeşitleri ve araştırmada makine ile insan arasındaki farkın yönelimsellik üzerinden belirginleştirilmesine ışık tutacak şekilde ayrıştırılarak incelenmektedir. İlk bölümde, temsil olarak yönelimselliğin, yönlendirilmişlik olarak yönelimsellikten ayrılması, ikinci bölümde, içkin ve türetilmiş yönelimsellik ayrımında, yönelimselliğin yapısının, bu iki çeşit yönelimselliğin bilinç üzerinden bir insan failine ihtiyaç duyması ile farklılaşmakta olduğu görülür. Bu noktada, içkin yönelimselliğin tüm üst düzey hayvan organizmalarında ortak bir kapasite olarak, hayvan biyolojisi ve fizyolojisine bağlı olduğu görülürken, türetilmiş yönelimselliğin ise işlevsel, nokta atışı ile bir hedef doğrultusunda bilinç vasıtasıyla ve temsil içeriği ile ortaya konduğu; bu sebeple ise her bir ortaya çıktığı insanda, bilinç vasıtasıyla farklı yorumlar ortaya çıkardığı görülecektir. Yine bu bağlamda, insan failine ihtiyaç duyan gözlemci bağımlı durumlar ve insan faili olmadan da kendiliğinden ortaya çıkabilecek gözlemci bağımsız durumlar arasındaki fark ortaya konur. Böylece, yönelimsellik çeşitleri ortaya konduğunda, insan ve makinenin nasıl farklılaştığı görülmüş olur. Zira türetilmiş yönelimsellikler her ne kadar işlevsel olarak ortaya çıksalar da, içkin yönelimsellik kapasitesinin varlığı sayesinde, insan zihnine içkin şekilde temsil

içeriklerinin üretimiyle kendilerini gösterir; gözlemci bağımlı olarak anlam kazanırlar. Fakat içkin yönelimsel durumlar, ortaya konmaları bakımından her hangi bir insanın onu gözlemleyerek anlam vermesine ihtiyaç duymadan, kendiliğinden ortaya çıkar ve tamamen insan zihninin kendine içkindir. Böylece, gözlemci bağımlı ile bağımsız; içkin ve türetilmiş yönelimsellik arasındaki farkın görülmesini sağlarken, aynı zamanda türetilmiş yönelimselliklerin ortaya çıktıkları insanda öznel bir duruma dönüşmesi fikri ile makinelerle insanların yönelimsellik ortaya çıkarma bakımından bir farka tabi olacaklarını göstereceklerdir. Zira gözlemci bağımlı olarak anlam bulan, ontolojik olarak bir öznellik ortaya konması zihinselliğinin, bilincinin ve dolayısıyla yönelimselliğinin eksikliği sebebiyle mümkün olmayan bir makineye yönelimsellik özelliği yüklenmeye çalışmaktadır. Bu durumda Searle'ün gerçek bir yönelimsellik olarak görmediği sözde yönelimsellik kavramı, makinelerde içkin yönelimsel durumlar ortaya çıkamayacağından taklitle dayalı, sadece ona atfedilmiş özellikler olarak ortaya konacaktır. Bu noktada bu üç tür yönelimsellik çeşidi olan; içkin türetilmiş ve sözde yönelimsellik çeşitlerini bu bölümde anlamak ve bazı kavramaların onlarla olan ilişkisini net biçimde görmek, bir sonraki bölümde yönelimsel nedensellik kapasitesinin, insana özgü bir neden-sonuç ilişkisi olduğu ve bunun ise işletilmesinin yönelimsel durumları ortaya koymada insan ve makine arasında bilinç vasıtasıyla nasıl bir fark ortaya koyduğunu görmek bakımından önemlidir.

Üçüncü bölümde, yönelimsel nedensellik ilişkisinin öncelikle bilinç vasıtası ile ortaya çıktığı gösterilmektedir. Bu noktada yönelimsel nedensellik kavramı iki alt bölüm olan; yönelimsel nedenselliğin yapısı ve dinamiği; bir nedensellik deneyimi olarak yönelimsel nedensellik başlıkları altında incelenmektedir.

İlk başlık altında, yönelimsel nedenselliğin insana özgü bir nedensellik mekanizması olduğunun anlaşılması bakımından, nasıl bir yapıda geliştiği ve yönelimsel nedensellik kapasitesi dahilinde nasıl bütüncül bir yapı oluşturulduğu gösterilmektedir. Bu noktada yönelimsel nedenselliğin yapı ve dinamiği bu başlık altında tekrar ikiye ayrılarak incelense de kendi içinde bir bütün olarak değerlendirilecektir. Yönelimsel nedenselliğin yapısı ve dinamiği başlığı altında, bu nedensellik türünün, Newtoncu geleneksel nedensellik anlayışından farklı olduğu, mekanik bir düzenden ise insanın da işin içinde bizathi olarak etkin bir halde sürece dahil olduğu örneklerle açıklanmaktadır. Böylece, düzenlilik, ardışıklık gibi kavramlar ile ilintili olan geleneksel mekanik nedensellik anlayışına, Searle'ün yönelimsel nedensellik anlayışı

çerçevesinde yeni bir boyut kazandırılmış olur ve Humecu nedensellik anlayışı dahilinde, onun düzenlilik anlayışında, insanın pasif konumda bir gözlemci olmasına revizyon yapılarak, insan pasif konumundan, yönelimsel nedensellik kapasitesi dahilinde etkin müdahil konuma geçirilmiş olur. Bu ise nedensellik fikrinin, insanda bir spesifik nedensel düzenlilik içinde, hem müdahil olmadığı ve sadece gözlemlediği neden-sonuç ilişkilerini, hiç bir plan ve mekanizma dahilinde olmadan içkin bir şekilde anlamlandırması; hem de nedensel öz gönderimsellik mekanizmasının devreye girdiği noktada, deneyime evrilmesi ile gerçekleşecektir ki bu, bu bölümde örnekler dahilinde detaylandırılmaktadır.

Yönelimsel nedenselliğin insan zihnine içkin şekilde ortaya konması, arka plan dahilinde gerçekleştiği yine bu bölümde ele alınmaktadır. İnsan doğasına içkin şekilde çalışan yönelimsel nedensellik mekanizmasının, biyolojik temelli olduğu, derin arka plan dahilinde bilinç dışı olarak çalıştığı gösterilmektedir.

Sonraki başlık altında yönelimsel nedenselliğin yapısı incelenirken, bir önceki bölümde konu edilen işleyiş, bu nedensellik türünü yapısı tam olarak ortaya konarak daha anlaşılır hale gelmektedir. Zira bu bölümde nedensel özgönderimsellik ve yönelimsel durumların içerik ve tatmin koşulları bir kategorizasyona tabi tutularak; yönelimsel durumların içeriği ve tatmin koşulları arasındaki uyum araştırılır. Bu noktada bazı yönelimsel durumların içeriği, tatmin koşulları ile tam uyum göstererek bir simetri oluşturup, nedensel özgönderimsellik özelliğini ortaya çıkarırken, bazı içerikler ise tatmin koşulları ile tam bir uyum içinde çalışmaz ve bu durumda ortaya tatmin koşulları ve içerik arasında bir asimetri ortaya çıkar. Bu ise yönelimsel nedenselliğin bazı yönelimsel durumların içeriği dahilinde bir çok farklı tatmin koşulu ile çalışabildiğini göstermektedir. Bir yönelimsel durumun nedensellik özelliği göstermesi aslında onun yönelimsel içeriğinin niteliği ile yakından alakalıdır. Burada yönelimsel nedenselliğin yapısı dahilinde, yönelimsel durumların içeriği ve tatmin koşulları bağlamında yapılan derin bir araştırma, yönelimsel nedensellik mekanizma ve yapısının daha derinlikli anlaşılmasına, bu vesile ile de deneyim olarak bir prezentasyon halinde ortaya konan yönelimsel nedensellik şeklinin bir sonraki başlık altında daha iyi anlaşılmasını kolaylaştırır.

İkinci ana başlık altında, yönelimsel nedenselliği bir deneyim olarak nasıl ortaya konduğu araştırılmaktadır. Zira bu durum, yönelimsel nedensellik kapasitesinin insana özgü oluşunun en önemli göstergesidir. Bu noktada, eylem ve algı gibi içkin

yönelimsel durumların, bu tür bir yönelimsel nedensellik türü oluşurken üstlendiği rol ortaya konmaktadır. Bu içkin ve birincil yönelimsel durumlar vasıtasıyla oluşan yönelimsel nedensel haller, bir deneyim olarak, her insana öznel ve biricik bir nedensellik türünün ortaya konmasına sebep olur. Bu nedensellik türünün bir deneyim hali olarak ortaya konması, her insanda farklı ve taklit edilemez bir durumun ortaya çıkmasına sebep olurken, insanı nedenselliğin yaşandığı hal vasıtasıyla pasif gözlemci konumundan etkin gözlemci bağımsız konuma taşıyacaktır. Bu noktada Piaget'nin çocuklarda nedensellik anlayışını incelediği çalışmalarından verilen referanslar dahilinde, aslında nedenselliğin insan zihninde bir deneyim olarak ortaya çıkışı, doğumundan itibaren nasıl ortaya konduğu, yani aslında insanın doğasına içkinliği gösterilmiş olur.

Tüm bu açıklamaların sonucu olarak, yönelimsel nedensellik mekanizmasının bir arka plan dahilinde, belli yetenek ve kapasiteler, alışkanlık ve sosyokültürel pratiklerin kompozisyonu dahilinde şekillenmesi ile bu ana bölümün en başında ortaya konan mekanik nedensel düzenlilik anlayışından, insana özgü bu yönelimsel nedensellik anlayışının ayrıldığı gösterilir. Bu noktada, dilsel bir kollektif bilinç paylaşımı vasıtasıyla, kümülatif olarak pek çok bilinçte, paylaşımlı bir ağ dahilinde, arkaplanın oluşması ile nedenselliğin ortaya konduğu açıklanır.

Dördüncü bölümde, konu iki ana başlık altında incelenmiştir. İlk bölümde makinelerde yönelimsellik kapasitesinin olmadığı tezini destekleyen düşünürlerin argümanlarına yer verilirken, ikinci bölüm ana tezin gövdesini oluşturan, makinelerde yönelimsellik kapasitesinin yoksunluğunu, insanda bu yeteneğin bilinç dahilinde geliştirilebilir olduğu, makinede ise sınırlı bir kapasite vasıtasıyla bunun gerçekleşemeyeceğini savunulmuştur.

İlk başlık altında, Searle'ün Çince Odası Argümanı ve Dreyfus'un fenomenolojik beden ve algı bağlamında ele aldığı yönelimsellik fikri, makinenin yönelimsellik kapasitesi ortaya koyarken göstereceği noksanlık bağlamında incelenmiştir. Bu iki ayrı perspektif, makinenin zihin ile karşılaştırılmasının yapılması ile, insanın yönelimsellik kapasitesi bağlamında, makineden çok daha fazlası olduğunu kendi argümanları ile desteklemişlerdir. Bu noktada Searle'ün biyolojik naturalist tavrı ile ele aldığı Çince Odası Argümanı, insan ve makineyi sentaktikten semantiğe geçişte, anlam oluşturma noktasında kıyaslar, Dreyfus ise fenomenolojik boyutta insan ve makineyi konu

aldığı, bedenlenme ve algı fikri üzerinden yönelimsellik kavramının işlenmesi fikri ile ikinci bölümde tezin değerlendirilmesine fenomenolojik bir perspektif katmıştır.

Sonraki ana başlık altında tezin ana gövdesi şekillenmiş; dört ayrı argüman çerçevesinde, makinelerde içkin ve türetilmiş yönelimselliğin yoksunluğu, yönelimsellik kapasitesinin insanda geliştirilebilir bir yetenek olduğu tezine dayandırılarak savunulmuştur. Bu noktada bilincin, yönelimsellik kapasitesinin ortaya konması için vazgeçilmez olduğu, insanda yönelimsellik kapasitesinin geliştirilmesinin, bilinç ve yönelimsellik yetisi dahilinde, holistik olarak çalışarak kendini gerçekleştirdiği görülmüştür. Bunun yanı sıra son argüman dahilinde makine ve insanın etkileşimde olduğu noktada yaşanacak sorunlar gösterilmiştir.

Sonuç bölümünde, çalışmanın kat ettiği yol izlenerek, ana probleme giden yolda, tüm tartışmaların baştan sona bir analizi yapılarak, tartışmanın sonuçları değerlendirilmiştir.

2. YÖNELİMSSEL DURUMLARIN DOĞASI

2.1. Geleneksel Yönelimsellik Anlayışı

Yönelimsellik kavramının insan ve makinedeki ontolojik yapısını göstermeden önce, kavramın Searle’de, geleneksel *yönelimsellik* anlayışından farklı olarak şekillendiğini belirtmek gerekir. Dolayısıyla bu başlık altında, Searle’ün *yönelimsellik* anlayışının daha iyi anlaşılabilmesi için, geleneksel *yönelimsellik* literatüründen Brentano ve Husserl örnekleri üzerinden, bu kavramın geleneksel yönelimsellik anlayışından nasıl ayrıldığını, genel hatlarıyla ortaya çıkarmak sebebiyle bu bölüm yazılmıştır.

Yönelimsellik kavramı literatürde, *intentionality* olarak yer almaktadır(Stanford Encyclopedia of Philosophy, 2022). Kavramın etimolojik karşılığı, latince *tendere* kelimesinden gelmektedir. *Tendere* kelimesi, *uzanmak(bir şeye doğru)* anlamındadır. Zihin, okları olan bir yay misali kedinin yola çıkarak, dış dünyadaki nesnelere, olaylara doğru uzanır. Başka bir deyişle, bir şeyi algıladığımızda ya da hissettiğimizde, düşündüğümüzde veya örneğin susadığımızda her zaman bir şeye *yönelmiş*, bir şey *hakkında* olan bir **zihin** durumu içerisinde kendimizi buluruz.

Orta çağ İslam felsefesinde de, İbn-i Sina ve İbn Rüşd gibi başlıca filozofların düşünce dünyasında yönelimsellik kavramının izlerine rastlamak mümkündür ve hatta Batı felsefesinde, Brentano öncesi yönelimsellik kavramının ortaya çıkışının bu kaynaktan geldiği iddia edilebilir. Yönelimsellik kavramının Orta çağ İslam felsefesindeki kökenini inceleyen çalışmada Black(2010), İbn-i Sina ve İbn Rüşd örnekleri üzerinden yönelimsellik kavramının İslam felsefesinde izlerini sürdüğünde, Batı geleneğinden farklı olarak bilinçten soyutlanmış bir yönelimsellik kavramının olduğuna işaret eder. İbn-i Sina’nın ortaya koyduğu yönelimsellik fikri, mantıksal analiz dahilinde dilsel olarak ifade edilişi temele koyarken, İbn Rüşd ise bilişde tahayyül edilen nesnenin dış ortamdaki varlığını açıklamak için, yani yönelimsellik kapasitesini nesneye yönelmişlik olarak temelde varlığını gösteren bir açıklamaya gider. Bu noktada, konunun bütünlüğünü korumak ve okuyucuya bir fikir vermek adına metni sırlandırmak için şu ayrımı yaparak İslam felsefesinde yönelimselliğin

köklerinin Batı felsefesinde yönelimsellik kavramının varlığına yol gösterici olduğunu vurgulamak ve bitirmek yerinde olacaktır: İbn-i Sina için algılayanın duyum gücü ile yönelimsellik kapasitesi sınırlanır. Böylece, duyum gücü ifade ile hayat bularak, iki katmanlı bir varoluş dahilinde, kendi deyimiyle ruhta olan(manalar), ifade edildiğinde (*izlenim*) haline dönüşür. *Mana* nefsin *niyet* ettiği şeyler; *izlenimler* ise *niyetlerin* ifade edilışıdır. Niyetlerin iki katmanlı bu hali ruhun dışında,; ruhtaki izlenimler yani *manalar* birincil niyetler; ifade ile hayat bulan, anlamlandırma nesnesine dönüştüğünde ikincil niyetler yani *izlenimler* olarak ifade edilir. Bu durumda İbn-Sina’da yönelimsellik mantıksal olarak dilsel ifade üzerinden hayat bulurken, bir şeyin kavranması dahilinde (idrak) ve onun algılandığı gerçekliği(hakikat) temsil eder. Hakikat yönelimsel olanın aslında ta kendisidir. Bu noktada *mana* İbn-Sina’da hakikatin kendisini temsil ederken İbn rüşd’de tüm bilişsel olarak zihinde varlık gösteren nesneler *mana* olarak tanımlanabilir. Nefsteki *niyet* yani *mana* bu anlamda, nefsin dışındaki ile yani İbn-i Sina’daki hakikat ile aynı olamaz. Böylece İbn Rüşd, yönelimsellik kapasitesini nesnelerin yönelimsellik gösterme hallerine doğru zihinden dış dünyaya doğru genişletir.

Arapça’da kullanılan “ma’na” terimi Latince’ye “inrentio” olarak tercüme edilmiş; bu yolla “intentio” terimleşerek, felsefi bir boyut ve derinlik kazanmıştır. Latin felsefesinde asırlarca bu şekilde kullanıldıktan sonra, 19. Yüzyıl sonundan itibaren terim Brentano ve Husserl üzerinden adım adım Kıta Avrupa felsefesinin temel terimi olmuştur.

Orta çağ sonrası kavram, modern dönemde Brentano ile gündeme gelir. Brentano yönelimsellik kavramını *yönelmişlik* olarak kullanmaktadır.

Brentano²(1995), *Ampirik Bir Bakış Açısından Psikoloji* eserinde *yönelmişlik*³ tezini şu ünlü iki paragrafta dile getirir:

Her zihin fenomeninin, Orta çağ skolastiklerinin bir nesnenin yönelinmiş (veya zihine dair) iç-varoluşu (inexistence) olarak adlandırdığı ve bizim tamamen açık bir biçimde olmasa da, bir içeriğe göndermede bulunma, bir nesneye(içeriğe) (burada “bir şey” anlamında değil) doğru yönelme ya da iç nesne olarak adlandırabileceğimiz şey ile mahiyeti belirlenir. Her zihin fenomeni kendi içerisinde nesne olarak bir şey içerir. Tasarımda, bir şey tasarımılanır, yargıda bir şey kabul edilir ya da reddedilir, aşkta aşık olunan, nefrette nefret edilen, arzuda arzulanan bir şey vardır ve böyle

²Franz Brentano(1838-1917) : Würzburg ve Viyana üniversitelerinde aralarında Edmund Husserl ve Sigmund Freud’un da bulunduğu pek çok ünlü isme ders vermiş olan Alman felsefeci ve ruh bilimci. Çağdaş yönelimsellik kavramının temelini attığı *Psychologie vom empirischen Standpunkt* eseri ilk kez 1874 yılında yayınlanmıştır.

³Brentano orjinal metinde bir *yönelmişlikten* bahseder. Dolayısıyla bu kavram, Brentano’da *yönelimsellik* olarak değil, *yönelmişlik* olarak kullanılır.

örneklendirilmeye devam edilebilir. Yönelmiş iç-varoluş yalnızca bu zihin fenomenlerinin mahiyetidir. Hiçbir fizik olgusunda böyle bir şey gözlemlenmez. Böylece zihin fenomenlerini, kendi içlerinde birer zihin nesnesi içeren fenomenler olarak tanımlayabiliriz(s.68).

Bu paragrafta, şu üç önerme karşımıza çıkmaktadır:

1. Nefret etmek, aşık olmak, yargılamak üzerinden örneklenen zihinsel durumlar, kendilerinden farklı bir şeye yönelirler. Bu da zihinsel fenomenlerin niteliklerinin *yönelmişlik* ile belirlendiği anlamına gelir.
2. Zihnin yöneldiği nesnelerin kendi karakteristik bir özelliği vardır. Bu özellik onları diğer nesnelerden farklı kılar. Onlar artık zihin nesnesidir. Böylece zihin fenomenlerinin kendi içlerinde birer zihin nesnesi vardır ve zihinsel fenomenler bu anlamda fiziksel fenomenlerden ayrılırlar.
3. *Yönelmişliğe* tabi olan nesne fiziksel dünyadan bağımsız bir iç varoluşa ait nesne durumundadır. Zihin içeriden dış dünyaya yönelir; dış dünyadaki nesneyi iç varoluşla (inexistence) içeride var eder ve onu fiziki ontolojiden bağımsız bir iç varlık alanında var etmeye başlar. Böylece *yönelmişlik* kendine dönüşlü bir yapı kurarak aslında nesneye bir varlıktan çok, bir içerik kazandırmış olur.

Brentano'nun bu tezi şu amaca hizmet etmek için ortaya konmuştur: Fiziksel olan, psişik olanın, yani zihinsel olanın özelliklerine sahip değildir. Dolayısıyla *yönelmişlik* kavramı ile Brentano'nun amacı, zihnin dünya ile kurduğu ilişkiden ziyade, fiziksel olan ile zihinsel olanın sınırlarını belirlemektir. Zahavi (2014,169)'nin de belirttiği üzere Brentano'ya göre her psişik, yani zihinsel fenomen, *yönelmişlik* karakteri sergiler. Oysa hiçbir fiziksel fenomen bu karaktere sahip değildir. Bu sebeple Brentano “*yönelmişlik* zihinselliğin alameti farikasıdır” demekle yetinmez; psişik ve fiziksel alanların birbirinden farklı olduklarını da ileri sürer. Yine yukarıdaki paragrafta, Brentano'nun belirttiği her zihinsel fenomenin, bir nesneyi aynı şekillerle olmasa da içermesi durumu aslında psişik olan, yani zihinsel olanın gücünü gösterirken, fiziksel olanın zihinsel olana içkin oluşunun ortaya konmasıdır. Dolayısıyla *yönelmişlik* Brentano'ya göre içkin bir yetidir. Zira zihinsel durum gerçekleşmeden, bilinç varlık göstermeden, fiziksel dünyadaki durum ve nesnenin varlığı da söz konusu olamaz. Böylece fiziksel olan durum, zihnin varlığıyla ontolojik bir *yönelmişlik* statüsü kazanmış olur. Bu durumda Brentano, belki de zihinde olan bir yeteneğe, direk olarak zihnin nesnelerle ilişki kurma ve onlara yönelme yeteneğine odaklanır(Zahavi,2014,169).

Brentano'nun *yönelmişlik* kavramıyla ortaya koyduğu, aslında bir birinci şahıs öznesinin zihinsel algı deneyimi ve bir nesne arasındaki bağlantının gerçekleşmesidir. Brentano(1995,61) fiziksel fenomenlere verdiği, bir figür, bir renk, bir manzarayı *görmek*, bir kokuyu *duymak*, bir tonu *işitmek* gibi örneklerle aslında algı deneyiminin gerekliliğini her fırsatta dile getirir. Fiziksel olarak algılayabileceğimiz durum ve nesneler ötesinde Zahavi(2014,173)'nin belirttiği üzere, Brentano varolmayan nesnelere yönelebilmemizin doğurduğu güçlüğü aşmak için ise, yönelimsel iç-varoluş kavramını ileri sürer. Bir kır perisi hayal ettiğim ya da bir pembe fil sanıladığım zaman, zihnim yönelimsel olarak *doğrultulmuş* durumdadır. Zaten, algılanan nesne her zaman, zihin tarafından *yönelmişlik* ile bir *yönelim* nesnesine dönüştürülüp, bir içerik statüsü ile iç- varoluş tarzında bir görünüme bürünürler. Fakat sorun her seferinde gerçekte var olmayan ama hayalimizde canlandırdığımız bir *altın elmanın (yönelmişlik nesnesi)*, Brentano'nun fiziksel dünyadaki *elma* gerçekliğinden bağımsız bir *iç varoluş nesnesi* ile kavramsal olarak onu bağdaştırma zorlamasıdır. Zira dış dünyadaki elma gerçekliğinin iç varoluşsal nesnesi (bir nevi içeriği) benim *altın elmanın* kavramsal içeriğini doyurmayacaktır. Burada bir çok sorun da bereberinde gelir. *Yönelmişlik* nesnesinin ontolojik statüsünün ne olduğu, *yönelmişlik* bir nesneye nasıl gönderimde bulunabilir ve fizik nesneleri ile zihin nesneleri arasındaki ayrım da yönelmişliğin rolünün nedir gibi sorunlar çözüme muhtaçtır. Böylelikle pek çok karışıklık ve soruna sebep olan, Brentano'nun *yönelmişlik* anlayışı, öğrencisi Husserl'in eleştirilerine maruz kalır. Zira Husserl'in *yönelimsellik* anlayışı bu gibi karışıklıklara engel olacaktır⁴.

⁴ Husserl, Brentano'nun *yönelmişlik* anlayışından kalan sorunları çözmeyi amaçlar ve fenomenolojinin kurucu özelliklerinden biri olan *yönelimsellik* kavramına farklı bir anlam kazandırır. Husserl'in *yönelimsellik* kavramı, Brentano'nun psikolojizmine eleştirisinden türemiştir(Zahavi,2018,27-28). Zira Zahavi(2018), Husserl'in bu eleştiriye *yönelimsellik* analizi yoluyla takip etmek istediğini söylerken şunu belirtir:

[...] ideal ile gerçek arasındaki farkı önyargıya düşmeden ortaya koymak için, onun deneysel verililiğine de dikkat etmemiz gerekliliğini göz önünde bulundurur. Burada aslında önem kazanan yönelimselliği ortaya koyan failin öznelliği ve dolayısıyla birinci şahıs deneyimidir(s. 27-28)

Husserl Brentano'ya, sevmenin, yargılamanın, korkmanın veya görmenin kendi başlarına yeterli edimler olmadığı noktasında katılır. İnsan seviyorsa bir şeyi seviyordur; yargılıyorsa yargıladığı bir şey vardır; korkuyorsa bir şeyden korkuyordur. İster bir yargıdan ister bir beklenti, istersek bir fantaziden veya umuttan bahsedelim, bütün bu bilinç formlarının yöneldiği birer *yönelimsel* nesneleri vardır. Bu gibi *yönelimsel* durumları bir nesneyle ilişkili şekilde ortaya koyup analiz etmedikçe *yönelimsel* olan bu durumların bir anlamı olmayacaktır. Aynı şekilde *yönelimsel* nesnenin bir *yönelimsel* edimi olmazsa bu da olay veya nesnenin analizini eksik bırakacaktır. Fakat burada Brentano'nun eksik bıraktığı ve Husserl'in tamamladığı nokta ideallığı anlamak için, yani fiziksel nesnenin (yönelimsellik söz konusu olduğunda yönelimsel nesnenin) zihinde beliren halini analiz etmek için en nihayetinde onun verili olduğu bilinç edimlerine dönmemiz gerekliliğidir. Bu anlamda öznelliğe bu dönüş *psikolojizme*⁴ dönüş değildir. Nesneyi edimlere indirgemekten ziyade nesnelerin edimlerle ilişki ya da korelasyonunu anlama girişimi söz konusudur. Bu da edimlerin a priori yapısını anlamak ve betimlemekle olacaktır(Zahavi,2018,29). Yani Brentano'nun dış dünyadaki nesneye ulaşmakta zihin içi bir içerikle hareket etmesi Husserl'in itiraz ettiği noktalardan biridir. Aslında Husserl'in *yönelimsellik* araştırmasının sebebi bilincin yönelimselliğine ait yapıların betimsel analizini sunmak ve bu yolla (zihin ile beyin arasındaki değil de) zihin ile dünya arasındaki münasebeti aydınlatmaktır (Zahavi,2014,170).Husserl'in *yönelimsellik* anlayışı bir amaca doğru yönelimdir. Bu anlayışta yönelimsellikte bir *niyetlilik* söz konusudur.Dolayısıyla her *yönelimsel* edim,öznel bir perspektifi de beraberinde getirecektir. Her bilinç durumu, bir şeyin bilinci olarak baş gösterecektir.Yaşantıların yapısına yönelik analizinde,

2.2. Searle: Yönelimsel Durumların Doğası

Yönelimsel durumların doğasına ait bir tartışma, zihnin doğasına ait tartışmalarla birlikte yürütülmektedir. Bu tartışmalara, "Zihin nedir?"; "Zihin nasıl ortaya çıkar?" gibi ontolojik ve metafizik sorularla yön bulmaya çalışılırken, zihin durumları üzerinden bir araştırmaya girilir. "Zihinsel durumlara sahip olmak ne demektir?" ve "Zihinsel olan, fiziksel olanla nasıl ilişkide bulunur?" soruları bu bölümde tartışılacak ve cevap aranacak sorulardır. Zira, zihinsel durumların fiziksel durumlarla ilişkide olması hakkında yapılan açıklama; bireyin davranışlarıyla, dış dünya ile, bedeniyle ve zihin durumlarıyla olan ilişkisi hakkında da açıklama yapmaya imkan verecektir. Bu noktada, çoğu zihin durumunun, fiziksel durumlarla ilişki kurması zihnin *yönelimsellik* kapasitesi ile sağlanmaktadır. Bu bölüme, öncelikle Searle'ün zihin ve *yönelimsellik* arasında kurduğu ilişkiye değinerek başlanacaktır.

2.2.1. Searle: Zihin ve Yönelimsellik İlişkisi

Searle'ün *yönelimsellik* kavramı zihin ile *yönelimsellik* arasında içkin bir ilişkinin olduğunu varsaymaktadır. Dolayısıyla *yönelimsellik* analizi için öncelikle onun zihin anlayışını incelenmelidir. Zihin pek çok filozof için tanımlaması zor bir olgudur. Bu sebeple zihin, zihinsel fenomenler üzerinden tanımlanmaya çalışılır.

Searle, zihin için net bir tanımlama yapmaktan kaçınır. Bunun yerine zihin fenomenlerinin karakteristik özelliklerini tanımlayarak bir zihin resmi çizmeyi uygun görür. Bu açıdan bakıldığında Searle'ün zihin için verdiği tarif, zihinsel durumlar üzerinden olacaktır. Searle(1983,264)'e göre zihin durumları, diğer biyolojik fenomenler kadar gerçektir. Yani zihin durumları, emzirme, fotosentez, mitoz

Husserl tümünün bir şeyin bilinci olmakla karakterize edildiği, yani tümünün nesneye yönelmişliği içerdiği bir grup tecrübeye özellikle dikkat çeker(Zahavi,2018,31). Bu kişideki *yönelimsellik* niteliğinin ta kendisidir. Aynı zamanda burada Husserl'in *yönelimsellik* analizinin dikkat çeken bir diğer noktası, tüm *yönelimsel* durumların bilinçli olduğu varsayımdır. Analizimiz için bu nokta önemlidir. Çünkü, Searle'ün *yönelimsellik* kavramı analizinde de her *yönelimsel* durum bilinçlilik ile ortaya çıkarken arka planda çalıştığı bir bilinçdışı *yönelimsellik* ağının içinden oluşur. Nesneden bağımsız, bilince içkin bir *yönelimsellik* anlayışında Husserl, *yönelimsellik* niteliğini ortaya koyabilmek için ontolojik gerçekliğe bağlı bir nesnenin varlığına ihtiyaç duymaz. Gerek perspektif ile kendini gösteren bir algılama, gerekse bir sanrı veya *yönelimsel* bir edim hiç bir zaman *yönelimsel* nesne olarak özel bir statüde var olan nesne kategorisine bağımlı değildir. Husserl bu anlamda gerçek nesne ve *yönelimsel* nesne adı altında bir ayırma gitmez. Ona göre yönelinen nesne gerçekten varsa ,bu gerçek nesnedir ve bu benim *yönelimsel* nesnemden başka bir şey değildir(Zahavi,2018,43). *Yönelimsel* edimin oluşabilmesi için ise her zaman algılanması gereken gerçek bir *yönelimsel* nesneye ihtiyaç yoktur. Zira bilinç alanında kendini gösteren bir tasarı veya sanrı da yine *yönelimseldir*⁴. Onun *yönelimsellik* anlayışı,bilincin karakteristik olarak kendini aşarak, öznelikten nesnellığe varma biçimidir.Husserl edimlerin biyolojik kökeni ve nörolojik temellerini ortaya çıkarmaya çalışan natüralist bir açıklamayla ilgilenmez. Bu noktada Searle'ün *yönelimsellik* anlayışı natüralist bir bakış açısını yansıtır. Searle'ün zihni açıklamada biyolojik natüralist tavrı, araştırmanın gidişatında biz insanların makineden çok daha fazlası olduğumuzu göstermesi açısından önemlidir. Zira Searle'ün *yönelimsellik* kavramı, insanı insan yapan en önemli zihinsel özelliklerimizden biridir ve bu bölümde insanda *yönelimsellik*in doğasını ve *yönelimsellik*in nedenselliğini ortaya koyarak, aslında zihinsel işlevinin bir makinede işletilen programdan çok daha fazlası olduğunu ortaya konacaktır.

bölünme veya sindirim kadar olağandır. Diğer fenomenler gibi, zihinsel durumlar da biyolojik fenomenlerden kaynaklanır ve sırayla diğer biyolojik fenomenlere neden olur. Böyle bir görüşü Searle, “biyolojik natüralizm” olarak isimlendirir. Burada Searle’ün biyolojik natüralizm anlayışında olması, zihinsel fenomenlerin tamamen natüralist terimlerle açıklanacağı anlamına gelmediğini de belirtmek gerekir. Zira Searle(2002b,94), zihinsel fenomenlerin beynin nörofizyolojisine kipsel(*supervenience*) bir bağıllık içinde olduğunu iddia eder. Yani Searle(2004), beyin durumlarında bir değişiklik olmadan, zihinsel durumlarda bir değişim gerçekleşmeyeceğini belirtir ve şu örneği verir: “Susuzluk hissettiğim bir durumdan, susuzluk hissetmediğim bir duruma geçiş yaptığımda, beynimde buna paralel bir değişim gerçekleşmelidir.”(s.148).

Dolayısıyla Searle, zihinsel fenomenlerin öznel bir ontolojiye sahip olduğunu ve beyin durumlarının ontolojisinden farklı konumlandığını düşünür. Ona göre, “öznellik” terimi özel bir anlam içerir. Zira tüm bilinçli zihinsel durumlar üçüncü şahıs betimlemesi ile yakalanamayan belirli bir niteliğe sahip olduğundan, yaşanan zihinsel durum bu öznellik ile vurgulanır. Bilinçli durumların öznel ontolojiye sahip olduğunu söylemek(Searle,2004,135), aynı zamanda bu zihinsel fenomen deneyimlerinin hiç bir gözlemciye de açık olmadığını söylemektir.

Böylece zihinsel fenomenler, zihinsel durumlar üzerinden oluşurken, bu zihinsel durumların öznel olarak birinci şahıs ontolojisinde deneyimlenmesi, zihinsel durumların ortaya çıkmasına sebep olan biyolojik fenomenlerin de her insan bedeni için biricik bir deneyim ortaya koyduğunu gösterir. Yani fizyolojik olarak birebir aynı olan iki biyolojik olay, farklı zihinlerde farklı deneyimler ortaya çıkaracağından, ortaya çıkan zihinsel durumun da her bedende farklılaşmasına ve zihinsel durumların birinci şahıs ontolojisine has bir özellik ortaya koymasına sebep olur.

Zihin durumları için Searle(1998,380)’ün vurguladığı bir diğer nokta, "Zihinsel olanın ayırt edici özelliği nedir?" sorusuna net bir cevabı olmasıdır. Bu soruya cevap olarak o, zihinlerin başlıca ve en temel özelliğinin *bilinç* olduğunu iddia eder. Ona göre bilinç, zihnin ayırt edici özelliğidir. Elbette bu, zihinsel durumların her zaman bilinçli olması gerektiği anlamına gelmez. Searle, zihinsel fenomenleri bu açıdan ikiye ayırır: *bilinçli* zihinsel fenomenler ve *bilinç dışı* zihinsel fenomenler. *Bilinç dışı* zihinsel fenomenler, bilinçle ilgisi olmadığı için değil, prensipte bilinçli olabildikleri için bilinç dışı olarak ifade edilir. Bu bir örnekle açıklamak istenirse:

Şu an dışarda kar yağdığına ve havanın çok soğuk olduğuna inanıyorum. Bilinçli olarak mantıksal silsile dahilinde kurduğum bilinçli bir zihinsel durum içindeyim. Ancak başka her hangi bir anda dua ediyorum; ve aslında aynı zamanda Tanrı'ya inanıyorumdur. Fakat dua hali içerisinde bir Tanrı'ya inanma veya dini ritüellerimin gereklerini yerine getirdiğime dair bir bilinçli zihinsel durum içerisinde değildir. Yani aslında bu zihinsel durum bilinçlidir. Fakat bazı anlarda bir bilinçli zihinsel durum olarak formüle edilmez. Bu da onu bilinç dışı bir zihinsel durum haline getirir. Searle(1983) bu duruma şöyle bir örnek verir :

Örneğin, baba tarafından büyükbabamın tüm hayatını Amerika kıtasında geçirdiğine inanıyorum. Ama şu ana kadar bu inancı asla bilinçli olarak formüle etmedim ya da düşünmedim. Bu gibi bilinç dışı örneklerin, Freudyan bir bastırılmışlık örneği olması gerekmez. Bunlar, sadece birilerinin sahip olduğu inançlardır; fakat kişi tarafından üzerine düşünülmemiştir (s.2).

Bilinç dışı bir zihinsel durum bu haliyle beliriveren, birden ortaya çıkan veya bilinç halinden yoksun bir durum olarak tasvir edilemez. Zihinsel durum, “Bir anda” bilinçlidir fakat ortaya çıktığı an itibariyle bilincin mantıksal silsileye tabi bir ortaya çıkışından yoksundur. Araştırma açısından Searle'ün ortaya koyduğu zihinsel durumların bu sınıflandırması önemlidir. Çünkü Searle(1983,2)'ün berraklaştırmak istediği nokta, bilinçlilik ve yönelimselliğin özdeşliği savunulurken, yönelimsel bir durum içinde olunan “her an” insanın bir şeyin bilincinde olduğunun ve bu bilinçlilik halinin de bir şeyin bilinci olarak ortaya konmasındaki belirsizlik halidir. Bilinçli bir kaygı deneyimi söz konusu olduğunda, gerçekten bir şeyin deneyimi söz konusudur. Bu durumda bir kaygı deneyimi söz konusu iken kaygı deneyimi ile deneyimin nesnesi birbirinden farklıdır. Zira Searle(1983,2)'ün örneğinde olduğu gibi bir bilinçli yılan korkusunu gösteren anksiyete deneyimi, anksiyetenin kendisi ile aynı şey iken, yılanın kendisi yılan korkusu ile özdeş değildir. Yine zihinsel durumların *yönelimsellik* ile ilişkisinin inceleneceği noktada, şu kısım açığa kavuşturulmalıdır: Searle'ün yönelimsellik anlayışında *yönelinen* veya *hakkındalık* durumunda olan nesne ve yönelimsel durum özdeş değildir(kendine referanslı yönelimsel durumlar hariç). Searle(1983,3)'e göre bilinçli durumlar kümesi ile yönelimsel zihinsel durumlar kümesi örtüşür, ancak bu iki sınıf özdeş değildir ve biri diğerini kapsamaz.

Burada şu nokta açığa kavuşturulmalıdır ki, bilinç olmadan oluşmuş bir yönelimsel durumdan bahsedilemez. Her durumda bilinçli bir halde yönelinen veya hakkındalık durumunda ortaya konmuş bir zihinsel durumun karşılığında bilinçli bir zihnin yönelimsel durumu ortaya koyduğu söylenebilir. Dolayısıyla yönelimsel durumlar ortaya çıkmak için bir bilinçli zihne ihtiyaç duyar. Bu noktada yönelimsel durumun

ortaya çıkarken bilinçli bir zihinde fakat biyolojik fenomenlerin her bedende farklı deneyim ortaya çıkarması bakımından biricik, birinci şahıs ontolojisine ait bir öznel deneyim sonucu ortaya çıktığını açıkça ortaya koymak gerekir. Bu noktada Searle’ün belirttiği bilinçli yönelimsel durumlar harici ortaya çıkan bilinç dışı yönelimsel durumların da bir bilinçlilik halinde, bir an dahilinde ortaya çıktığı net olarak ortaya konmalıdır.

Dolayısıyla *yönelimsel* durumlar tıpkı zihin durumlarında olduğu gibi *bilinçli* yönelimsel durumlar ve *bilinç dışı* yönelimsel durumlar olarak iki sınıfa ayrılırken, yönelimsel durumların bu şekilde bir ayrıma tabi olması bilinçli ve bilinç dışı yönelimsellik arasındaki ilişkinin nasıl olduğu ve yönelimsel durumların sahip olduğu içeriğe nasıl sahip olduğu gibi sorulara cevap olarak öncelikle yönelimselliğin *yönlendirilmişlik* olarak nasıl ortaya konduğuna ve yönelimsel durumların yapısal bir analizini yaparak yönelimselliğin nasıl çalıştığına yakından bakılmalıdır.

2.2.2. Yönlendirilmişlik Olarak Yönelimsellik

Yönelimselliğin tanımını Searle(1983,1) şu şekilde yapar: Yönelimsellik, bir çok zihinsel durumun ve olgunun bir yeteneğidir. Bu yetenek sayesinde zihinsel durumlar dış dünyadaki bir objeye veya duruma *yönelir* veya onlarla alakalı bir *hakkındalık* ortaya koyar. Bu zihinsel durumlara Searle’ün(1983) belirttiği şekilde bir kaç örnek verilecek olursa:

İnanç, korku, umut, arzu, sevgi, nefret, üzüntü, beğenme ,beğenmeme, şüphe, merak, keyif, sevinç, depresyon, kaygı, gurur, vicdanazabı, isteksizlik, yas, suçluluk, sevinmek, tahrik, şaşkınlık, kabuletmek, affetmek, düşmanlık, düşkünlük, beklenti, kızgınlık, hayranlık, aşağılama, saygıduymak, öfkelenmek, niyetetmek, dilemek, istemek, hayaletmek, fantaziler, utanç, şehvet, tiksirmek, kin duymak, dehşete kapılmak, memnuniyet, özlemek, eğlenmek ve hayal kırıklığı (s. 4).

Bu pasajdan da anlaşılacağı üzere Searle’ün burada örneklediği tüm zihinsel durumlar, her zaman dış dünyada bir nesneye veya bir duruma *yönelik* (*yönelerek*) ortaya çıkabilir. Bu durum, onların *yönelimsel* durumlar olduğunu gösterir. Ayrıca şunu da belirtmekte fayda vardır ki bu gibi *yönelimsel* durumlar dış dünyada, tam da o anda reel bir nesne veya duruma yönelmeye ihtiyaç duymazlar. Şöyle ki; o an karşınızda olmayan ve epeydir görmediğiniz bir arkadaşınıza özlem duyabilirsiniz ya da dünyada meleklerin yaşadığına inanabilirsiniz. Bu yönelimsel durumların oluşması için reel bir olay veya nesneye ihtiyaç yoktur. Dolayısıyla, burada her ne kadar yönlendirilmenin iki ayrı kutba ihtiyacı var gibi gözükse de yönelimsellik ilişkisinin aslında “iki şey arasında özel bir ilişki” olduğunu belirtmekte fayda vardır. Zira filozoflar da

yönelimsellik ilişkisinden bahsederken bu ilişkiyi “özel bir ilişki” şeklinde ifade ederler. Verilen bu örneklerde olduğu gibi yönelimsel nesnenin gerçekte var olmadığı durumda bir *yönlendirilmişlik* bazen kafa karışıklığına sebebiyet vererek, bir noktadan diğerine varılan bir yönlendirme anlayışını karşılamayacaktır. Fakat yönelimsel durumların ve olguların karakteristik özelliklerinden biri de budur. Her zaman fiziki bir nesne veya olaya ihtiyaç duymazlar. Zihinde canlandırılan bir imge, bir nesne, hatırlanan bir koku veya vefat eden bir anneannenin hatırası yönelimsellik özelliğinin ortaya çıkışına sebep olabilir.

Burada hangi zihinsel durumların *yönelimsellik* özelliğini gösterdiği ve hangilerinin göstermediği noktasında Searle’ün(1983) belirleyici olarak nitelendirdiği soru şudur: Belirli bir zihinsel durum neyin zihinsel durum halidir veya ne hakkındadır ?

Size bir inancım veya arzum olduğunu söylediğimde şunu sormanız her zaman mantıklıdır: “İnandığın şey tam olarak nedir?” veya “Arzuladığın şey nedir?”. Bunun karşılığında benim cevabım “Sadece bir inancım ve bir arzum var. Hiç bir şeye karşı veya hiç bir şey ile ilgili değilim.” şeklinde olursa bu anlamsızdır. Fakat benim sinirliliğim veya *yöneltilmemiş* bir kaygım hiç bir şey hakkında olmak zorunda değildir. Bu tür durumlara karakteristik olarak inançlar ve arzular eşlik eder ancak bu gibi durumlar inanç ve arzularla özdeş değildir. Bununla birlikte kişinin herhangi bir şey hakkında endişe duymadan, birden ortaya çıkan sıkıntılar, kaygılar veya ani mutluluk halleri her hangi bir şeye yönlendirilmemişse bunlar yönelimsellik özelliği göstermezler(s.1).

Bu durumda yönelimsel zihinsel durumların karakteristik özellikleri için şunlar söylenebilir: Birincisi, yönelimsel zihinsel durumlar her zaman bir *hakkındalık* veya *bir şey ile ilişkide olma hali* ile alakalı bir soruya cevap verirler. İkincisi, zihinsel durumlar kendi nesnelerinden ayrı olarak bir deneyim hali sunarlar. Örneğin, “Köpeğime sahip olduğum için mutluyum.” dediğimde buradaki mutluluk durumunun yönelimsel hali bir köpeğe değil, “köpek nesnesine sahiplik” durumu ile ortaya çıkar. Dolayısıyla yukarıdaki pasajda Searle’ün bahsetmek istediği durum, *nesneden bağımsız bir temsilin* yönelimsellik durumu oluşturduğu yönündedir. Bununla birlikte temsili olmayan bir yönelimsel durum mümkün olmayacağından, aniden ortaya çıkmış ve herhangi bir nesneye veya duruma yönlendirilmemiş mutluluk, sıkıntı, sinirlilik gibi zihinsel durum modları yönelimsellik özelliği göstermeyeceklerdir.

Searle(1983,4), yönelimsel durumların özel bir ilişki statüsünde olduğunu her fırsatta belirtir. Bir metafor olarak *yönelme(directed at)* terimini kullanmadan da *yönelimsellik* ilişkisini ortaya koymak için şu soruyu cevaplamamız gerektiğini söyler: “*Yönelimsel durumlar ile yönelinen nesne veya durumlar arasındaki yönelme ilişkisi nedir?*”. Şu durumda yönelimselliğin yapısını ortaya koymadan önce Searle yönelimselliğin

yapısının yansıması olan *temsil* kavramını ortaya atar. Yönelimselliği *temsil* olarak incelerken, Searle söz edimlerinin yapısından yararlanarak, yönelimsel durumlarının *temsil* hali ile söz edimleri arasında yapısal benzerlikten faydalanır ve böylece temsil olarak yönelimselliği anlaşılır şekilde açıklamış olur. Böylelikle, yönelimselliğin yapısını incelemenden önce, ortaya koyulması gereken son kısım *temsil* olarak yönelimsellik kısmıdır.

2.2.3. Temsil Olarak Yönelimsellik

Searle yönelimsellik kavramını ortaya koyarken *yönlendirilme* veya *hakkındalık* kullanımının yanında bir de yönelimselliğin *temsil* ile karakterize olduğundan bahseder. Ona göre, dış dünya ve özne arasındaki *yönelimsel* ilişki bir *temsil* ilişkisidir⁵. Böylece her farklı zihinde bir temsil haline dönüşen yönelimsel durum içeriği bir yönelimsel durum temsili halini alır. Her temsil ise belli bir bakış açısına sahip olacağından, ontolojik olarak öznelir. *Temsil* terimi bilişsel psikoloji ve felsefede değişik anlamlarda kullanılabileceğinden, Searle(1983) öncelikle, *temsil* teriminin kendi felsefesindeki yerini belirgin hale getirmek ister. Bunu yaparken, *inanç* üzerinden bir açıklamaya girişir:

Örneğin “İnanç bir temsildir.” dediğimde, kesinlikle inancın bir tür resim olduğunu veya Tractatus’da olduğu gibi bir anlam ifade ettiğini söylemiyorum ya da bir inancın önceden sunulan bir şeyi yeniden sunduğunu söylemiyorum. İnancın bir anlam ifade ettiğini dile getirmiyorum yada bir kişinin onun tatmin koşullarını iyice inceleyerek bu tatmin koşullarının sesli bir ifadesi halinde ortaya koyduğunu söylemiyorum. [...] Aslında inancın bir temsil olduğunu söylerken basitçe dile getirmek istediğim bunun bir önermesel içerik olduğu ve psikolojik bir moda sahip olduğudur. Bu önermesel içerik bir dizi tatmin koşulunu belirlerken [...], psikolojik mod ise onun önermesel içeriğinin uyum yönünü belirleyecektir(s.11-12).

Buradan anlaşılacağı üzere, Searle geleneksel anlamda bir temsilden kendi temsil anlayışını ayırır ve yönelimsel bir durumun bir *temsil* hali olduğunu dile getirirken onu dört temel kavram üzerine kurar :

1. Önermesel içerik
2. Psikolojik mod
3. Uyum Yönü
4. Tatmin koşulu

⁵ Searle gibi başka filozoflar da yönelimsel durumların ortaya koyduğu ilişkinin bir temsil ilişkisi olduğunu düşünür. Daha detaylı bilgi için bkz.(Milikan,1988; Anscombe,2000)

Yönelimsel durumların bir *temsil* hali oluşu şu şekilde özetlenerek yönelimselliğin yapısını oluşturan bu kavramlar daha detaylı incelenebilir:

1. Yönelimsel durumların iki özelliği bulunur : *Psikolojik mod* ve *yönelimsel içerik(önermesel içerik)*⁶.
2. Bu iki özellik yönelimselliğin diğer iki özelliğinin belirleyicisidir: *Önermesel içeriğin (Yönelimsel içerik), tatmin koşulunu; psikolojik mod* ise yönelimsel durumun *uyum yönünü* belirler.

Öncelikle yönelimselliğin yapısı başlığı altında bu özellikler incelenerek, *temsil* özelliğine sahip bir yönelimsel durum daha kolay anlaşılabilir.

2.2.4. Yönelimselliğin Yapısı

Yönelimselliğin yapısını incelerken ilk olarak vurgulanması gereken, bu yapının fenomenolojik bir özellik sergilemediğidir. Zira Searle(2004,174), bu yapıyı kurarken, yapının mantıksallığına vurgu yapar ve fenomenolojinin bu yapıyı ortaya koymaktan aciz olduğunu belirtir. Yönelimselliğin biçimsel yapısını anlamak, araştırmaya konu olan, makinede(yapay zekada) içkin ve türetilmiş yönelimselliğin, dolayısıyla bilincin yoksunluğunu göstermek açısından önemlidir. Zira Searle(2004,174)'ün de belirttiği gibi yönelimselliğin biçimsel yapısını anlamak, bilinçli ve bilinç dışı zihinsel yaşamamızın yapısını anlamak için önemlidir. Belirli bir eylemi yapmaya karar verdiğimizde, yıldızlı bir gecede gökyüzünü algıladığımızda, çörek yerken birden çocukluğumuzu hatırladığımızda, tüm bunlar yönelimselliğin biçimsel yapısının bir dışı vurumudur. Dolayısıyla bu noktada bilinçli ve bilinç dışı zihinsel yaşama sahip olan insan, tamamen zihinselliğinin sayesinde, herhangi bir hesaplama davranışı göstermeden, doğal olarak makineden farklı olarak bir içkin ve türetilmiş yönelimsellik halinin içine girer. Burada Searle'ün(2008) yönelimselliği mantıksal bir yapı içinde, insana ait bir özellik olarak temellendirmesi, onu bu mantıksallığın matematiksel bir karşılık dahilinde zihinden yoksun yapay bir varlıkta karşılık göstermesini şöyle engellemektedir: Bu yetenek, insanın doğasına içkindir ve biyolojisi sebebiyle ortaya çıkan bir yeteneğidir. Dolayısıyla biyolojik olarak zihinden yoksun, ya da beyin vasıtasıyla ortaya çıkan zihinden yoksun bir varlık, bilinçli ve yönelimsellik yeteneği gösteren bir varlık olamayacaktır. Kendi ifadesiyle:

⁶ Searle, sonraki analizlerinde tüm *yönelimsel içeriklerin* birer *önermesel içerik* olduğunu iddia eder.Çünkü ona göre her yönelimsel içerik *inanç* ve *arzuyu* içerir.(1983,Bölüm I)

Mantıksal analizin kaynaklarını kullanarak, yönelimselliğin gerçek, içkin yönelimselliğin birinci şahıs halini sundum. Yöntemi içe dönük ve aşkın olan Husserl'den farklı olarak, benim yönelimsellik anlayışım kesinlikle natüralisttir. Yönelimsellik, sindirim veya fotosentez gibi dünyanın doğal, biyolojik bir özelliğidir. Beyinde oluşur ve gerçekleşir(s.114).

Searle aşkın ve deneyim odaklı bir yönelimsellik anlayışından öte, tamamen canlı fizyolojisinin nedensellik ortaya koyma yeteneği ile bağlantılı, biyoloji ile temellendirilen bir yönelimsellik anlayışı sunar⁷. Belirli organizmalar nöron sistemlerindeki süreçlerin neden olduğu içkin yönelimsel durumlara sahiptir ve bu durumlar bu sinir sistemlerinin yapısı içerisinde gerçekleşir(Searle,2002a,79). Bu Searle'ün natüralist anlayışını ifade eden bir yaklaşımdır.

Searle, bahsettiği mantıksal analizin temel tanımlayıcı özelliğini, fenomolojide olduğu gibi deneyimin kendisine odaklamaz. Onun yönelimsellik anlayışının mantıksal paradigması Russell'ın(1905) betimlemeler kuramına dayanır. Bu teoride Russell cümlelerin doğru olacağı koşulları tanımlamaya çalışır. Analize cümlelerin doğruluk koşullarını analiz ederek ulaşır. Searle (2008,114) bu analize, diğer söz edimlerini ekler ve yönelimsel durumların yapısına doğru analizi genişletir. Tüm farklı durumların analizi *tatmin koşulları* vasıtası ile bir şemsiye altına alınmış olur. Bir inancın ne olduğunu anlaşılabilmesi için onun hangi koşullar altında doğru olduğunun analiz edilmesi gerekir. Bir arzunun hangi durumlar altında tatmin edildiği bu anlamda önemlidir. Böylece Searle'ün yönelimsellik analizi Husserlci fenomenolojik metodunun ötesine geçerek, kıta felsefesinden uzaklaşan ve Russell önderliğinde bir düzlemde analitik felsefeye onu yakınlılaştıran bir hale bürünmüştür.

Bir sonraki başlık altında Searle'ün *yönelimsellik* kavramının kurucu kısımları detaylı bir şekilde ortaya konacaktır.

⁷ Searle, yönelimsel içeriklerin oluşumunda içselci bir tavır takınmaktadır. Yani yönelimsel durumlar ve içerikleri zihin/beynin içsel özelliklerinin nedensel ilişkileri vasıtasıyla oluşur(İçerik İçselciliği-Content Internalism). Bunun karşılığında, bazı filozoflar ise, yönelimsel durumların ve içeriklerin oluşumunu, öznenin dış dünya ile arasındaki nedensel ilişki bağlamında değerlendirirler(İçerik dışsalcılığı-Content-Externalism). Örneğin McGinn(1989), öznenin bulunduğu ortam gerekli nesne, özellik, olay ve gerçekler gibi durumları içermedikçe, bir bireyin o ortamda zihinsel içerik oluşturamayacağını savunur. Putnam(1975) ve Burge(1979) de yine içerik dışsalcılığı ile alakalı olarak iki önemli düşünce deneyi ile konuya dahil olurlar. Bu filozoflardan Putnam'ın "İkiz Dünyalar Argümanı", makine işlevsalciliğinin dayanak noktası olması bakımından önemli iken, Burge(1979) "Bireycilik ve Zihinsel Olan" makalesinde bu tezin metodolojisini kullanarak, Putnam'ın argümanını geliştirmiştir. Burge, diğer yolların yanı sıra, birçok zihinsel durumun yönelimsel doğalarının, yalnızca ilişkili dilsel anlamlardan ziyade, doğalarının bir konu ile olan ilişkilerine bağlı olduğunu savunarak Putnam'ın ötesine geçmiştir.

2.2.4.1. Yönelimsel İçerik (Önermesel İçerik & Temsil İçeriği) ve Psikolojik Mod

Yönelimsel durumlar kendilerini aşarak dış dünyadaki nesne ve durumlara gönderimde bulunabilir. Bu sebeple yönelimsel durumların bir içeriği olmalıdır. İlk olarak Searle(1983,5-6)'ün de yönelimsel durumu açıklamak için tercih ettiği yoldan yönelimsel durumun nasıl oluştuğu, söz edimleri (*speech acts*)⁸ile benzerlik kurarak incelenebilir.

Searle'ün söz edimlerini, yönelimsel içeriği açıklarken bir model olarak seçmesinin sebebi, söz edimlerinin bir eylem gücü olması ve bu gücü ise anlam ile ortaya koymalarıdır. Anlam her ne kadar dil ile sözel veya yazıya dökülerek ortaya çıksa da zihinde yönelimsel bir yeteneğin varlığı ile dış dünyada bir eylem gücüne dönüşecektir. Söz edimlerini bu noktada diğer davranış biçimlerinden ayıran nokta onların bir anlama sahip olmasıdır. Searle(2002a), söz edimlerinin anlamı olması durumunu şu şekilde açıklar :

Burnumu kaşırsam, saçımı tararsam ya da etrafı gezersem, bu edimlerin semantik olarak bir anlamları olmaz. Bu edimlerin bir anlamı olması için benim bu edimleri belli bir şeyi sembolize etme niyetiyle öncelikle ortaya koymalıyım. Bu şekilde belli sembollerle işaret edilen bir durum kendi orjinal eylemimin basit eylem koşullarına ek olarak ona koşullu bir tatmin empoze etmemdir. Bunu başka bir şekilde de kavrayabiliriz. Şöyle ki bir dilde konuşma, yazma, kişinin ağzından çıkardığı sesler veya kağıt üzerine yaptığı işaretler(harfler) belirli fiziksel olayların üretilmesinden oluşur. Bu bakımdan tıpkı diğer insan davranışları gibidirler. Özel olan bu işaretlerin ve seslerin anlamsal özellik kazanmasıdır. Yani kendilerini dünyanın geri kalanıyla ilişkilendirir iken temsil özelliği kazanmış olurlar. “Böyle bir şey nasıl olabilir?”in cevabı zihnin bu seslere ve işaretlere yönelimsellik empoze etmiş olmasıdır. Yani zihin başlangıçta doğası gereği yönelimsel olmayan varlıklara yönelimsellik empoze etmiş olur(s.149).

Dil, insan ona *yönelimsellik* kazandırmadan kendi başına yönelimsel değildir. Tıpkı hesaplama durumlarında da olduğu gibi. Doğada, insan yorumundan bağımsız bir hesaplamalı sürece asla rastlanamaz; çünkü bulacağınız herhangi bir hesaplama tabi fiziksel süreç, yalnızca bazı yorumlamalara izafi(relative) olarak hesaplamalı bir nitelendirmesidir(Searle,1997,16). Dolayısıyla söz edimleri de tıpkı hesaplamalar gibi

⁸ Söz Edimleri Teorisi (Speech Act Theory): Dilbilim açısından söz aktarımı doğrudan, dolaylı ve serbest dolaylı olmak üzere üç temel biçimde ele alınır. J.L.Austin tarafından geliştirilen söz edimleri teorisi ilk olarak *Kelimelerle İşler Nasıl Yapılır?*(1962) adlı eserde ortaya atılmıştır. Austin söz aktarımına söz ediminin anlam-kullanım açısından bakılmasını sağlar. Kurama göre bir söz söylemek (locutionary act-düzsöz), bir iş yapmaktır (illocutionary act-edimsöz). Ayrıca söylenen sözün *etkisiyle* bir iş de yapılabilir(perlocutionary act-etkisöz). Söz edimleri teorisinin en önemli yanı anlamın yeniden ortaya konmasıdır. Bir şey söylendiğinde onun söyleyen faili eyleme geçirme ya da dinleyeni eyleme geçirtme gücü vardır. Bu eylem gücü ise anlamla ortaya çıkar. Bir söz ifade edildiğinde pek çok anlamla karşı tarafa iletilmesi muhtemeldir ve başkaca bir çok eyleme sebebiyet verebilir. Searle hocası Austin'in söz edimleri teorisini biraz geliştirerek şu sonuca gider: Edimsöz ve düzsöz ayrımı gereksizdir. Ayrımsöz edimleri ile etkisöz edimleri ve sözceleme edimi (utterance act) arasındaki farkı ortaya koymaktır. Daha detaylı bilgi için bkz. *Söz Edimi Teorisi: Dil Felsefesinde Bir Deneme*(1969)

insanın onlara yönelimsellik atfetmesiyle yönelimsellik kazanır. Bu noktada söz edimlerinin yönelimselliği açıklarken neden Searle tarafından kullanıldığını netleştirdikten sonra söz edimleri üzerinden yönelimselliğin yapısını açıklanabilir.

Söz edimlerinden bahsedildiğinde öncelikle söz edimlerinin şu şekilde ortaya konduğu görülür:

1. Edim-söz Gücü : Bir ifadeyi söylerken gerçekleştirilmiş olan edim gücü.Önermenin nasıl ele alınacağını gösterir ya da sözcenin hangi edimsel güce sahip olması gerektiğini gösterir; yani konuşmacının cümlenin ifadesinde hangi edimsel eylemi gerçekleştirdiğini karşı tarafa bildirir(Searle,2011,30). Edimsel güç artık F ile sembolize edilecektir.
2. Önermesel İçerik : Belli bir anlam ileten, belli bir yargı bildiren ve dolayısıyla doğruluk açısından değerlendirilebilen içerikler önermsel içerik olarak adlandırılır. Böylece önermesel içerikler bir doğruluk yönü ihtiyacını da birlikte getirecektir. Önermesel içerik artık p ile sembolize edilecektir.

Örneğin : Söze Edimi : $F(p)$

Emir (Odayı terk edecek.)

Tahmin(Odayı terk edecek.)

Soru(Odayı terk edecek.)

Yukarıda ortaya konulan örnekte üç durumda da söz edimi odayı terketme ile sonuçlanacak bir anlama veya duruma evrilir.

Söz edim modelini göz önünde bulundurarak yönelimsel durumların yapısı incelendiğinde ise durum bir psikolojik mod içerisinde bir önermesel içeriğin temsil içeriğine dönüşmesi(en nihayetinde bir yönelimsel içeriğe dönüşmüş oluyor.) ile yönelimsel durumlar ortaya çıkacaktır. O halde yönelimsel durum şu şekilde ifade edilebilir :

1. Psikolojik Mod : Yönelimsel durumlar ortaya çıkarken her temsil içeriği (yönelimsel içerik) bir psikolojik mod ile kendine karşılık bulacaktır. Bunu aşağıdaki örnekte daha iyi anlaşılacaktır. Bundan böyle psikolojik mod S ile gösterilecektir.
2. Temsil İçeriği : Temsiller her zaman bir bakış açısına tabi şekilde ortaya çıkarlar. Yani aslında bir yönelimsel durum, bir bakış açısı ile ortaya çıkar ve

bu, kişideki psikolojik modun eşlik etmesiyle tam bir temsil haline dönüşür. Bir yönelimsel durum her bir kişide farklı şekillerle ortaya çıkabileceğinden bir bakış açısı gerektiren yönelimsel durumlar, aslında birer temsil durumlarıdır ve bu temsil durumları birer temsil içeriği ile ortaya çıkarlar. Her temsil aslında bir önermesel içerik ve psikolojik modun toplamıdır. Her temsil kendi biçimsel yapısıyla değil, içeriği ve psikolojik modu ile tanımlanır. Önermesel olarak sözlü bir şekilde ortaya konamayan yönelimsel durumların da olması sebebiyle yönelimsel içerikler dilsel olarak ortaya konan ve dilsel olarak ortaya konamayan temsil durumları olmak üzere iki şekilde bulunurlar. Temsil içerikleri artık r ile gösterilecektir.

Örneğin :Yönelimsel Durum :S(r)

S(p):İnanmak (Odayı terk edeceksin.)

S(r):Korku(Odayı terk edeceksin.)

S(r):Arzulamak(Odayı terk edeceksin.)

S(p):Umut etmek(Odayı terk edeceksin.)

Yukarıdaki örnekte her bir psikolojik mod bir temsil içeriği ile karşımıza çıkmakta ve burada mutlaka dilsel bir ifade ile kendini göstermesi gereken yönelimsel durumlar da hali hazırda bulunmaktadır. Zira içeriklerin her zaman sözlü olarak ifade edilmesi gerekmez. Fakat öyle yönelimsel durumlar vardır ki örneğin inanç veya umuda tabi olan yönelimsel durumlar; bunlar mutlaka dilsel olarak ifade edilmelidir. Dolayısıyla Searle mutlaka dilsel olarak ifade edilmesi gereken yönelimsel durumları da yine göz önünde bulundurarak onları dilsel olarak ifade edilmesine gerek olmayanlardan ayırmak için bur durumlardan önermesel içerik olarak bahsetmeye devam edecektir. Bu sebeple yukarıdaki ifadeyi çeşitli psikolojik modlarla gösterirken, konunun daha iyi anlaşılması açısından farklı semboller kullanılmaktadır.

Burada birinci durumda karşımdakinin odayı terk edeceğine inanıyorsam bunu ifade etmemin tek yolu onu sözlü olarak ortaya koymaktır. Başka hiç bir türlü inancımı gösteremem. Yani inancın yönelimselliğinin ifadesi için mutlaka dil gereklidir. İkinci durumda eğer karşımdakinin odayı terk edeceğinden korkuyorsam ve bunu hareketlerimle belli ediyorsam burada dilsel bir ifadeye gerek yoktur ama korkumu göstermiyorsam o halde dilsel olarak ifade edilmelidir. Üçüncü durumda

karşımdakinin odadan çıkmasını arzuluyorsam bunu mimiklerim veya davranışlarım ile gösteririm ama dilsel olarak ifade etme seçeneğim de vardır. Fakat dördüncü durumda karşımdakinin odayı terk etmesi ümidi içindeysem bunu mutlaka sözel olarak ifade etmeliyimdir. Zira ümit içinde olduğum bir psikolojik durumu dilsel bir ifade dışında gösteremem. Bununla birlikte dile ihtiyacı olmayan yönelimselliklere örnek olarak insan ve hayvanlarda gerçekleşen susamışlık ve açlık durumları örnek olarak verilebilir. Ya da acıkan ama bunu bir türlü dilsel olarak ifadeye edemeyen bir bebek ağlayarak ve açlığı giderildiğinde ise susarak yönelimsellik kapasitesinin ortaya çıkması için bir dil gerekmediğinin en önemli örneğidir⁹.

Yönelimsel durumların her zaman bütünüyle bir önermeden oluşması gerekmez. Bazen bir nesne bir psikolojik mod ile ortaya çıkarak yönelimsel durumun oluşmasına sebebiyet verebilir. “Süt içmeyi sevmek.” veya “Marlon Brando’ya hayran olmak” bir nesneye yönelimi ortaya koyar ve bu nesne kısaca n^{10} olarak ifade edilebilir. Dolayısıyla artık yönelimsel durum S(n) olarak ifade edilebilir.

2.2.4.2. Uyum Yönü

Yönelimsel durumlar, tıpkı söz edimleri gibi dünya ile farklı şekillerle bir ilişkide bulunurlar. Yönelimsel durumlar bir psikolojik mod içerisinde bir yönelimsel içerikten oluşurken, uyum yönü, yönelimsel durumun bir nesneye yönelinirken nasıl yöneldiğini belirtir (inanç, korku, nefret, sevgi vs. gibi).

Searle(1979) psikolojik mod kavramını uyum yönü ile birlikte kullanır. Searle uyum yönünü açıklarken Anscombe(2000,56)’nin şu örneğini kullanarak açıklamayı uygun bulur:

Elinde alışveriş listesiyle bir kasabayı dolaşan bir adamı ele alalım. Şimdi, bu listenin gerçekten satın aldığı şeylerle ilişkisine baktığımızda ilişkinin tek olduğunu görürüz. Bu ister eşinin verdiği bir liste olsun isterse kendi hazırlamış olduğu liste. Farketmez. Fakat kendini takip eden bir dedektif tarafından yapılan bir liste ise farklı bir ilişki türü vardır. Eğer listeyi kendi yaptıysa bu bir yönelimsellik ifadesidir; bu listeyi eşi verdiyse burada bir emir rolü ilişkisi söz konusudur. Kayıt altında olmakla özdeşleşmeyen fakat emir ve yönelimsellik ile özdeş olan ilişki nedir? Tam olarak şudur: Eğer liste ve adamın gerçekte aldıkları birbirlerine uyumlu değilse ve bu bir hata ortaya çıkarıyorsa, hata listede değil adamın performansındadır (eğer eşi şöyle dediyse: “Bak burada tereyağ yazıyor ama sen margarin almışsın.” adam şu şekilde cevap verebilir: “Ne hata ama! Bunu düzeltmeliyiz.” Ve listede “tereyağını” ,“margarin” olarak değiştirir.); oysa ki o sırada dedektif kayıt almıştır ve adamın gerçekte aldığı, listeye uyumlu değilse bu durumda, hata alınan kayıttır.

⁹ Bu aynı zamanda yönelimsel durumun *tatmin koşuluna* bir örnektir ve bir sonraki sayfalarda detaylandırılacaktır.

¹⁰ İngilizce *name*’in kısaltılmışı olarak.

Searle, bu hikaye üzerinden anlatımını şu şekilde sürdürür :

Mağzadan çıktıklarında hem müşteri hemde dedektif aynı listeye sahipti. Ancak iki listenin de işlevi birbirinden oldukça farklıdır. Adamın elindeki listenin amacı dünyayı elinde yazan listedeki kelimelerle eşleştirmektir¹¹; dolayısıyla adam eylemlerini listeye uydurmalıdır. Dedektifin listesinin amacı ise kelimeleri dünyayla eşleştirmektir¹²; dedektifin listeyi alış veriş yapanın eylemlerine uygun hale getirmesi gerekiyor. Bu, iki durumda da hatanın rolünü gözlemleyerek daha da gösterilebilir. Eğer dedektif eve gittiğinde birden adamın “domuz pastırması” yerine “domuz eti” aldığını görürse siler ve oraya “domuz pastırması”, “domuz eti”ni yazabilir. Ama alışveriş yapan adam eve gider ve eşi “domuz pastırması” alması gerekirken yerine “domuz eti” aldığını görürse , adam “pastırma”yı listeden silerek “domuz eti” yazması ile hatayı düzeltemez(s.3-4).

Searle bu öykü ile içeriğin dünya ile olan ilişkisinin, içinde olunan psikolojik modun türüne bağlı olarak belirlendiğini ileri sürer. Burada anlatılmak istenen duruma yakından bakılacak olursa; alışveriş yapan kişinin listesi, dedektifin listesinin aksine dünyadan alışveriş listesindeki kelimelere doğru bir uygunluk yönüne sahiptir. Yani doğruluğun oluşabilmesi için, dünyanın listedeki kelimelere uygunluk zorunluluğu vardır. Searle alışveriş yapan kişinin listesinde, listedeki kelimelerin atıfta bulunduğu şeyleri satın alma isteğinin bir ifadesi olduğu biçimde bunları kişinin zihinsel durumları ile karşılaştırır. Searle, alışveriş yapan kişinin listesinin dünyadan kelimeye doğru bir uygunluk yönüne sahip olması gibi, arzu ve niyetlerin de dünyadan zihne doğru bir uygunluk yönüne sahip olduğunu düşünür. Dedektifin listesindeki kelimeler ise dedektifin inancını gösterir. Nasıl ki dedektifin listesindeki kelimelerin doğru olabilmesi için dünyaya uyması gerekir(kelimeden dünyaya uyum yönü), buna karşılık gelen inancının da doğru olabilmesi için zihinden dünyaya bir uygunluk gerekmektedir(zihinden dünyaya uyum yönü). Burada varılan sonuç, yönelimsel durumların, ya dünyadan zihne ya da zihinden dünyaya doğru bir uyum yönüne sahip olduğudur. O halde insan zihni, yönelimsel durumlar söz konusu olduğunda, her hangi bir hesaplama gerekmeden, bu durumlara bir uyum yönü tayin ederek hareket eder. Bunu yaparken içeride herhangi bir programın çalışmasına veya bilinçli bir analize gerek yoktur. Bilinç dışı vasıtasıyla şekillenen bu süreç, insan zihninin bilinci ortaya koyarken bilinç dışından gayri ihtiyari yararlandığının da bir göstergesidir.

Anscombe’nin örneğine geri dönülecek olursa, burada tatmin edilmemiş yönelimsel durumlar olduğu görülür. Tatmin edilmemiş bir yönelimsel durum olduğunu söylemek aslında yönelimsel içerikler ile dünya arasında bir tutarsızlık olduğunu söylemekle aynı şeydir. Birinin yanlış inançları veya doyurulmamış arzu veya yönelimleri olabilir.

¹¹ Dünyadan-kelimelere doğru bir uyum yönü belirtir. (*World to word direction of fit*)

¹² Kelimelerden –dünyaya doğru bir uyum yönü (*Word to world direction to fit*)

Bu kişilerin bir psikolojik mod dahilinde ortaya çıkacak olan(inanç;arzu) yönelimsel içeriklerinin yanlış olduğu ortaya çıkar. Uyum yönü açısından bu tutarsızlıkların nasıl düzeltilebileceğini belirlemek mümkündür. İncanın uyum yönü zihinden dünyaya doğru bir uyum yönüdür. Örneğin; Ben şu an dışarıda pencereden henüz hava durumuna bakmadan ve çünkü hava durumu raporuna istinaden kar yağdığına inanıyorum. Fakat dışarıda şu an güneşli bir hava olduğunu görüyorum. Bu durumda yanlış olan benim bölgemde şu an yaşanan hava durumu değil benim inancımdır. Yanlış olan benim inancım olduğuna göre, düzeltilmesi gereken yine benim inancımdır. Bu durumda uygunluğa erişilebilmesi için, ben yanlış inancıma beni sürükleyen yönelimsel içeriğimi terk ederek doğru olanı onun yerine ikame etmeliyim. Bu örnekte yine görüldüğü gibi, zihnimden dünyaya doğru bir uyum yönü olduğu ve başarılı bir uyum yönü yakalamak adına kendi zihnimdeki yönelimsel içeriği değiştirmem gerekliliği görülmektedir ve bir önceki paragrafta belirtilen zihnin bilinçdışının yardımıyla bunu gayri ihtiyari gerçekleştiriyor olması, insanda sınıra tabi, çerçevesi olmayan bir kapasitenin varlığının en önemli kanıtlarından biridir.

Arzu ve niyetler söz konusu olduğunda ise durum tam tersidir. Arzuların uyum yönü dünyadan zihne doğru bir uyum yönünü gösterir. Searle(1983) bu durumu şu şekilde açıklar:

Eğer inançlarım yanlış çıkarsa, sadece inançlarımı değiştirerek durumu düzeltebileceğim gerçeğinin gösterdiği gibi hatalı olan dünya değil benim inançlarımdır ve durum benim inançlarımın değişmesi ile düzeltilebilir. Dünya ile eşleşmek, deymi yerindeyse incanın sorumluluğundadır ve eşleşme başarısız olduğunda inancımı değiştirerek durumu onarabilirim. Fakat niyetlerim veya arzularım gerçekleşmezse, sadece niyet ve arzularımı değiştirerek durumu bu şekilde düzeltemem. Bu durumda, tabiri caizse eğer arzu ve niyetlerim karşılanmazsa bu dünyanın yanlışdır ve ben tıpkı inançta olduğu gibi bu hatalı bir arzu veya niyettir diyerek işleri düzeltemem(s.8).

Arzu ve niyetler incelendiğinde onların uyum yönünü tıpkı inançlarda olduğu gibi doğruluk üzerinden değerlendirilemez. Bunlara uyulabilir, gerçekleştirilebilir veya yerine getirilebilir. Dolayısıyla arzu ve niyetlerde tatmin söz konusu olduğunda yönelimsel içeriklerde değiştirilmesi gereken bir dünya olduğundan dış dünyanın zihindeki yönelimsel içeriğe uyması veya gerçekleştirilebilir olması gerekir.

Yönelimsel durumların uyum yönü olabileceği gibi bazen de bazı yönelimsel durumların uyum yönü yoktur.Bu durumlar, *boş uyum yönüne* sahiptir. Bu durumlar uygun bir ilişkiyi iddia etmek ya da var etmek yerine onları *varsayar*. Bu durumlar uygunluk oluşturma aksine uygunluğun olduğunu baştan varsayarlar. Bazı yönelimsel durumların amacı doğruluk veya başarı bağlamında ne dünya ile

eşleşmek(dünyadan zihne) ne de onları uyulma, gerçekleştirilebilir olma veya yerine getirilme anlamında gerçeklikle eşleştirmektir(zihinden dünyaya). Searle(1983,8) bunlara ; “birine hakaret ettiğim için üzgün olmam” veya “özür dilemem” örnekleri ile “birini ödül aldığı için tebrik etmem” örneklerini verir. Birine hakaret ettiğimde ve sonra bu durumdan üzgün olmamda beliren aslında ona hakaret etmemiş olma isteğimidir ki bu, kişiye hakaret etmiş olduğum inancı ile ortaya çıkar. Birini ödül aldığı için tebrik etmem ise birinin ödül almış olduğuna dair bir inanç (varsayımsal bir inanç) ve onun ödül almasına yönelik bir dilekle kendini gösterir. Burada üzüntüm ve memnuniyetimin zihinden dünyaya doğru bir uyum yönü ile bir uygunluk durumu yaratması için inancımın gerçekten tatmin edilmesi gerekir. Fakat şu durumda benim üzüntümün ve memnuniyetimin herhangi bir uyum yönü yoktur. Duyguların çoğu gibi bazı yönelimsel durumlar, bu anlamda bir uyum yönüne sahip değildir. Çünkü bunlar duyguların önermesel içeriğinin zaten karşılandığını varsayarlar. Bu nedenle Fransa’nın Dünya Kupası’nı kazanmasına çok seviniyorsam, benim sevincim, Fransa’nın Dünya Kupası’nı kazanmasıyla alakalı bir önerme içeriğine sahiptir ve önermesel içeriğin gerçeklikle örtüştüğünü tahmin ediyordumdur. Burada önermesel içeriğin gerçeklikle eşleştiği, yani bu durumun doğru olduğu ya da gerçeğe uygun olduğu zaten varsayılmıştır. Dolayısıyla yönelimsel durumun bu noktada bir uyum yönü yoktur.

Uyum yönlerinin sembolik gösterimini Searle(2004,169) şu şekilde yapar :

Zihinden dünyaya uyum yönü :(↓)

Dünyadan zihne uyum yönü:(↑)

Boş uyum yönü : (Ø)

Uyum yönü kavramı Searle’ün yönelimsellik anlayışında merkezi bir konuma sahiptir. Çünkü Searle daha önce de bu çalışmada ifade edildiği gibi, psikolojik mod kavramını uyum yönü açısından ifade etmiştir. Tekrar hatırlamak gerekirse; yönelimsel durumun psikolojik modu, bir uyum yönünü belirler. Yönelimsel durumlarda uyum yönü *zihinden dünyaya* veya tam tersi *dünyadan zihne* doğru şekilde belirir. Burada uyum yönünün ne yönde olacağını gösteren ise yönelimsel durumun psikolojik modudur. Buradan şu sonuca varmak da kaçınılmazdır ki bir yönelimsel durum, yönelimsel içeriği ile birlikte bir psikolojik mod dahilinde uyum yönü gösteriyorsa, psikolojik modun ortaya çıkarak bir uyum yönü tayin etmesi için, bilinçli bir zihnin de varlığı

gerekecektir. Böylece biyolojik olarak bedenlenmiş bir birey, bir bilinç ile hiç farketmeden bilinçdışını da kullanarak bir uyum yönü tayin eder.

Uyum yönünün tayin edilmesi, içinde bulunulan yönelimsel durumun, yönelimsel içeriğinin tatmin edilmesi ile de yakından alakalıdır. Bu değerlendirme yönelimsel içerikten yola çıkarak uyum yönünün tatmin koşulları altında başarılı olup olmadığına bakmayı gerektirir. Bu durumda, tatmin koşullarının nasıl belirlendiği bir sonraki başlık altında incelenecektir.

2.2.4.3. Tatmin Koşulları¹³

Yönelimsel içeriğin açıklamasını yaparken, yönelimsel içeriğin, yönelimsel durumun tatmin koşullarını belirlediğine değinildi. Bu bölümde yönelimsel içeriğin tatmin koşullarını nasıl belirlediği detaylı olarak incenecektir.

Searle(1983,12) tatmin koşulu kavramını şu şekilde açıklar: Tatmin koşulları, [...], yönelimsel durumun elde edilmesi için gerekli olan koşullardır. Yani bir arzu edilen şey gerçekleştiğinde arzu tatmin edilmiş olur; inanılan şey doğruysa, bu durumda inanç tatmin edilmiştir vb. Burada dikkat çeken nokta, her yönelimsel durumun aynı yolla tatmin koşullarına varamayacağıdır. Yani inanç için tatmin koşulunun kıstası doğruluk olacak iken, bir arzunun doğru veya yanlış olduğundan bahsedilemez. Burada arzu için ise gerçekleştirilme veya uygunluk söz konusu olacaktır. Uyum yönü kavramı analiz edildiğinde, yönelimsel durumların, zihinden dünyaya ve tam tersi olarak dünyadan zihne bir uyum yönü olduğuna değinildi. Bununla birlikte tüm yönelimsel durumlar aynı yönde bir uyum yönünde hareket etmediği de görüldü. Zihinden dünyaya bir uyum yönü olan inançlar, yönelimsel içeriklerinin doğruluk kıstası ile tatmine ulaşırlar; dünyadan zihne uyum yönü olan arzu ve niyet gibi yönelimsel durumlar ise tatmine; uyma, gerçekleştirilme gibi durumlarla ulaşır. Bu durumda Searle(1998) farklı şekilde tatmine varan yönelimsel durumları, tatmin koşulu şemsiyesi altında toplar ve durumu şu şekilde özetler:

Doğruluk kavramından daha genel bir kavrama ihtiyacımız var. Çünkü yalnızca inançlar gibi doğru ya da yanlış olabilecek yönelimsel durumları değil, aynı zamanda yerine getirilebilecek ya da engellenecek; gerçekleştirilebilecek ya da gerçekleştirilemeyecek arzular ve niyetler gibi durumları da kapsayan bir kavrama ihtiyacımız var. Nasıl ki bu gece sinemaya gidebileceğine inanabiliyorsam ve dolayısıyla doğru ya da yanlış bir duruma sahip olabiliyorsam, bu gece sinemaya gitmeyi arzulayabilirim ya da bu gece sinemaya gitmeye niyet edebilirim. Ama arzularım ve niyetlerim kelimenin tam anlamıyla yanlış olamaz. Bu gece sinemaya gideceğime dair inancımın doğruluk koşulları olarak geçerli olan şey, tam olarak arzumun yerine getirilmesi

¹³ Condition of Satisfaction: Bu kavram *tatmin koşulları* olarak çevrilmiştir.

koşulları olarak bu gece sinemaya gideceğim anlamına gelir. O halde, inançlar ve arzular gibi bu tür yönelimsel durumların tatmin koşullarının olduğunu, inanç için tatmin koşulunun doğruluk koşulları olduğunu; arzular için gerçekleştirilme(yerine getirilme) koşulları olduğunu; niyetler için ise başarma(yerine getirilme) koşulları olduğunu söyleyeceğim.(s.100).

Yukarıdaki pasajda Searle yönelimsel durumların tatmin koşullarını açıklarken aslında yönelimsel durumun içeriğini referans göstererek bir tatmin koşulu oluştuğunu bildirir. Yani uyum yönü olan her yönelimsel durum kendi tatmin koşulunun bir temsilidir. Yönelimsel içeriğin tanımlanmasıyla tatmin koşulları da aslında belirlenmiş olur.

Örneğin: Yağmur yağdığına inanıyorum

S(p) : İnanç (Yağmur yağıyor)

Bu yönelimsel durumun tatmin koşulu: Yağmur yağıyor olması durumu.

Bu durumda çıkarımlarla bir tatmin koşulunun gerçekleştiğinden de bahsedilemez. Şöyle ki: Dışarda yerler ıslak ya da hava bulutlu gibi durumlar “Yağmur yağdığına inanıyorum” şeklinde olan yönelimsel durumumun tatmin koşulunu göstermez. Zihin ile, resimlerle veya dille yapılan temsiller her zaman belli bakış açılarıyla temsil edildikleri için, tatmin koşulları da belli bakış açılarıyla temsil edilirler(Searle,1983 ,13).

Tatmin koşulları kavramında ortaya çıkan bir diğer soru, yönelimsel objenin veya yönelimsel içeriğin dünyada gerçekten var olan durum veya referans objelerle yönelimsel durumun tatmin koşullarının oluştuğu ya da oluşmadığı meselesidir. Yani fantazilerimiz, hayallerimiz veya zihinde tasarlanmış ancak dünyada var olmayan bir boynuzlu atın tatmin koşullarını yerine getirip getiremeyeceğine nasıl karar verilebilir? Searle(1983) bu soruyu açarak yönelimsel obje ve tatmin koşulları tanımındaki “gereklilik”¹⁴ vurgusunu birbirinden ayırarak bir cevap verir. Searle’e göre bir yönelimsel durumun tatmin koşulları sağlanır veya sağlanmaz, ancak yönelimsel nesneler sadece var olanlardır. Yani geleneksel yönelimsellik anlayışında olduğu gibi, yönelimsel nesne ve yönelimsel olmayan nesne gibi bir ayrım yoktur. Zira bir yönelimsel durum içinde kendine yönelik hakkındalık oluşturan her nesne bir yönelimsel nesnedir. Buna rağmen, tatmin koşullarının ontolojik statüsü ile yönelimsel objelerin var oluş statüleri birbirinden farklıdır. Bir yönelimsel durumun tatmin koşullarının olduğunu söylemek, dünyada gerçekten sağlansın veya sağlanmasın, bir

¹⁴Tatmin koşulları,[...]yönelimsel durumun elde edilmesi için gerekli olan koşullardır.

durumun temsil edildiğini söylemektir. Tatmin koşulları, yönelimsel durumun tatmini için gerekli olan koşullardır ve bu gerekli koşulların kesin olarak elde edilmesi garantisi anlamına gelmez. Yönelimsel nesneler söz konusu olduğunda ise Searle’e göre bir tek boynuzlu at veya kurgu başka bir nesnenin dış dünyada gerçekten var olmasına gerek yoktur. Ona göre, gerçek olmayan varlıkların yönelimsel nesnesi olmasa dahi yönelimsel durumları olabilir. Örneğin: “Fransa kralının kel olduğuna inanmak.” Yönelimsel durumunu incelediğimizde, Fransa’nın bir kralı yoktur. Bu durumda bu inancın bir yönelimsel nesnesi yoktur. Çünkü ona göre bir temsil içeriğinin referansta bulunduğu kısmı hiçbir şey tatmin etmiyorsa bu durumda bir yönelimsel nesne yoktur. Ancak yönelimsel nesnenin olmaması bir temsil içeriğinin olup bir yönelimsel durum ortaya koymaya engel değildir. Çünkü yönelimsel durumun ortaya çıkması aslında yönelimsel durumu ortaya koyan kişi ile önerme arasında değil; yönelimsel durum tarafından temsil edilen şey ile yönelimsel durum arasında bir temsil ilişkisidir. Yönelimsellik genel anlamda tatmin koşullarının bir temsilidir. Dolayısıyla yerlerin ıslak veya havanın bulutlu olarak algılanması sadece yağmur yağmış olduğu sonucunu doğurmayacağından, belli bir psikolojik mod dahilinde ifade edilecek bir içerik, ancak o durum gerçekten var olur veya zihindeki temsille örtüşürse tatmin edilebilir. Bu durumda varılacak sonuç, tatmin koşulunun oluşabilmesi için yönelimsel içeriğin gerçekleştirildiğine dair eyleme katılan bir bilinçtir. Şu durumda belli bir bakış açısı ile ifade edilecek bir yönelimsel içerik, bir bilinçli bakış açısı dahilinde ifade edilerek bir tatmin koşulunun varlığını gösterir.

2.2.4.4. Nedensel Öz Gönderimsellik

Tatmin koşulları kavramı incelendiğinde, bazı yönelimsel durumların bir diğer önemli özelliği olarak özgün bir mantıksal özellik sahipliği göze çarpar. Searle(2004,170)’ün biyolojik olarak en temel yönelimsel fenomenler olarak gördüğü, algısal deneyimlerin, inançların, niyetlerin ve anıların tatmin koşullarının bir özelliği olan bu özellik *nedensel öz gönderimsellik* özelliğidir. Burada tatmin koşulları mevzu bahis olduğundan önemli olan nokta yönelimsel durumun belirleyici olması bakımından aslında yönelimsel durumun kendine referanslı bir özellikte olmasıdır. Dün sinemaya gittiğimi hatırlıyorsam eğer, bu olayın kendisi bu anıma sebep olmuştur. Yani bu durumun içeriği nedensel bir gereklilik ortaya koyarak, yaşanan duruma bir gönderimde bulunur. Anının tatmin koşullarının kendisi, anıya, hatırlanan olayın neden olmasını gerektirir. Bir niyet ortaya konduğunda ise durum yine benzerdir.

Örneğin “Benim yarın okula gitmek gibi bir niyetim söz konusu” ise bu niyet ancak ve ancak bu yönelimsel durumun içeriğini oluşturan okula gitme durumunun gerçekleştirildiği noktada tatmin edilecektir. Yani yönelimsel durumun tatmin koşullarının kendisi, yönelimselliğin içeriğinde temsil edilen eylemin yapılmasına tam da o niyetin yapılması ile karşılık bulacaktır. Searle nedensel öz gönderimsel özelliğe sahip yönelimsel durumlar ile bu özelliğe sahip olmayanları birbirinden ayırarak uyum yönü tayin eder. *Neden* sonucun temsilidir, ya da *etki*, nedenin bir temsilidir(Searle,1999,105). Şu durumda açıkça yeniden görülmektedir ki bir etkinin, nedenin temsili oluşu ya da nedenin sonucun bir temsili oluşu bilinçli bir zihnin ürünüdür. Keza nedensel öz gönderimsellik özelliğinin bazı yönelimsel durumlar için söz konusu oluşu, biyolojik beden vasıtasıyla ortaya çıkan zihinde muazzam çalışan bir zihinsel nedensellik mekanizmasının da varlığının göstergesidir¹⁵.

2.2.4.5. Yönelimsellik Ağı ve Önyönelimsel Kapasitelerin Arka Planı

Searle(1983,141), bir uyum yönüne sahip yönelimsel durumların, yönelimsel içeriklerinin, tatmin koşullarını belirlerken tek başına hareket etmediklerini, yönelimsel içeriklerin bir dizi başka yönelimsel durum (Searle burada doğal yönelimsel durumlar olarak adlandırdığı; algılar, inançlar, arzular ve niyetleri belirtir) ile hareket ederek bu tatmin koşullarını belirlediğini söyler. Örneğin: Kar yağdığına inanıyorsam, bu inanç bana izole şekilde belirmez. Karın, sudan oluştuğuna, kar tanelerinin genelde aşağı doğru indiğine, yeri ıslattığına, barajlarda doluluk oranlarını artırdığına, gökyüzündeki bulutlardan geldiklerine ve bunun gibi neredeyse sınırsız başka şeye inanmam gerekir. Bu durumun oluşumunu Searle(2002b) şu şekilde ifade eder:

- 1.Yönelimsel durumlar özerk olarak işlev görmezler. Onlar izole bir şekilde tek başlarına tatmin koşullarını belirlemezler.
- 2.Her yönelimsel durum kendi işlevini gerçekleştireceği bir yönelimsel ağ içinde olmayı gerektirir. Tatmin koşulları yönelimsel ağa göre belirlenir.
- 3.Sadece bir yönelimsel ağ içinde olmak da yetmez. Yönelimsel ağ, arka plan kapasitelerine bağlı olarak işlev görür.
- 4.Bu kapasiteler, yönelimsel durumlardan daha fazlası olarak veya onlar gibi davranamazlar veya bir özel yönelimsel durumun bir parçası gibi hareket edemezler.
- 5.Aynı yönelimsel içerik farklı arkaplanlara bağlı olarak farklı tatmin koşullarını belirleyebilir (doğruluk koşulları gibi) ve bazı arkaplanlara bağlı olarak hiç birini belirlemeyebilir.(s177)

¹⁵ Zihinde gerçekleşen nedensellik ilişkisi ve yönelimsel nedenselliğin bilinçli bir zihinde varlığı bölüm 4’de detaylı olarak tartışılacaktır.

Bir örnekle daha da netleştirmek gerekirse, ABD başkanlığı için aday olmaya niyetli birini düşünelim.

1.ABD'nin bir cumhuriyet olduğunu

2.Periyodik seçimler yaptığını

3.Bu seçimlerde iki büyük partinin adaylarının başkanlık için yarıştıklarını...vb.bir çok şeye *inanır*.

Dahası :

1.Partisinin adaylığı almasını

2.İnsanların onun adaylığı için çalışmasını

3.Seçmenlerin ona oy vermesini vb. *arzu eder*.

Belki de bunların hiçbiri bu kişinin ABD başkanı olmaya niyet etmesi için gerekli değildir. Fakat bu yönelimsellik ağı olmadan kişi “ABD başkanlığı için aday olma niyetini oluşturamazdı. Bu şöyle ifade edilebilir: onun bu niyeti, yalnızca sahip olduğu tatmin koşullarına sahip olabileceği ve dolayısıyla olduğu niyet olabileceği anlamında diğer yönelimsel durumlara da gönderimde bulunur. Çünkü bu niyet, başka inanç ve arzularla oluşan bir ağda yer alır (Searle,1983,141).

Yönelimsel durumların toplamı ayrıntılı ve etkileşimi olan bir ağ oluşturur. Her yönelimsel durum yalnızca parçası olduğu ağa göre işlev görür. Yani yönelimsel durumlar tatmin koşullarını bu ağa göre belirler. Bir arabaya sahip olduğuma inanıyorsam, arabaların ulaşım biçimi olduğuna, onların cadde ve otoyollarda kullanıldığına, hareket ettiklerine, insanların arabalara binip onlardan indiklerine, arabaların alınıp satılabilen bir tür mülk olduklarına vb. inanmam gerekir(Searle,2004,173). İnançla şekillenen bir yönelimsel duruma bakıldığında, bir yönelimsellik ağında aslında inanca benzemeyen ya da en azından inanç olarak dile getirdiğimiz şeylere benzemeyen binlerce çeşit ağ ipliklerine rastlanabilir (farklı yönelimsel durumlar gibi düşünülebilir.). Yukarıdaki örnekte de dikkat çeken, bir inancın şekillenmesinde birden fazla şeyin aynı anda arka planda çalıştığı ve tüm bunların aslında birbirine bağlı bir yönelimsellik ağı içerisinde hareket ederek tatmin koşullarının belirlenmesinde toplu olarak etkili oldukları yönündedir. Yönelimsellik ağı bu noktada etkili bir şekilde çalışmak için arka plan yeteneklerine ihtiyaç duyar. Burada beliren şu ayrıma dikkat edilmelidir: yönelimsellik ağı inanç, arzu ve niyet gibi

bir dizi “temsil”den oluşurken, bir arka plana sahip olmak ise bir yetenektir. Tabi bu arka plan ve yönelimsellik ağı arasındaki farkı net biçimde gösteren bir ayrım değildir. Daha derinlere inildiğinde arka plan için şu açıklama daha doğru olacaktır: Arka plan, tüm temsillerin gerçekleşmesini sağlayan, bir dizi, temsili olmayan zihinsel kapasitedir (Searle,1983,143). Aslında arka plan, yönelimsellik ağlarının çalışması için reaksiyonu aktive eden bir katalizördür. Arka plan inanç, arzulama, anlama veya niyet etme gibi yönelimsel durumlar için gerekli ama yeterli değildir(Searle,1983,158). Bu anlamda bir yönelimsel durumun ortaya çıkması için yeterli koşulları sağladığından bahsedilemez. O sadece gerekli koşulların ortaya çıkması için etkinleştirici statüdedir. Şöyle bir örnekle bu durum daha da netleştirilebilir. Biri bana “Işığı yak!” dediğinde beni hiç bir kuvvet bu cümleyi semantik anlamda doğru anlamaya zorlayamaz, fakat eğer *arka plan* kabiliyetim olmasaydı bu cümleyi anlamlandırmam mümkün olmazdı. Yani benim “Işığı yakmam için, oturuyorsam ayağa kalkmam gereklidir inancım.” Veya “Bana ışığın yakılması gerektiği söylendiğinde aslında bildirilmek istenenin düz anlamıyla ışığı ateşe vermek değil de ışığın düğmesine basmam gerekliliği inancım.” gibi anlayış yeteneklerim olmasa, bu durum bende yönelimsel bir durum ortaya çıkaramaz. Searle(1983,159), bunu şu şekilde açıklamaktadır: Arka plan, daha ziyade, yönelimsel içeriklerin yaptıkları çeşitli şekillerde çalışmasını sağlayan; uygulamalar, beceriler, alışkanlıklar ve bir tutum dizisidir. Bu anlamda arka plan, yönelimsel durumlar için bir dizi etkinleştirici koşul sağlayarak nedensel olarak çalışır. Yani “Yürüyüş yapmayı seviyorum.”; Çünkü “Böylelikle sağlıklı kaldığıma inanıyorum.” Çünkü “Zihinsel olarak rahatlatma niyetiyle yaptığım yürüşler bana iyi geliyor.”; Çünkü “Yürürken düşünmenin bana daha doğru kararlar aldıracağına inanıyorum.” Vb. bir çok önyönelimsel, yani hali hazırda temsili olmayan ama yönelimsellik ağının parçası olan durum, bir ağ halinde arka plan yeteneğimin, yani alışkanlıklarımın ya da bu örnekte sağlıklı yaşama tutumum nedeniyle ağdaki önyönelimsel durumları etkinleştirir ve şu anki yönelimsel durum olan “Yürüyüş yapmayı sevmek” yönelimsel durumunu ortaya çıkartır. Fakat burada belirtilmelidir ki alışkanlıklar veya tutumlar gibi arkaplan yetenekleri birer yönelimsel durum değildir. Yani yönelimsel durumlar aslında işlev görebilmek için yönelimsel olmayan kapasitelerden oluşan bir arka plana ihtiyaç duyar. Burada da yönelimsel olmayan arka plan benim yürüyüş yapma alışkanlığım veya sağlıklı yaşam tutumumdur. Gerçek hayattan başka bir yönelimsel durumu analiz ederek devam etmek gerekirse; Bilinçli olarak “Dondurma almak istiyorum.” Gibi yönelimsel bir durumun işleyebilmesi için neleri varsaymam

gerektiğine bir bakalım. Bu karmaşık niyet, aslında muazzam bir metafizik aygıt varsayımı gerektirir. Bu aygıtlardan bazıları inançlar ve arzular bağlamında yüzeydedir (Searle,1998,108). Örneğin bu örnekte, sadece “belli tür dondurmaları arzuluyor olabilirim.” ya da “Belli bir dondurmacının en iyi dondurmayı sattığına inanıyorumdur.” Bunlar benim bilinçli olarak yüzeyde gezen inanç ve arzularımı gösterirken, bu bilinçli inanç ve arzularımın altında yatan daha engin bir aygıt toplamı daha vardır ki bunlar artık inanç ve arzu olarak bile düşünülemez ama bilinçli inanç ve arzuların temelindedirler; “Dondurmanın yenen bir şey olduğunu biliyorum, dondurma bir yazma aracı değildir.” veya “Dondurma almak için market veya dondurmacı gibi bir yere gitmem gerek. Kasaptan dondurma alamam.” Bunlar bu gibi bir yönelimsel durum ortaya çıktığında göz önüne bile alınmazlar. Ancak onlar bir yönelimsel ağına parçası olarak bir arka plan dahilinde her zaman oradadırlar ve yüzeyde ortaya çıkan yönelimsel durumun oluşması için hizmet ederler.

Searle(1998,109), arkaplan kavramını iki farklı şekilde ele alır:

1.Derin Arka Plan (Deep Background):Derin arka planlar her kültürde ortaktır. Örneğin: Hepimiz insan olarak dik yürürüz veya yemeği ağızımıza atarak yeriz.

2.Yerel Kültürel Arka Plan(Local Cultural Practices):Derin arka plan dahilinde olmayıp, kültürden kültüre değişen arka planlar olarak düşünülebilir. Örneğin: Benim kültürümde dana yeniyor ama çekirge ve böcek yenmiyordur. Günün belli saatlerinde yemek yeriz ve bu kültürden kültüre farklılık gösterir.

Yukarıdaki ayrım incelendiğinde yönelimsel durumların ortaya çıkışında arka planın nasıl işlevsel bir rolü olduğu daha iyi anlaşılabilir. Özellikle kültürel arka planlar yönelimsel durumların nasıl farklı zeminlerde, eğilimlerde veya alışkanlıklar dahilinde ortaya çıktığını göstermekte etkilidir. “Türklerin hamur işini arzulaması” bizim kültürel arka planımızda çalışan “Hamur işi yemekler yapma arzusu”; “Hamur işi yapma becerisi”; “Hamur işinin lezzetli olduğuna yönelik inanç” gibi arka planlar dahilinde alışkanlık ve yönelim işlevi ile; tatmin koşullarının belirlenmesine hizmet eden önyönelimsel ağların bu arkaplan zeminleri içinde hareket ederek, tatmin koşullarını belirlerlenmesine olanak sağlar. Örneğin; “Hamur işi yapma arzusu” arka planında, “hamur işinin sürekli arzulanır olması”; “çocukluktan kalma bir yeme alışkanlığı olarak, çocukluk günlerinin hatırlanması”; “unun marketten alındığına inanma” ; “alışveriş sırasında hamur işini meydana getirecek malzemeleri satın alma

niyeti.” gibi önyönelimsel ve bilinçli olarak ortada olmayan derinlerdeki ağların bir karşılığı olarak “Türklerin hamur işini yemeklere ilgi duyması” yönelimsel durumunu ortaya çıkarır ve her biri, yeri geldiğinde tatmin koşullarını belirleyerek, yönelimsel durumun tatmin koşullarının yerine getirilmesine yardımcı olur.

Arka plan ve önyönelimsel durumlar ağı kavramlarında, rastlanılan bilinç dışı ve bilinçli yönelimsel durumlar kavramları, yönelimsellik ile ortaya çıkan davranışlarımızı anlamak açısından önemlidir. Zira bazı davranış şekilleri, yalnızca failin kendisinin bilincinin dışındaki bir eylemde bulunma sebebinin varlığını kabul edilirse anlaşılır olabilir. Bununla birlikte bir failin falanca yönelimsel duruma sahip olduğunu söylemek ve durumun onun davranışına neden olmakta etkin şekilde işlevinin olduğunu belirtmek, belirli bir anda beyin hasarı, baskılanma vb. bir sebepten ötürü bir eylemi gerçekleştiremeyecek olsa da, o duruma bilinçli halde neden olma yetisine sahip bir beyni olduğunu söylemektir(Searle,2004,252-257). Bu durumda varılan sonuç yönelimsellik ağı ve önyönelimsel kapasitelerin arkaplanı gibi yönelimselliğin bilinç dışı tarafını gösteren kavramların, bilinçli bir organik zihin dahilinde, bir anda bilinçli ve diğer bir anda bir yönelimsel durum ortaya çıkacağı sırada bilinç dışını gayri ihtiyari çalıştıracak bir kapasitesi olan insan zihninin gerekliliğinin ortaya çıkmasıdır. Zira insan zihni Searle’ün ortaya attığı derin arkaplan dahilinde bir noktada bu kapasiteyi kullanma açısından bir ortak çerçeve içinde istem dışı hareket eder. İnsanlar biyolojik yapıları sebebiyle, yemek yeme, yürüme, algılama veya kavrama gibi önyönelimsel haller içinde bilinç dahilinde ortaya çıkan bir yönelimsel durum içinde kendilerini bulurlar. Örneğin, insanların biyolojik olarak bir dili öğrenme ve herhangi bir engeli yoksa sözlü ifade yeteneği vardır. Bu bir bebeğin dünyaya geldiği andan itibaren kümülatif olarak dil geliştirmek adına çeşitli yeteneklerini kullanması dahilinde bir gün kendiliğinden gerçekleşir. İnsan zihninin nedensellik kapasitesinin bu noktada işlemesi ile kulağa uyumlu, mantıklı gelen cümelerle vasıtasıyla belli olgunluğa gelmiş bir bebek konuşmaya ve derdini anlatmaya başlar. Peki bu noktada bir bebeğin, içinde bulunduğu toplumun dilini konuşması için o dilin gramer kurallarına ihtiyacı var mıdır? Elbette ki yoktur. Yönelimsellik ağında çeşitli ön yönelimsel durumların arka planda bebeğin kapasitesi dahilinde işlev görerek ona mantıklı cümeler kurdurması için gerekli olan şey, bu bebeğin zihninin sağlıklı bir yönelimsel nedensellik ilişkisi kuracak düzeyde olmasıdır ki bu kendiliğinden insan beyninin ortaya koyduğu bir biyolojik yetenektir. Görüldüğü

üzere, bir makinede programın işlemleri için gerekli bir dizi kural insan zihni söz konusu olduğunda kendiliğinden ortaya çıkan, kuralsız bir arka plan kapasitesi ile hiç bir sınır olmadan gerçekleşecektir.

Böylece insan zihninin bir makine ile kıyaslandığında kurallara tabi olmayan, sınırsız kapasite ile çalıştığı ve yönelimsel durumları kendine özgü ve biyolojisine içkin bir nedensellik ilişkisi ile ortaya çıktığı görülebilir. Bu durum, yönelimsellik kapasitesinin insan biyolojisine içkin olduğunu tüm yönleriyle ortaya koyarken, oluşan yönelimsel durumların ise farklı türlerde kendini gösterdiği görülecektir.

Bu durumda Searle'ün ortaya koyduğu içkin ve türetilmiş yönelimsel durumlar ayrımı, yönelimselliğin yapısının anlaşılması için önem arz etmektedir ve bir sonraki başlık altında yönelimsellik çeşitleri daha açık hale getirilerek yönelimselliğin yapısının daha net anlaşılması sağlanacaktır.

3. SEARLE'DE YÖNELİMSELLİK ÇEŞİTLERİ

Yönelimsellik, başlı başına insanın kendi ve kendinden geri kalanıyla girdiği ilişkinin bir boyutudur; zihinsel ve ontolojik olarak ortaya çıkar. Yönelimselliğin bir temsil hali olarak ortaya çıkışı, onun zihinselliğinin bir göstergesidir. Ontolojik olarak yönelimsel durumlar incelendiğinde ise onun beynin fizyolojik yapısı nedeniyle gerçekleştiği, nörofizyolojik boyutta vuku bulduğu gibi nedenselliğin konuşulduğu bir gerçekleştirilme halinden bahsedilir. Yani yönelimselliğin ontolojik boyutunda, yönelimsel durumun dünya ile girdiği ilişkide nasıl ortaya çıktığı meselesi tartışılırken, onun zihinsel oluşu, yani bir temsil ilişkisi bağlamında ortaya konusu ise ontolojik olarak yönelimsel durumların ortaya konmasından farklı bir boyutu niteler.

Buraya kadar Searle'ün yönelimsellik kavramının yapısı detaylı bir şekilde analiz edilmiştir. Zira bu analiz Searle'ün kendi terminolojisinde kullandığı *içkin*, *türetilmiş* ve *sözde yönelimsellik* kavramlarını anlamlandırmak için önemlidir. Searle'ün bu bölümde genel anlamda üçe ayırdığı yönelimsellik çeşitlerini anlamak, araştırmanın kilit noktasıdır. Son tahlilde, makinede türetilmiş ve içkin yönelimselliğin yoksunluğu, insanda bilincin yönelimsellik yeteneğinin sonsuz bir geliştirilebilirlik dahilinde ilerlediği hipotezi üzerinden gösterilecektir.

İnsanlar,sadece kendilerine içkin olan zihinsel durumları, zihni olmayan sistem veya organizmalara atayarak, ondan bu zihin durumlarına sahipmiş gibi söz ederler ya da o varlığa, bu zihin durumlarına sahipmiş gibi davranırlar. Bu durum, aslında insanların yönelimsellik özelliğini bi başka sistem veya organizmaya atayarak, bir metafor kurma çabasıdır. Zira insanlar ilişkide oldukları, çevrelerinde süregelen durumları ya da gözlemlerini metafor yaparak ifade etmeye meyillidirler. Böylelikle, Searle(2002a,127)'ün de belirttiği üzere, insanların animist ve yönelimsel olmayan açıklama biçimlerini kabul etmeleri zordur. Dolayısıyla insanlar, aslında içkin olarak, zihinsel kapasitelerine dahil olan yönelimselliği, zihni olmayan sistemlere atamaya eğilim gösterirler. Saat kaçta çalacağını “bilen” bir çalar saat, “şefkate muhtaç” çiçeklerimiz, “akıllı” evler, “suya aç” toprak vb. zihni olmayan sistemlere yapılan

özellik atıfları ya da betimlemeler, pek çok kafa karışıklığına, yanlış anlaşılmalara ve yanlış isimlendirmelere kadar devam eden bir hata silsilesine sebep olmaktadır. Bu durum, insanların *içkin* ve *türetilmiş* yönelimsel durumlarını onlara yükleyerek belki de bir özdeşlik kurma çabasının bir göstergesidir. Fakat bu bazen makine ile insan ilişkisi söz konusu olduğunda, ikisi arasındaki ayrımı bulanıklaştırmaktadır. Böylece, zihni olmayan bir canlıda yönelimsellik gibi kapasitelerin olduğu ortaya atılmaktadır. Bunun olmaması için, öncelikle yapılması gereken yönelimsellik çeşitlerinin ayrımını net bir şekilde göstermektir. Dolayısıyla, bu bölümde yapılacak olan, insanların, zihni olmayan nesnelere bu özellikleri nasıl yüklediğini, yani *sözde* yönelimselliğin ne olduğunu açığa kavuşturmak; *içkin* ve *türetilmiş* yönelimselliğin ise insana özgü olduğunu göstermektir. Bu kavramları net bir şekilde birbirinden ayırdıktan sonra, bir sonraki ana başlık altında inceleyeceğimiz yönelimsel nedensellik kavramı, bu tür bir nedenselliğin, *içkin* ve *türetilmiş* yönelimselliğin oluşmasında nasıl önemli bir rol oynadığı netleşecektir. Zira belirtilen iki tür yönelimsellik üzerinde yükselecek olan bu kavram, beşinci bölümde yönelimsellik yeteneğinin geliştirilebilir bir yetenek olduğu hipotezini, indirgemeci tavra kapılmadan, naturalist bir anlayış içerisinde betimlemek için önemli bir görev üstlenmektedir.

3.1. Searle'de Yönelimsellik Çeşitleri

Searle'ün yönelimsellik çeşitlerini analiz etmeden önce, tekrar şunun altını çizmekte fayda vardır ki, yönelimsel durumlar, ifade ile ortaya konarak hayat bulan zihinsel durumlardır. Her ne kadar bazı *içkin* yönelimsel durumlar ifade edilmeye muhtaç olmadan anlaşılabilse de, çoğu yönelimsel durum sözel bir ifade ile karşılık bulur ve bir önceki bölümde belirtildiği gibi belirli bir bakış açısı, bir psikolojik mod dahilinde dünya ile kurulan bir ilişkinin temsili şeklinde ortaya çıkar. Şu durumda belirtilmelidir ki, yönelimselliğin türlere ayrılmasında, dilin doğruluk koşulları belirleyicidir. Cümlelerin gerçek anlamları kısmen de olsa bir dizi doğruluk koşulunun belirleyicisidir. Dolayısıyla, yönelimsellik çeşitleri arasındaki ayrımı ortaya koymak adına yönelimsel zihinsel fenomenleri yüklemek için kullandığımız çeşitli doğruluk koşulları kaynağına sahip cümleler arasındaki benzerlik ve farkları ele almak gereklidir(Searle,2002b,78). O halde, aşağıda belirtilen üç cümle ile, her birinin doğruluk koşulları kaynaklarını inceleyerek, yönelimsellik çeşitlerinin hangi anlamda farklılaştığı gösterilecektir.

3.1.1. İçkin Yönelimsellik¹⁶

İçkin yönelimsel durumlar söz konusu olduğunda, zihinsel durumların yönelimselliği, yönelimsel durumun kendine içkindir. Yani bu tip zihinsel durumların yönelimselliği, yönelimselliğin farklı bir biçiminden türetilmez. Fail içkin yönelimsel durumlara sadece sahiptir. Onları türetilmiş yönelimsellikte olduğu gibi, herhangi bir durumda türeterek kullanmaz. Bu durumda içkin yönelimsellikten bahsedebilmek için, bir de onun bir sahibinin olması gerekir. Böylece ortaya çıkan yönelimsel durum, direk failin zihni ile bağlantılı, onun zihnine içkin olacaktır.

İçkin yönelimsellik şu örnek cümle üzerinden incelenecek olursa:

“Şu an çok susadım. Gün boyu hiç su içmedim; çünkü gün boyu içecek hiç bir şey bulamadım.”

Burada bariz bir su içme arzusu görülmektedir. Yani kişi kendine açık bir şekilde gerçekten yönelimsel bir zihinsel durum atfetmek adına bu cümleyi kullanır. Bu cümle söylendiğinde, cümlenin doğruluk koşulu tamamen söyleyen kişiye bağlıdır. Yani bu ifade doğru ise yönelimsellik yüklenen nesnede gerçekten bir yönelimsel durum ortaya çıkmış olmalıdır. İçimden gelen bir su içme isteğiyle bunu söylemişimdir. Yani atıf yapılan nesne olan bende gerçekten bir yönelimsel durum oluşmuştur. Bu ifadeyi doğru yapan bilinçli bir susuzluk hissi ile bunu söylememdir. Searle(1984) bu durumu şu şekilde açıklamaktadır:

[...]Öyleyse susuzluğu düşünelim. Bu konuda bir şeyler bildiğimiz kadarıyla, en azından belirli tür susuzluklar hipotalamusta sinir ateşlemeleri dizisinden kaynaklanır. Bu ateşlemelere hipotalamustaki anjiyotensin etkisi neden olur ve anjiyotensin de böbrekler tarafından salgılanan renin tarafından sentezlenir. Bu türdeki bir susuzluğa, merkezi sinir sistemindeki, özellikle hipotalamustaki bir dizi olay sebep olur ve olay hipotalamusta gerçekleşir. Susamak, diğer şeylerin yanı sıra, içme arzusuna sahip olmaktır. Bu sebeple susuzluk yönelimsel bir durumdur; bir içeriği vardır. İçeriği, hangi koşullar altında bu yönelimsel durumun tatmin olacağını belirler ve yönelimsel durumlar için ortak olan tüm özelliklere sahiptir.(s.17).

Yukarıdaki pasajda anlatılan susuzluk hali, beynimiz ve organlarımızın ortak bir işbirliği sonucunda gerçekleşmektedir. Bu biyolojik olay, bizim beyin süreçlerimizden kaynaklanır ve yönelimsel bir fenomendir. Yani bu durum, hayvan fizyolojimizin ortaya çıkardığı doğal bir yönelimsel durumdur. Başka bir deyişle, bu durum içkin bir

¹⁶Fred Dretske(1984)-Zihni olmayan sistemlerin belli bir noktaya kadar yönelimsellik gösterebileceğini belirtir.-,Ruth Milikan(1984;1993), Churchland(1989) -içkin yönelimsellikleri olan, inanç ve arzuları reddeder-, Dennett(1971;1987)-içkin ve türetilmiş yönelimsellik ayrımını reddeder. Yönelimsellik Dennett'e göre atanabilen; Searle'e göre sözde yönelimsellik olan kavram, Dennett'in deyişiyle *yönelimsel tutum* şeklinde kullanılır ve arçsaldır.- Bu yönelimsellik yaklaşımları, içkin yönelimselliğe karşı argümanlar olarak incelenebilir.

yönelimsellik örneğidir. Susuzluk hissi yönelimselliğe sahiptir. Çünkü o içme arzusunun içerir (Searle,2002b,78). [...] Bunlar benim açımdan içkin yönelimsel durumlardır. Bu onların gerçek şey olduklarını ve gerçek şeye (sözde) az çok benzeyen bir şey olmadığını veya başka birinin kullanımı sonucu olan bir şey ya da ona yönelik bir tutum olarak ortaya çıkmadığı (türetilmiş) anlamına gelir (Searle,2002b,80). Şu durumda içkin yönelimsel durumların tamamen birinci şahıs ontolojisine tabi olduğu, bu durumu deneyimleyen her bir kişiye özel, eşsiz bir deneyim ile ortaya konduğu söylenebilir. Böylece örneğin inancım kimseye göre ortaya çıkmaz. Bu tamamen benim iç dinamiklerimle biyolojik olarak, ortaya kendiliğinden çıkan yönelimselliğimdir. Bu durumda içkin yönelimsel durumların ortaya çıkışında sergilenen tüm davranışların üretilmesinde, içkin yönelimsel durumun içeriği nedensel olarak işlev görmektedir. Bu da ona gözlemci bağımsız, birinci şahıs ontolojisine sahip bir özellik kazandırmaktadır. Oysa örneğin bir haritanın üzerindeki bilgiler, referanslar, yaklaşıklık değeri gibi değerler temsiller şeklinde bir yönelimsellik nitelendirmesi olduğundan, yani insanların *içkin* inançlarından *türetilmiş temsil* içerikli yönelimsellik olduğundan, birinci şahıs ontolojisine tabii gözlemci bağımsız bilginin kamuya açılmasıyla gözlemci bağımlı üçüncü şahıs ontolojisinde deneyimlenen hale gelmiş türetilmiş yönelimsellikler halini alırlar. Türetilmiş yönelimsellik konusu ikinci başlık altında detaylı inceleneceğinden burada daha fazla detaylandırma yapılmayacaktır.

Biyolojimiz vasıtasıyla ortaya çıkan başka içkin yönelimsel fenomenler de mevcuttur. Bunlar; görsel ve işitsel deneyimler, dokunsal duyular, açlık ve cinsel istek olarak sayılabilir(Searle,1984,17). Bununla birlikte bu gibi içkin yönelimsel durumların tüm üst düzey hayvan organizmalarında paylaşıldığını ve dolayısıyla yönelimsellik özelliğinin sadece insan zihnine özgü değil, en azından *içkin* yönelimselliğin ortaya çıkması bakımından, bu canlılarda ortak bir zihinsel özellik olduğunun önemle altını çizmekte fayda vardır. Yani içkin yönelimsel durumlar zihin sahibi tüm üst düzey canlıların ortak paylaşımlı alanıdır.

3.1.2. Türetilmiş Yönelimsellik

Türetilmiş yönelimselliklerin ortaya çıkması için mutlaka içkin yönelimsel durumlara sahip bir failin varlığı gereklidir. Bu fail gözlemci bağımsız içkin yönelimsel durumlarını, temsil kapasitesini empoze edebileceği bir nesneye yükler. İnanç, arzu ve

diğer içkin yönelimsel durumlar her ne kadar sözlü ya da yazılı ifade ile hayat bulan yönelimsel durumlar olsalar da, kurulan söz dizimsel ifadelere, temsil kapasitesi yüklenir; ancak bu cümlelere, yaşanan yönelimsel durum içkin olmaz. Yani yönelimsel durum sonucu ortaya çıkacak davranışın üretilmesinde kurulan cümle nedensel olarak işlev görmez. Nedensel olarak işlev görececek olan yönelimsel durum, insan faili zihnine içkin bir yönelimsel durumun kendisidir. Kurulan cümle ise insan failin içkin yönelimsel durumu vasıtasıyla türettiği ve temsil kapasitesini empoze ettiği nedensel olarak içkin olmayan bir nesnedir.

Türetilmiş yönelimsellik, yine “susamak” üzerinden bir örnekle, aşağıdaki gibi incelenebilir.

Fransızca “*J’ai grand soif*” “*Çok susadım*” anlamındadır.

Bu cümle yönelimsellik atfetmesi bakımından birinci cümle ile benzerdir. Gerçekten bir yönelimsellik atfeder fakat tıpkı sözde yönelimsellikte üçüncü başlık altında incelenecek cümle gibi sisteme bir yönelimsellik yüklemes. Burada ben Fransızca cümleye gerçekten yönelimsellik yüklerim ki bu gerçekten ne yaparsam o anlama gelir. Ama Fransızca cümledeki yönelimsellik bu belirli amaçla yorumlanmış cümleye içkin değildir ki bu cümle sadece sentaktik bir objedir. Burada şu kafa karışıklığı oluşmamalıdır: Ben bunu Türkçe de ifade etsem veya herhangi bir başka dilde; cümle, işaret diliyle, yazılı veya sözlü ifade biçimine dönüştüğü anda benim içkin yönelimselliğim olan susuzluk isteğimden türemiş, temsil haline dönüştürme niyetim ile de bir sentaktik temsil haline dönüşmüş olur. Yani biz içkin yönelimsellik örneği olan birinci cümleyi “*Şu an çok susadım. Gün boyu hiç su içmedim, çünkü gün boyu içecek hiç bir şey bulamadım.*”de herhangi bir niyetle (yönelimsel olarak) söylesem veya yazıya dökersem, sentaktik bir objeyi kullanarak semantik üretme gayesinde olurum. Anlam ise yine başlı başına sadece insan failinin kendi içkin iletişim kurma niyetlerinden türeyen başka bir türetilmiş yönelimsellik olarak karşımıza çıkar. Burada önemli olan, bu cümleleri ifade ederken bir anlam üretme çabasıdır. Bazen sadece başka dilde bir pratik yapmak ya da iletişimde olunan kişinin anlamayacağı şekilde başka bir dilde bu cümleler ifade edilebilir. Fakat bu durumda bu ifade bir türetilmiş yönelimsellik olmayacaktır.

Kağıt üzerindeki kelimeler gerçekten bir anlam ifade eder ve atıfta bulunur ve bu nedenle yönelimsellikleri vardır. İnsanlar cümlelerde ve konuşma eylemlerinde

türetilmiş yönelimsellik, yani anlam oluşturma konusunda özel bir yeteneğe sahiptirler. Searle'ün(2006,102) savunduğu genel yaklaşım bağlamında dil, biyolojik olarak daha ilkel yönelimsellik biçimlerinin bir tezahürü ve uzantısı olarak düşünülmelidir. Dil iletişim kurmak için kullanıldığında, aslında dilin yönelimselliğinin, bir niyet yönelimselliğinden türediği düşünülebilir. Yani insanlar dildeki sözcüklere bazı anlamlar yükler ve artık dil zihinde temsil içeriği olan bir yönelimsel duruma dönüşecek vaziyete, cümleler sayesinde gelmiş olur. İnsanlar bu sayede, zihinsel olmayan fenomenlere yönelimsel özellikler kazandırır. Tam da bu yüzden yönelimsellikler temsiller halinde bir temsil içeriğiyle oluşurlar ve her yönelimsel temsil içeriği bir bakış açısına tabi şekilde ortaya çıkar. Belli şeylerin, örneğin bazı cümlelerin metafor veya sözde bir ifade olmadan belli gerçek anlamları yansıtması, belli haritaların Kaliforniya şehrinin doğru temsili olması veya belli portrelerin Winston Churchill'in portresi olması gibi, yönelimsellik biçimleri tamamiyle gerçektir, ama bunlar insan faillerinin yönelimselliklerinden türemişlerdir(Searle,2002b,80). Şu durumda türetilmiş yönelimsellik için varılacak sonuç, bu yönelimsellik türünün insan türü için bir önyönelimsel kapasitelerin arkaplanı dahilinde yönelimsellik ağlarına gömülü şekilde bazen derin arka plan, bazen ise yerel kültürel arkaplan içerisinde, insanları ortak bir paydada buluşturarak ortaya çıktığıdır. Zira içkin olmayan ve türetilen bu yönelimsellik çeşidi, içkin yönelimsellik özelliğini de bir yerde şart koşarken, sadece insan failleri içerisinde ortaya çıkabilir. Böylece sınırsız ve kuralsız bir zihinsel yetenek dahilinde geliştirilen türetilmiş yönelimsellik çeşitleri matematiksel olarak sonsuz kümenin elemanıdır. Yani türetilmiş yönelimsel durumların, içkin yönelimsel durumlar gibi sınırlı bir sayısı olamaz. Zira derin arkaplan ve kültürel arkaplan insanın yeryüzünde yaşadığı süre içerisinde gelişerek sürekli evrilmekte ve farklı yönelimsellik çeşitleri meydana getirmektedir. Türetilmiş yönelimsellik, sahip oldukları her ne olursa olsun, yaratıcılarının "gerçek" yönelimselliğinin türevidir. Şu durumda zihinsel olarak ortaya konmuş yönelimsel durumların zihnin bir yaratımı olduğu düşüncesi ile, bir kalbin kan pompalama veya bir böbreğin besinleri süzme işlevi bu organların türetilmiş yönelimsellikleri olarak görülebilir. Ancak buradaki fark, beyin dışındaki organların, tıpkı susamak, boşaltım yapmak ya da midede sindirimin gerçekleşmesi gibi durumlar biyolojik olarak bir belirlenme içinde doğuştan getirilen işlevler olmalarıdır. Fakat zihnin ortaya koyduğu türetilmiş yönelimsel durumlar, biyolojik belirlenmenin ötesinde, evrimsel süreçte şekillenerek gelişmiş ve insanlık tarihi boyunca ucu bucağı

olmayacak bir şekilde gelişmeye devam edecektir. Yani türetilmiş yönelimsellik aslında insan failinin ihtiyaçları doğrultusunda, o bu dünyada var olduğu sürece gelişmeye devam edecektir. Bilgi gibi ya da yorum gibi hem türetilmiş hem de içkin yönelimsellik ortaya koyabilecek kavramların varlığını da belirtmek burada yerinde olacaktır. Zira bilgi ya da yorum her zaman bir şey hakkında bir şeye yönelik olarak ortaya çıkacaktır. Bir insan fail bir şeyi bildiğini söylediğinde, bu onun zihnine içkindir ve bu durumda içkin bir yönelimsellik örneği olarak bilgi ortaya çıkar. Ancak bir metnin bir konu hakkında bilgi aktardığını söylüyorsak, o halde bu insan failin içkin yönelimselliğinden türetilmiş bir yönelimsellik örneği olarak ortaya çıkar ve yönelimsel durum metnin kendine içkin değildir ve gözlemci bağımlıdır. Ya da ağaç kabukları, ağacın yaşı hakkında bilgi içerir dediğimizde üçüncü kısımda inceleyeceğimiz sözde yönelimselliğe bir örnek vermiş oluruz. Yani ağaç kabukları ne içkin olarak kaç yaşında olduğunu biliyordur ne de kendi içkin yönelimselliğini sentaktik veya semantik olarak türetebilecek düzeydedir. Yorum için de aynı şey geçerlidir. Bir yorum yapıldığında bu yorum bir şey hakkında olacaktır. Yorumu yapan insan fail kendi zihnine içkin olarak onu ortaya koyduğunda bu gözlemci bağımsız ve birinci şahıs ontolojisinde deneyimlenen bir durum olarak ortaya çıkar. Yani bilinçli bir insan aracılığıyla, dünyada belli olgular ve nesneler gerçekliklerine kavuşurlar. Buna örnek olarak para, hukuk, adalet, hükümet, futbol oyunları, medeniyetler, ülkeler vs. gibi pek çok nesne ve olgu örnek olarak verilebilir. Bu gibi pek çok şeyin varlığı insan ve onun tutumlarına bağlıdır. Yani onun zihnine içkin bir yönelimsellikle mutlaka ortaya çıkmalıdır. Gözlemciden bağımsız bir ekonomiden bahsedilemeyeceği gibi, yine bir insan failinin gözlemine tabi olmadan bir adaletten bahsedilemez. Fakat Searle(2004), burada önemli bir noktaya da dikkat çeker:

Gözlemciye bağlı gerçekler, bilinçli araçlar tarafından yaratılır ancak gözlemciye bağlı gerçekleri yaratan bilinçli failerin zihinsel durumları, gözlemciden bağımsız zihinsel durumlardır. Dolayısıyla elimdeki kağıt parçası sadece paradır. Çünkü ben ve diğerleri onu para olarak görüyoruz. Ama bizim onu para olarak görmemiz bizzat gözlemciye bağlı değildir. Benim ve başkalarının bunu para olarak görmemiz, bizim hakkımızda gözlemciden bağımsız bir gerçektir (s.6).

Burada dikkat çeken nokta her bir failin zihninde gözlemciye bağımlı gerçeklik, bir temsil haline dönüştükten sonra, gözlemciden bağımsız bir temsil halini alır. Yani sadece bir kağıt parçasına benim onu “para” olarak tanımlamamla, bir kağıt parçası olarak alım gücünü elde edemez. İnsanlar, hep birlikte bir ön kabul ile paranın alım gücünü tanır ve onu bir gözlemciden bağımsız zihinsel durum halinde türetmiş oluruz. Şu halde türetilmiş yönelimsellik aslında tüm insanlığın birleştiği ortak bir çerçevedir.

İçkin yönelimselliğe sahip olma bir önkoşuldur ve onun vasıtasıyla türetilmiş yönelimsellik çerçevesinde tüm insanlar birleşerek ortak değerler, yorumlar, bilgiler ve gözlemler yaratırlar. Yaratılan tüm bunlar, insan failin gözlemine tabi, üçüncü şahıs ontolojisinde hayat bulacaktır.

3.1.3. Sözde Yönelimsellik

Aşağıda, susamak üzerinden başka bir örnek verilmektedir.

“Çiçeklerim çok susadılar. Kaç gündür onlara su veremiyorum.”

Bu gibi cümleler sadece metaforik olarak kurulurlar. Bu cümle, susuzluğu çiçeklerime yüklemek için kullandığım bir cümle olarak belirir. Burada bir analogi vardır. Aslında çiçeklerimin suyu eksiktir. Ben bunun farkındayım. Ama onları sözde susamış gibi gösteririm. Bu cümle aslında tamamıyla bir yönelimsellik ataması değildir. Bu yönelimsellik, sözde bir yönelimselliktir ve ifadede yüklenen nesnenin gerçekten ortaya koyduğu bir yönelimselliği ifade etmez. Şu belirtilmelidir ki sözde yönelimsellik olarak ortaya çıkan bu yönelimsellik, aslında yönelimselliğin bir çeşidi değildir. Sistemin sözde yönelimselliğinin olması, sanki yönelimselliğe sahipmiş gibi bir sistem olmasının ötesine geçmez(Searle,2002b,79).

Bir hatırlatma olarak; yönelimsel durum bir psikolojik mod içerisinde yönelimsel içeriğe sahip (bir temsil içeriği), uyum yönü değerlendirmesine tabi ve tatmin koşulları olan, bir yönelimsellik ağı içerisinde, arka planı dahilinde çalışır. Psikolojik modun oluşabilmesi için psikolojiyi ortaya çıkaracak zihinsel kapasite gerekmektedir. Bu ilk koşul itibarıyla, susuzluk yönelimselliği, bir çiçeğe, ağaca vb. yüklenebilir bir durum gibi gözükmemektedir. Bu açıdan içkin yönelimsellik ve sözde yönelimsellik arasındaki fark, burada net olarak görülmektedir. Susuzluk durumu, ortaya her ne kadar organizma içerisinde biyolojik bir işbirliği ile ortaya çıksa da, arzu gibi bir psikolojik mod çerçevesinde belirlemekte ve arzunun ortaya konması için her zaman bir dilsel ifadeye ihtiyaç olmasa da en azından davranışsal olarak dünya ile kurulan iletişimde bir karşılık bulma gerekliliği hasıl olmaktadır. Dolayısıyla yine “susadım ben” diyen ne bir çiçek ne de toprak görülmesi mümkün değildir. Tabi bu onların su ihtiyacının olmadığını, susuz kalmadıklarını vs. göstermemektedir. Zira bilinmektedir ki yeşil yapraklı canlılarda, fotosentez gibi metabolik bir olayın gerçekleşmesi için suya ihtiyaç vardır. Ancak bizim anladığımız şekilde susamış olup olmadıkları hiç bir zaman bilinmemektedir.

Searle(2002b,79)'ün örnekleri kullanılırsa; termostat için sıcaklıktaki değişiklikleri algıladığının ifade edilmesi; araba karbüratörünün, karışımı ne zaman zenginleştireceğini bildiğinin dile getirilmesi ya da bilgisayarın hafızasının geçen sene sahip olunandan daha büyük olduğunun ifade edilmesi, *sözde* yönelimselliğe birer örnektir. Fakat bu atıflar, psikolojik olarak alakasızdırlar; zira herhangi bir zihinsel fenomenin varlığını ima etmezler. Tüm bu durumlarda ortaya çıkan yönelimsellik tamamen sözde yönelimselliktir ve gerçek değildir.

Böylece bu bölüm şu şekilde özetlenebilir... *İçkin* yönelimsellik, canlı organizmaların üst düzey organizmalar olan hayvan türlerinde ortaya çıkabilir ve bu yönelimsellik çeşidi bizi diğer canlılardan ayıran en önemli zihinsel özelliklerimizden biridir. Çünkü, insan ve üst düzey diğer hayvan organizmalarının biyolojik yapısı sayesinde bu tür bir yönelimselliğin ortaya çıkması, aslında beyin vasıtasıyla zihinde, içkin olarak bu yönelimselliklerin oluştuğunun en önemli göstergesidir. Bu tür canlıların, örneğin bazen susadıkları veya acıktıkları, bir şeyleri görsel olarak algıladıkları, bir şeylerden korktukları vb. gibi durumlar açıkça gerçektir. Dolayısıyla, içkin yönelimsellikler, sözde yönelimselliklerden farklı olarak gerçek yönelimselliklerdir.

İçkin yönelimselliklerin varlığı, *türetilmiş* yönelimselliğin, kendini sadece bilinç sahibi olan insanlarda, temsil içeriğine sahip ve belirli bir bakış açısı ile ortaya konması bakımından da zemin hazırlar. “Belirli bir bakış açısı” ifadesi, yine türetilmiş yönelimselliğin ortaya konmasında altı çizilmesi gereken kısımdır. Çünkü bu bakış açısına mütakiben, içerikler aynı olsa da insandan insana değişen bir psikolojik mod sayesinde, yönelimsellik bir temsil halinde ortaya çıkmaktadır. Türetilmiş yönelimsellik ortaya çıkmak için sadece bir insan failini aracı olarak kullanabilir. Yani bir insan faili olmadan, örneğin bir köpeğin türetilmiş yönelimsellik ortaya koyması mümkün değildir ve türetilmiş yönelimsellik yönelimsel nedensellik kapasitesi sayesinde insanın kendine içkindir.

Sözde yönelimsellik türünde ise, insanın zihinsel özelliklerini atfettiği fakat bu özellikleri gösteremeyecek olan canlı veya cansız varlıklar için kullanılan metaforlar incelenmiştir. Böylece bu yönelimsellik ifadelerinin gerçek içkin ve türetilmiş yönelimsellik kapasitelerini yansıtmadığı görülmüştür. Bu yönelimsellik biçimi, insanın kendinden yola çıkarak bir insanbiçimcilik tutumu ile ortaya konan yönelimsellik türü olarak da görülebilir. Zihinsel bir özellik olarak yönelimselliğin

ortaya çıkmadığı, sadece *-mış gibi* ifade edilen bu yönelimsellikler, insan ve makine arasındaki farkın anlaşılması için önemlidir.

Bu bölümde yönelimsellik türleri arasındaki fark ortaya konurken yararlanılan gözlemci bağımlı ve gözlemci bağımsız kavramları, zihnimiz ile dış dünyada kurduğumuz ilişkinin nasıl bir ilişki olduğunun açıkça ortaya konması ve yönelimsellik ile ortaya çıkan durumların ilişkileri noktasında önemlidir. Gözlemci-bağımlı ve gözlemci-bağımsız arasındaki fark, insan failine gerek duyan ve gerek duymayan durum ve olguların gerçekliğini gösterir. İnsanlar, bir dağın veya tektonik bir hareketin var olmak için insana ihtiyacı olmadığını bilir ama cebire tabi bir hesaplama işleminin veya dilin var olabilmesi için insan bir ihtiyaçtır. Dili kullanarak, içkin yönelimsel durumlar, türetilmiş yönelimselliğe evrilerek, ortaya çıkan sentatktik cümleler ile ifade edilmesi, tam da bu noktada diğer organizmalardan ve makinelerden insan organizmasının ayrıldığı noktayı göstermektedir. Dolayısıyla bu ayrımı netleştirmek, yönelimsellik çeşitleri arasındaki farkın ortaya konması bakımından önemlidir. Bu ayrımın netleşmesi ile buna mütakip şu durumların farkına varılabilir: bilişsel bilimler, yapay zeka çalışmalarında yönelimselliği aramakta ve yönelimselliğe atıfta bulunacak şekilde çalışmalar yapmaya çalışmaktadır. Fakat aslında tüm bu kavramların net olarak ayrımlarının farkına varılmasıyla bu kavram kargaşasının, bilişel bilimleri yanlış yönlendirdiği görülebilir. Çünkü burada bir örnek vermek gerekirse; ontolojik olarak bir öznellik olan yönelimsellik veya otonomluk gibi biyolojik bir zihne ihtiyaç duyan özellikler, epistemik olarak nesnel olan bilişsel bilimler tarafından, ontolojik olarak biyolojik bir canlının üzerinde anlam bulup incelenmesi gerekirken; ontolojik olarak yapay sistemler üzerinde şekillendirilmeye, denenmeye ve uyulanmaya çalışılmaktadır. Bu anlamda gözlemci bağımlı özelliğe sahip hesaplamalı makineler, gözlemci bağımsız bir insan modeli ile karşılaştırılıp aslında davranışsal olarak taklitle dayalı, gözlemciye bağımlı bir sisteme dönüştürülme gayesindedirler. Dolayısıyla, içkin ve türetilmiş yönelimsellik kapasitesi aslında gözlemci bağımsız zihin sahibi insan üzerinden tanımlanabilirken, gözlemci bağımlı ve zihin sahibi olmayan makinelerde insana ontolojik olarak öznel olan bu yetenek, insanda olduğu gibi epistemik olarak öznel bir bilginin, makine vasıtası ile ortaya çıkmasını sağlamamaktadır.

İçkin ve türetilmiş yönelimsellik tartışılırken yukarıdaki tartışma ve açıklamalar sayesinde varılacak önemli sonuçlar şu şekilde ortaya konabilir: içkin yönelimsellik

zihin sahibi üst düzey hayvan organizmalarının zihinsel kapasitelerinin yansıması iken, türetilmiş yönelimsellik bir de bilincin işin içine girdiği bir kapasitenin sonucu olarak ortaya çıkar. Zihin sahibi organizmalarda bu özellik kendini gösterirken, özellikle türetilmiş yönelimselliğin ortaya çıkması için insan olarak bedenlenmiş ve karmaşık nöronal yapıda bir organizmanın varlığı gereklidir. Türetilmiş yönelimsellik, bir kişinin bir nesneyi başka bir nesnenin bağlamında algılama yeteneği, ona anlam ve değer atfetme kapasitesi olarak da belirtilebilir. Örneğin bir insanı, bir portre vasıtasıyla resmetmek, aslında onu sembolik olarak türetilmiş bir yönelimselliğe konu etmektir. Bu tür bir yönelimsellik ise insan beyninin algılama yeteneği vasıtasıyla ortaya çıkan biyolojik tabanlı bir yetenek olarak kendini gösterir. Bu noktada göze çarpan başka bir özellik olarak türetilmiş yönelimselliğin işlevsellik özelliği gösterdiği de söylenebilir. Yani belli bir hedefe yönelik olarak bilinçli bir biçimde ortaya konur. İçkin yönelimsellik daha doğal, hayvanların bilgi edinme ve algılama yeteneği üzerinden şekillenirken, bu bağlamda türetilmiş yönelimsellik ise insan kültür ve iletişimde kullanılan semantik ve sentaktik ifadelerle ilgi olduğu ifade edilebilir. Bu noktada türetilmiş yönelimselliğin işlevselliği sebebiyle, özellikle makinelere de yüklenebileceği düşünülse de makineler türetilmiş yönelimselliği, yönelimsel nedensellik kapasiteleri olmadığından kendilerine içkin hale getiremez ve bu yeteneği taklitten öteye geçemezler.

Böylece bir sonraki bölümde yönelimsel nedensellik kapasitesinin yönelimsellik yeteneğini ortaya koyma bakımından önemi açıklanarak makine ve insan arasındaki yönelimsellik yeteneği bakımından aslolan nedensellik kapasitesine vurgu yapılacaktır. Son bölümde makinelerin içkin ve türetilmiş yönelimsellik özelliğinden yoksun olmaları, yönelimsellik kapasitesinin ortaya konması için bilincin gerekliliği ve yönelimsel nedensellik kapasitesinin bilinçli insan zihnine özgü bir neden-sonuç ilişkisi kurma marifeti olduğu düşünülerek, bu temeller üzerinden yükseltilecektir.

4. NEDENSELLİK İLİŞKİSİ: YÖNELİMSSEL NEDENSELLİK

Buraya kadar, yönelimsel durumların doğası ve yönelimsellik çeşitleri ayrıntılı olarak incelenmiştir. Yönelimsel durumların doğasını anlamak, aynı zamanda yönelimsel nedenselliğin de doğasını anlamak için bir anahtardır. Zira yönelimsel nedensellik, yönelimselliğin yapısına paralel olarak neden-sonuç ilişkisi mekanizmasını, yönelimsellik gösteren canlının doğasına içkin hale getirir. Böylece bu teori ışığında, yönelimsel nedensellik mantıksal olarak dış dünyadaki nesnelere bağlanır. Yani, yönelimsel bir durumun ontolojik olarak gerçekleştirilmesi, nedensellik kavramı ile yakından ilintilidir. Bu bağlamda yönelimsel durumların sadece zihinde bir imajinasyon olarak ortaya çıkmasının ötesinde, dış dünya ile ilişkide gerçekleştirildiği ya da ortaya çıktığı gerçeği nedensellik bağlamında ortaya konabilir. Bunun yanı sıra Searle'ün yönelimsel nedensellik teorisi, yönelimsel durumların tatmin koşullarını ön plana çıkarırken, beyin sisteminde oluşan gerçekliği tamamen dış dünyanın ellerine bırakır. Bu açıdan, nedensel özgönderimselliğin de kaçınılmaz olarak dahil edildiği yönelimsel nedensellik teorisinde Searle, deneyim olarak nedensellik kısmında, davranışçı ya da dış uyaranlara bağımlı bir modeli, kendi biyolojik naturalizm anlayışına paralel olarak ortaya koyar. Thompson(1986,83-97) çalışmasında bunu, Searle'ün yönelimsel durumlarımızın içeriğinin bir özelliğinin de, tatmin koşullarında ana hatlarıyla belirtilen nesnelerden olduğunu dile getirerek belirtmiştir. Zira eylem ve algı gibi durumlarda, deneyim ile iç içe olan yönelimsel nedenselliğin irdelendiği noktada, dış dünyadaki nesnelerin veya olguların fiziki durumları, bu anlamda önem arz edecektir. Bu da Searle'ün biyolojik natüralist bir tavır ile yönelimselliği ve nedenselliği ya da bu sentezi doğallaştırırken, içeriğin prezantasyon haliyle ortaya çıktığı durumlarda, *nedensel özgönderimsellik* kavramı ile, davranışçı bir bakış açısı da benimsediğini göstermektedir. Ancak insan gibi bir sosyal varlığın zihinsel bir özelliği irdelenirken, dış dünya ve onunla girdiği ilişkiyi göz ardı ederek bir inceleme yapmak zaten mümkün olmamaktadır. Zira insan, yönelimsel durumlar içine girer; ancak bu yönelimsel durumları, dış dünya ile girdiği ilişki paralelinde, etki ve tepki

alışverişi dahilinde ortaya koyar. Böylece yönelimsel durumun gerçekleşmesi, zihinde bir imajınasyonun ötesine geçerek gerçekleştirilmiş olur.

Yönelimsel nedenselliğin biz üst düzey canlıların doğasına içkin oluşu, aynı zamanda Searle(2002a,107-109)'ün araştırmalarında zihnin indirgemeci olmayan bir pratiğini sunarken, bilinçli olan insanın, çevresi ile arasındaki ilişkide daha esnek, yaratıcı ve dış dünyaya duyarlı olarak evrimsel bir ayrıcalık taşıdığını da bildirir. Böylece yönelimsellik gösteren bilinç sahibi insan aynı zamanda evrimsel olarak bilincinin yönelimsellik özelliği ve yönelimselliğinin biyolojik bir nedensellik dahilinde kendine içkin olması vasıtasıyla, bilinç sahibi olmayan mekanizma veya canlılardan yaratıcılık, esneklik ve duyarlılık noktasında ayrılır. Bu, araştırmada son bölümde iddia edilen yönelimsellik yeteneğinin geliştirilebilir olduğu tezi, yönelimselliğin dünya ve insan arasındaki etkileşim ile geliştirebildiğinin de temelinde yatan yaklaşımdır. Yönelimsel durumların arka plan dahilinde çalışması, bireysel değil holistik yapıda olması, insanlar arası bir paylaşım ağı dahilinde çalışan geliştirilebilir yönelimsellik yeteneğinin nedensellik, yani dünyada gerçekleştirilebilir olmakla ne denli ilintili olduğunu göstermektedir. Bu kısım son bölümde detaylıca ortaya konacağından, konu bütünlüğünü sağlamak adına bu kadarlık kısım, bu bölümün son bölümle ilişkisini ortaya koymak adına yeterli olacaktır.

Bilincin yönelimsellik özelliği epistemoloji ile ontoloji arasında, yani dünya hakkında bilebileceklerimiz ve dış dünyada gerçekleşen durumlar arasında köprü görevi görmektedir. Peki bu noktada bilinç ve bilincin yönelimsellik özelliği zihinsel durumlardan kaynaklanırken, bu zihinsel durumlar dünyadaki fiziksel olayları belirlemede nasıl bir nedensel rol oynarlar?

Yukarıdaki soruya verilecek cevap, son bölümde ele alınan, insanlar arası etkileşim dahilinde evrimsel sürece tabi olan yönelimselliğin, insanların yönelimsel nedensellik kapasitesi ile paralel olarak kümülatif bilgi biriktirme özelliği gösterdiği iddiasını destekleyecektir. Yönelimsellik yeteneğimiz geliştirilebilirdir ve bunu bir makinenin sınırlı, amaca yönelik işlevselliğinden öte, bizler sınırsız ve esnek bir yapıyla yönelimsellik kapasitemizi ortaya koyabilmekteyiz. Bu ise yönelimsel nedensellik mekanizmamızın zihnimize içkin olarak çalışması ile mümkün gözükmektedir.

Böylece, ilk olarak araştırılacak olan yönelimselliğin, bilincin bir özelliği olduğu ve yönelimsel nedenselliğin yapısı ve dinamiklerinin ortaya konmasıdır. Daha sonra,

yönelimsel nedensellikte insanın yönelimsellik deneyimine bizathi olarak katılımının onu gözlemci bağımlı pozisyondan, gözlemci bağımsız pozisyona taşıyarak, efektif bir tetikleyici haline getirmesinin araştırılması yapılacaktır. Bu araştırma, yönelimsel nedensellikte, insanın deneyime iştirak eden gözlemci bağımsız pozisyonunu, her zaman prezantasyon şeklinde şekillenmeyen, temsil halindeki yönelimselliklerin de nedenselliğini anlamlandırmamızı da sağlar. Yönelimsel nedenselliğin deneyim yoluyla doğrudan veya pasif gözlem yoluyla dolaylı olarak biyolojimize içkin olduğu yine bu bölümde ele alınacaktır. Böylece yönelimsel nedensellik yeteneğinin bizi makinelerden ayırdığı, bu bağlamda yönelimsel durumların holistik oluşu ve bir arka plan sistemi dahilinde çalışmasının yine yönelimsellik özelliğinin geliştirilmesine hizmet ettiği için, yönelimsel durumları ortaya koymanın insan gibi bilişsel olarak dinamik bir organizma gerektirdiği ve statik bir mekanizmada bunun gerçekleştirilemeyeceği tezi son bölümde net bir şekilde bu bölümde açık ve seçik hale getirilen yönelimsel nedensellik kavramına dayandırılarak gösterilecektir.

4.1.1. Yönelimsel Nedenselliğin Yapısı ve Dinamiği

Yönelimsel nedensellik için öncelikle belirtilmesi gereken, onun nedensellik ilişkisinin vuku bulduğu bilinçte ortaya çıktığıdır. Deneyim olarak nedensellik ilişkisinin anlaşılması öncelikle yönelimsel nedenselliğin yapısının ve dinamiklerini anlamayı gerektirir. Bu noktada aşağıda izleyeceğimiz rota ile yönelimsel nedenselliğin yapısı ve dinamikleri ortaya konarak, bir sonraki başlık altında incelenen, yönelimsel nedenselliğin bir deneyim olma durumu daha açık hale gelecektir.

4.1.1.1. Yönelimsel Nedenselliğin Dinamiği

Genel felsefi varsayıma göre nedensellik, olaylar arasında bir ilişki ile ortaya çıkar. Bu ilişkide bir olay, bir neden; diğer bir olaya, yani bir sonuca sebep olur(Heil,2020,287). Bir nedenin bir sonuca sebebiyet vermesi durumu doğal olarak bir ardışıklık düzeni içerisinde seyreder. Yani olaylar birbirinin ardısına gerçekleşerek neden-sonuç ilişkisi içerisinde birbirlerine bağlanırlar. Her bir olay ise kendi içinde belli özelliklere sahip olmalıdır ki nihayetinde, olayın belli özelliği, diğer ardışık olayda farklı bir özelliğin gerçekleşmesine sebep olsun. Bu şekilde iki olay arasında nedensel bir ilgililik doğar. Bu şekilde bir nedensellik anlayışı beraberinde mekanist bir nedensellik anlayışını getirir. Yani, evrendeki tüm olguların birbirine bir nedensel zincir ile bağlanma

durumu, bu nedensel zincir ile eklemlenen yeni ürünlerin ise mekanda yer değiştirmeden fazlası olmadığı inancı, mekanist bir nedensellik görüşü olmakla birlikte, uzay-zamanda neden ve sonucu bitişik hale getirir. Böylece bu silisile bir zorunluluk halinde doğa yasalarını ortaya koyar ve doğa yasalarında ortaya çıkan düzenlilik zorunlu olarak sürüp gider. Böylece Newtoncu bakış açısı ile tüm nedensel zincir halkalarının bir fiziksel nedene tabi olması gerekliliği fiziki bir determinizm olarak adlandırılır. Yani doğa fizik yasalarına göre belli verili bir düzen içinde işleyen bir makinenin dişlileri gibidir. Böylece Newton'un deyiimiyle "saat gibi tıkır tıkır işleyen bir evren" anlayışı, klasik determinizm anlayışının da temellerinin atılmasına sebep olur. Fakat bu materyalist mekanist determinizmi sağlayan güç, neden-sonuç ilişkisinin dinamiğinden, yani ilişkinin içerisinde kendiliğinden oluşan bir güç, ilişkiye *içkin* bir hareket ettirici değildir. Dışarıdan bir belirlenme ile bir neden-sonuç ilişkisinin oluşması, bu neden-sonuç ilişkisini diyalektik veya iç içe değil, onu tamamen ardışık yapar. Kısaca neden-sonuç ilişkisi dışarıdan bir güç tarafından belirlenir.

Şu doğaldır ki Newtoncu mekanik nedensellik anlayışı, *ceteris paribus* koşullarında, yani yaşanan nedensellik ilişkisinden hariç o an tüm diğer koşulların sabit kalması durumunda eşit şartlar altında doğru olabilir. Sadece bilimsel bir araştırma yaparken örneğin bir labaratuvar ortamında, bütün şartlar sabitlenebilir veya kontrol altına alınabilir. Oysa dış dünya ile kurduğumuz ilişkide, bütün değişkenleri sabit tutmak gibi bir ayrıcalığımız yoktur. Kimi zaman kaotik, iç içe, bazen paralel, bazen kararlı veya kararsız olmak üzere değişik ilişkisel durumlar içinde dünya ile ilişkide bulunmak mümkündür. Bu durumda mekanik bir düzenlilik veya fiziki prensiplere zorunlu olarak tabi olabilirlik söz konusu olamayabilir. Hal böyle iken yönelimsel nedensellik göz önünde bulundurulduğunda tartışma çok farklı bir nedensellik ilişkisini ortaya koymaktadır. Zira yönelimsel nedensellikte hareket ettirici ya da belirleyici güç, Newtoncu yaklaşımda olduğu gibi ilişkinin fiziksel nedenlere tabi olması vasıtasıyla nedensellik ilişkisinin kendi ortaya koyduğu bir güç değil, insan failin zihnine içkin bir nedensellik vasıtasıyla, insan faile bağımlı bir güçtür. Dolayısıyla insan artık pasif değil tam da bu noktada nedensellik ilişkisine katılan aktif bir etken halini alır.

Searle'ün yönelimsel nedensellik anlayışı, Hume'un düzenlilik anlayışının bir alt kümesi şeklinde, Hume'un nedensel düzenlilik içerisinde insanı pasif gözlemci

konumda bırakmasına bir revizyon yapar. Böylece Searle, insanı bir nedensel düzenlilik içinde, yönelimsel nedenselliğin deneyimlenmesi ile onu etkin konuma getirir. Bu düzenlilik ise *yönelimsellik ağları* ve *önyönelimsel durumların arka planı* dahilinde yönelimsel durumların işlev görmesi ile gerçekleşir(Searle,1983,139). Böylece yönelimsel nedensellik bir düzen ve tutarlılık dahilinde çalışmış olur. Böylelikle yönelimsel nedensellik, bir bağlam dahilinde, yönelimsel olan insanın doğasına içkin halde dinamiğini kurar. Bu dinamiğin kurulması, her bir yönelimsel durumun, diğer yönelimsel durumlardan oluşan temsili bir ağa yerleştirilmesi ve ağın kendisinin, derin biyolojik olarak temellenmiş becerilerden oluşan daha geniş bir yönelimsel olmayan yetenek ve kapasiteler sisteminde çalışması durumudur. Bu yetenek ve kapasiteler¹⁷ derin biyolojik temelli yetenek, sosyo-kültürel veya yerel pratiklerin bir kompozisyonu şeklindedir. Bir anlamda arka plan nedensel düzenliliğin, canlı bilincinde oluşması için katalizör görevi gören bir sistemdir. Arka plan yönelimsel içeriklerin, olmaları gerektiği şekilde çalışmasını sağlayan, bir dizi etkinleştirme koşuludur(Searle,1983,158). Bu katalizör, canlının doğasına içkin, tamamen organik bir katalizördür. Buraya kadar anlatılanlar bir örnek ile açıklanacak olursa:

Bir tüketici, ülkenin kötü ekonomik koşullarını göz önüne alarak, tüketimini düşürüp, tasarufunu artırması gerektiğine inanır. Çünkü kötü gidişat sebebiyle, parasız kalmaktan, zor duruma düşmekten korkar. Genel olarak yönelimsel nedensellik ilişkisi şu şekilde formülize edilebilir: Birinci cümle ya da olay x ile ifade edilsin; ikinci cümle ya da olay y ile ifade edilsin; x ve y ancak ve ancak x y'ye ya da y x'e neden oluyorsa ya da x veya y yönelimsel bir durum ise ve yönelimsel olmayan da yönelimsel durumun tatmin koşullarının bir kısmını içeriyorsa, aralarında bir yönelimsel nedensellik ilişkisi bulunur. Bu örnekte ise yönelimsel nedensellik y'nin x'e sebep olması şeklinde gerçekleşmektedir. X ve y ifadelerinde sırasıyla inanmak ve korkmak gibi bariz olarak iki, ancak arzusunun da dahil olduğu toplamda üç farklı psikolojik durum ile korku dahilinde işleyen yönelimsel durumun, bir inancın ve arzusun dahil olduğu yönelimsel durumu teşvik ettiği görülür. Yani korkudan inanca ve arzuya geçen bir yönelimsel nedensellik durumu görülmektedir. Bununla birlikte tasaruf etme arzusunun, y ifadesindeki parasız kalmama arzusundan tetiklendiği, böylece kişiyi tasaruf etmek dışındaki her hangi bir kararın parasız kalmaya neden olacağı inancından

¹⁷ Başlık 2.2.4.5 altında incelenmiştir.

kaynaklanmıştır. Dolayısıyla y 'nin tatmin koşullarının bir kısmı x ifadesinde hayat bulur. Böylece bu yönelimsel durumlar içinde olan fail tüketici bireyin, her iki durumda da açıklamanın geçerli olması söz konusu inanç, korku ve arzuda var olduğu belirlenen içeriğin bu korku veya isteğe sahip olan failin zihnindeki içerik ile özdeş olmasına bağlı olduğu görülür. Bu da iki durum arasında yönelimsel bir ilişki oluştuğunu gösterir. Tatmin koşullarının yerine getirilip getirilmediğine karar verilebilmesi için ise , yönelimsel durumların bir ağ dahilinde bir arka plan dahilinde çalışıyor olması gerektiğinden daha önce bahsedilmiştir. Şu durumda ekonomideki kötü gidişatı anlamlandırmak, tasarruf yönünde karar vermek, parasız kalmaktan duyulan korku gibi yönelimsel durumlar içinde olma hali, sosyo-kültürel bir arka plan dahilinde şekillenmektedir. Böylece arka plan, yönelimsel nedenselliğin failin zihninde, bilincinde oluşması için katalizör görevi gören bir sistemdir. Arka plan yönelimsel içeriklerin, olmaları gerektiği şekilde çalışmasını sağlayan, bir dizi etkinleştirme koşulu görevini yerine getirmiş olur.

Searle(1983,123-126), yönelimsel nedenselliğin yalnızca düzenli nedenselliğin bir alt kümesi olduğunu, ancak standart düzenlilik teorisinden kendi teorisinin ise şu üç şekilde ayrıldığını söyler:

1. Olaylar arasındaki nedensellik ilişkisi doğrudan gözlemlenebilir ve zaten bu ilişki her zaman gözlemlenebilir özelliktedir.
2. Nedenselliğin dünyada gerçekleşen gerçek bir ilişki olmasının yanında, birinci koşul bağlamında nedenselliğin evrensel düzenliliği ya da yasalarına dayanmaz.
3. Doğadaki nesneler, mantıksal olarak yönelimsel nedensellikle bağlantılıdır.

Searle(1983,113-117), bu noktada kendi teorisini geliştirmek için düzenlilik açıklaması ile uyumlu olmayan örnekler üzerinden teoriyi uygulamada göstermek ister ve kullandığı örneklerden biri “Su içtiği” ve “Su içmesinin nedeninin susuzluk olduğunu” iddia etmesidir. Bu bağlamda, biri “Susadığı için su içtiği” iddiasında bulunuyorsa, ona “Susadığınız için su içtiğinizi nereden biliyorsunuz?” gibi bir sorunun sorulmasının aptallık olduğunu ifade eder. Zira bu malumat anlaktır, kişinin bilincine doğal olarak içkindir. Ayrıca Searle’e göre bu nedenselliği doğrudan gözlemlemenin dışında, karşı olgusu konusunda da aynı anda bir malumat sahibi olduğumuz söylenebilir. Yani susamış olmasaydı, su içmezdi. Kişi böylelikle susamış olmasaydı, kendi dışında herhangi bir şeye başvuru yapmak zorunda kalmadan, nedeni

dışarıda aramadan ya da nedensel tanımların mutlak evrensel düzenliliklerine ya da yasalarına başvurmadan su içmeyeceğini bilmektedir. Üçüncü olarak, susamanın, bir bardak su içme isteği ile bir bardak suya yönelinmesi, yönelimsel durum olan su içme isteğinin, dış dünyadaki bir bardak su ile tatmin koşulunu yerine getirmesi haliyle mantıksal olarak bir nedensellik bağlantısına girmiş olur.

Searle, nesneler ve yönelimsel içerikler arasındaki mantıksal bağlantıyı göstererek, yönelimselliği doğal olanın bir parçası yapma çabasıdadır. Zira yönelimsel içerik ile tatmin koşulları arasında bu noktada oluşacak bağlantı, dışarıdaki dünya ile içeridekini ya da yönelimsel durumları birbirine bağlayan bir köprüdür. Yönelimsel durumlar ile onların nesneleri arasındaki bağlantı, salt nedenler ve sonuçları arasındaki bağlantıdan öte bir durumdur. Yönelimsel içerik, tatmin koşulları vasıtası ile gerçek nesneler ile nedensel olarak ilişkilidir. Bunun sebebi, yönelimsel içeriğin tatmin edilme koşullarının bir kısmının, yönelimsel duruma fiili nesne tarafından neden olunmasıdır. Örneğin, “Bir bardak suyu algılama” durumu içerisindeyseniz, bu durum mantıksal olarak gerçek dünyadaki bir bardak suya bağlıdır ve bu bir bardak su, bir tatmin koşulu olarak sizin yönelimsel durumunuzun içine sizin tarafınızdan yapılandırılır. Bu durum ise Searle’ün yönelimsel nedenselliğin tanınmasında eylem ve algıyı öncelemesinin bir sebebi olarak da görülebilir. Çünkü nedensellik ampirik olarak keşfedilmenin aksine, *algı* ve *eylemin* mantıksal bir özelliği olarak tanınmış olur. Zira, “Kırmızılığı deneyimleyebilmemiz için a priori bir *kırmızı* kavramına ihtiyacımız vardır ama onu deneyimlemek için a priori bir nedensellik duygusuna ihtiyacımız yoktur(Searle,1983,132). Bu durumda, Searle’e göre algılarımız, yönelimsellik kapasitemiz ve nedensellik duygumuz ile birlikte gelişir.

Böylece Searle, aslında standart nedensellik anlayışının düzenlilik teorisi içerisinde şu iki durumu göremediğini düşünür ve bunları düzenliliğin içine ekleyerek, kendi düzenlilik teorisi ile bir revizyona gider:

Birincisi, standart teorinin algı ve eylemin yönelimselliğini tanımakta başarısızlığı; ikincisi tatmin koşullarının deneyimle belirlendiğinin hesaba katılmaması durumudur. Searle’ün nedenselliği de bir düzenlilik içerisinde seyredecektir. Fakat bu düzenlilik eylem ve algılar söz konusu olduğunda, bizathi deneyim vasıtasıyla bir nedensellik duygusu oluşturabilirken, aynı zamanda içkin nedensellik duygusuna benzerlik ile, dış dünyadaki nedensellikleri keşfedebileceğimizi belirtir. Yani, dış dünyadaki nedensel

ilişkiler, bizler tarafından, bizathi fail konumunda deneyimlenmeden de nedensel bir ilişki olduğu keşfedilebilirdir. Bunu Searle(1983) şu şekilde dile getirir:

Bir çocuğun, birçoklarının yaptığı gibi, bir taşla vazoya vurarak onu parçalayabileceğini keşfettiğini varsayalım. Çocuk, eylemdeki bu niyetin, elin ve kolun bu hareketiyle sonuçlandığını, bunun da taşın bu hareketiyle ve vazonun bu şekilde parçalanmasıyla sonuçlandığını keşfetti. Burada düzenlilikler devreye girer, çünkü çocuk, tekrarlanan olaylara dayanarak, bu hareket vasıtasıyla taşı hareket ettirebileceğini ve taşın hareketi vasıtasıyla vazoyu parçalayabileceğini keşfedebilir. Ara-aracı ilişkisindeki bu çeşitli adımların her biri, eylemdeki niyetin tatmin edilme koşullarının bir parçası haline gelir. Amaç, bu diğer şeyleri yaparak vazoyu parçalamaktır. Ama nedenselliğin eylemdeki niyetin içeriğinin bir parçası olduğunu daha önce görmüştük, çünkü eylemdeki niyet, tatmin koşullarının geri kalanına neden olmazsa, niyet tatmin olmaz. Eylemdeki niyetin nedenselliği, son adımda, vazonun parçalanmasına kadar gidebilir. Çünkü o, ara-aracı ilişkinin araya giren adımlarının her birinden geçer. Her adım nedensel bir adımdır ve ara-aracı ilişkinin geçişliliği, eylemdeki niyetin hepsini kapsamasını sağlar. Bu niyetin kolun bu hareketine neden olması, ama aynı zamanda taşın bu hareketinin vazonun kırılmasına neden olması, eylemdeki çocuğun niyetinin içeriğinin bir parçasıdır, çünkü çocuğun yapmaya çalıştığı şey budur: vazoya taşla vurarak parçalamak. Çocuğun niyeti sadece kolunu hareket ettirmek ve sonra ne olduğunu izlemek ve görmek değildir; bu tamamen farklı bir durum. Taşın hareketinin vazonun kırılmasına neden olması, o zaman çocuğun parçalamayı yaptığı zaman deneyiminin bir parçasıdır. Çünkü eylemdeki niyetin nedenselliği, ara-aracı ilişkinin her adımına kadar uzanır. Nedenselliğin, manipülasyon kavramıyla yakından bağlantılı olduğu sıklıkla söylenir ve bu doğrudur, ancak manipülasyonun analize ihtiyacı vardır. Şeyleri manipüle etmek, tam olarak ilişki-aracılarından yararlanmaktır (s.128).

Böylece, burada ortaya çıkan durum, bir düzenlilik ve kesintisizlik içerisinde, belli bir bağlam dahilinde gerçekleşen bir durumun, süregelen belli bir aralığında, failden bağımsız iki nesnenin ya da durumun da nedenselliğine ilişkin bir bilginin manipülasyon yoluyla faile geçmesidir. Dolayısıyla failin, dış dünyadaki iki nesnenin o andaki durumunu deneyimlemesine gerek yoktur. Burada failin deneyimlediği, kendi taş atma eyleminin vazonun kırılmasına neden olması durumudur. Bu sırada bir taş ve bir vazonun çarpışmak yoluyla, vazoyu kırabileceği bilgisini dolaylı yoldan elde etmiş olur. Aynı nedensellik failin manipülasyonu olmadan da gözlemlenebilecektir. Fakat kendi manipülasyonu ile bir nedensellik kalıbı dizgisini elde etmiş olur. Ne zaman bir taş her hangi bir şekilde bir vazoya çarparsa, bu onun hıza bağlı olarak kırılabilirliği sonucunu gözlemciye malum kılar. Böylece gözlemci, iki olayı, bir olayın arkasından diğer bir olay gerçekleşir şeklinde değil, bir nedensellik fikri dahilinde gözlemciye içkin olarak gözlemler. Kendi yaşadığı deneyimi ise bu noktada gözlemci bağımsız birinci şahıs ontolojisine dahil olur.

Burada önemli olan bir diğer nokta, Searle'ün(1983) doğada bulunan ve gözlemci bağımsız nedensel yasaları reddetmediğidir. Ona göre kendi nedensellik teorisi dahil bir düzenlilik içerisinde işlerken, düzenlilik fikrinin bir deneyim yaşanırken veya düzenlilik içerisinde bir nedensellik dizgisi gözlem yoluyla elde edilirken, nedensellik fikrinin gerekmediği yönündedir.

Bu noktaları biraz daha açık bir şekilde görebilmek için, belirli nedensel yasalara olan inanç ile dünyadaki bir dereceye kadar genel nedensel düzenlilik varsayımı arasında ayırım yapmamız gerekir. Örneğin, suyun sıvı özellikleri, arabaların ve daktiloların davranışları ve kayığın kenarlara çarptığında dönme eğilimi gibi belirli nedensel düzenliliklerle ilgili birçok inancım var. Ancak belirli düzenliliklere olan inançlara ek olarak, genel bir düzenlilik hipotezine sahip değilim veya buna ihtiyacım yok. Benzer şekilde, kış için yiyecek depolayan kabilenin bir tümevarım teorisine sahip olması gerekmez, ancak beslenme koşullarına ilişkin belirli genel kavramlara ve mevsimlerin döngüsüne ilişkin bazı fikirlere ihtiyacı vardır(s.134).

Deneyime tabi olmayan dış dünyadaki nedenselliklerin gözlemlenmesinde, dış dünyada gerçekleşen olaylar, fail tarafından deneyimlenmese bile, onların gerçek olaylar olduğundan şüphe duyulmaz. Çünkü gözlemlediğimiz olaylar, belli bir düzenlilik dahilinde gerçekleştiğinden, ilişkinin bir sekansında yakaladığımız nedensel ilişki, bir nedensellik dizgisi halinde, nedensellik anlayışımıza içkin hale gelir.

Yukarıda dile getirilen yönelimsel nedenselliğin dinamiklerine yönelik açıklamalar, bir sonraki başlık altında ele alınan yönelimsel nedenselliğin yapısı ve standart nedensellik arasındaki fark incelenirken, yönelimsel nedenselliğin nasıl insan doğasına dahil olduğunu açık hale getirecektir.

4.1.1.2. Yönelimsel Nedenselliğin Yapısı

Yönelimsel nedenselliğin temel özelliği, yönelimsel durumun kendisinin kendi tatmin koşullarını üretmede nedensel işlev görüyor oluşu; ya da kendi tatmin koşullarının, kendi üretiminde nedensel işlev görmesidir(Searle,2002a,85). Bu durumda standart, zihinsel olmayan bir nedensel ifade ile yönelimsel nedensellik ifadesi bazı noktalarda birbirinden ayrılır. Aşağıdaki örnek, meseleyi daha net hale getirecektir.

Standart zihinsel olmayan bir nedensellik ifadesi: “Dere yatağına yapılan ev, derenin taşması sonucu yıkıldı.”

Yönelimsel bir nedensellik ifadesi: “Başım ağrıyordu; bu nedenle ilaç aldım.”

Birinci cümlede neden ve sonuç bir bağlam çerçevesinde yeterli bir koşulun oluşması dahilinde gerçekleşir. Yani derenin taşması ve çok güçlü bir su gücünün ortaya çıkması ile birlikte binanın dere yatağına inşa edilmiş olması, binanın yıkılmasına neden olur. Dolayısıyla burada oluşan neden, sonucun ortaya çıkması için yeterli bir koşuldur. Bununla birlikte bu cümlede herhangi bir hedef veya amaç yoktur. Yani dere yatağının taşması, dolaylı olarak binanın dere yatağında olması bir yıkıma yol açmıştır. Burada, her ne kadar bu cümle bir söz edimi olarak işlev görüyor ve yönelimsellik barındırıyor

olsa da “yıkıldı” ifadesi sadece fenomeni tarif etmek için kullanılmaktadır. Dolayısıyla içeriğin kendisi nedensel işlevden yoksundur.

İkinci cümle yukarıdaki cümleyle benzer şekilde incelendiğinde, bu cümledeki açıklama *yeterli koşullar* ifade etmez. Başımın ağrıdığı doğrudur ancak ilaç almadan da farklı yöntemlerle geçirebileceğim bir baş ağrım olabilir. Dolayısıyla başımın ağrması sebebiyle ilaç kullanmam, ilaç kullanmamı haklı çıkaracak yeterli bir koşul olmayabilir. Böylece burada göze çarpan, yönelimsel nedensellik özelliği gösteren cümlede herhangi bir zorunluluk olmaması fakat zihinsel olmayan bir nedensellik ifadesinde bir zorunluluk olarak ortaya çıkacağının görülmesidir. Yönelimsel nedensellik ifadelerinde bir diğer ortaya çıkan özellik, ifadenin nedenselliğe muhatap olan öznenin hedef, istek, gaye gibi kavramlar ile açıklanması gerekliliği, aksi takdirde yönelimsel nedensellik içeren ifadenin anlamlı olmayacağıdır. Dolayısıyla zihinsel olarak ortaya çıkan yönelimsel nedensellik her zaman bir *yöne* doğru şekillenir. Böylece bu yönelimsel ifade kendine bir tetikleyici ya da hareket ettirici arar. Bu durumda işin içine algı, niyet, eylem, istek, inanç gibi yönelimsel durumlar girer. Burada bu yönelimsel durumlar için Searle(1983) tatmin koşulları açısından, *algı* ve *eylemi* yönelimselliğin birincil biyolojik formları olarak değerlendirdiğini söyler ve şu şekilde devam eder:

[...]Yönelimsel içerikleri, önemli bir açıdan inanç ve arzulardan farklıdır: tatmin koşullarında yönelimsel nedensellik vardır ve bunun henüz açıkça ifade edemediğimiz sonuçları olacaktır. İnançlar ve arzular birincil formlar değildir, daha ziyade algılayan ve yapan daha ilkel deneyimlerin seyreltilmiş formlarıdır. Örneğin niyet, arzunun süslü bir biçimi değildir; arzu, niyetin solmuş bir biçimi, niyetin yönelimsel nedensellikten ağartılmış hali gibi düşünebiliriz(s.36).

O halde şu söylenebilir ki, bir yönelimsel durumun nedensellik özelliği göstermesi aslında onun yönelimsel içeriğinin niteliği ile yakından alakalıdır. Zira Searle’ün(1983,81) de farkettiği üzere örneğin *niyetler* söz konusu olduğunda onların tatmin koşulları *eylemler*dir. Çünkü bir *niyet* söz konusu olduğunda, onun yönelimsel içeriğinin tatmin edilmesi ancak ve ancak bir *eylemin* yerine getirilmesi ile gerçekleşecektir. Bu açıdan niyetler tatmin koşullarının bir ismi olan tek yönelimsel durumlardır. Fakat *inanç* veya *arzu* gibi yönelimsel durumların tatmin koşullarının özel bir ismi yoktur. Böylece *niyetler* için söylenebilecek olan, onların bir yönelimsel durumu *gerçekleştirme* ile yakından alakalı olduğu, yönelimsel içerikleri dahilinde, yönelimsel nedensel bir özellik gösterdiğidir.

Algı'da, yönelimsel içerik tatmin edildiğinde, tatmin koşulu yalnızca bir olguyu temsil etmez ya da sadece tek bir olgu üzerinden tatmin koşulunun temsil edildiği söylenemez. Bunun yerine *algı* bu olguyu doğrudan sunar. Yani artık bir *temsilden* değil direk belli bir bakış açısı altında (bir psikolojik mod dahilinde) bir *prezentasyondan* bahsedilebilir. Şöyle bir örnekle *inanç* veya *arzu* gibi bir yönelimsel durum ile *algı* ve *niyet* arasındaki çizgi çizilebilir : *Algı*da herhangi bir algı çeşidi düşünüldüğünde, örneğin *görsel algı*, burada *görsel algının* gerçekleşmesini sağlayacak eylem *görmek*'tir. Dolayısıyla bir şeyi ancak görmüş olduklarımızı gördüğümde *görsel algının* gerçekleştiği düşünülürse, görmek, bir başarı fiilidir denilebilir. Böylece bir görsel deneyim ortaya çıkmış olur. Fakat burada gerçekleşen durum, aslında yönelimsel içeriğin tatmin koşullarının da bizathi olarak bir deneyim vasıtasıyla yerine getirilişidir. Temsil değil bir *deneyim* söz konusudur. *Algı* dolayısıyla *nedensel özgönderimsel* bir yönelimsel durumdur. *Algı* böylece dünya ve zihin arasındaki yönelimsel ve aynı zamanda nedensel bir ilişkiyi gösterir.

Niyet için de yine *nedensel özgönderimsellik* durumu mevcuttur. Bir *niyetin* gerçekleşmesi, tatmin koşulunun yani niyeti yerine getirecek eylemin gerçekleştirilmesi ile tatmin edilebilir. Örneğin : “Zengin olmak istiyorum”; Herhangi bir nedenle zengin oluşum benim bu isteğimi tatmin edecektir. Fakat “5 Milyon TL kazanmak niyetindeyim.” dediğimde ve tesadüfen bir “5 Milyon TL” ye sahip olursam; bu benim bu niyetimin gerçekleştiği anlamına gelmez. Çünkü benim niyetim bu 5 Milyon TL'yi kazanmaktır. Piyangodan çıkan bir 5 Milyon TL bu niyetimi tatmin etmez. Yani niyet yerine getirilmemiş olur. Dolayısıyla niyetlerin yönelimsel nedenselliği, *nedensel özgönderimsellik* gerektirecektir ve bu da *istek* ile *niyetin* yönelimsel nedensellik açısından farkını bariz olarak ortaya koyar. Bu aynı zamanda *niyet* ve *eylem* arasındaki bağın kuvvetli olması gerekliliğini de belirtir. Zira *niyetin* gerçekleştirilmesi istenirken, *niyet* ve *eylem* arasındaki bağ koparsa *niyet* gerçekleştirilemez. Ancak *istek* veya *arzu* söz konusu olduğunda bu durum farklıdır. Çünkü *istek* ve *arzu* yönelimsel içeriğine uygun şekilde herhangi bir biçimde tatmin edilebilirken, tatmin koşulu ve yönelimsel içerik arasında mükemmel uyum beklenmez. Fakat bir *niyet* ancak ve ancak içeriğine uygun bir *eylem* ile tatmin edilecektir.

Anı'lar da yine yönelimsel nedensellik gösteren durumlardır. Zihindeki hiç bir anı başka bir anının hatırlanması ile o anıyı ikame edemez. Ancak anılar nedensel

özgönderimselliklerini bir temsil üzerinden şekillendirirler. Yani bir çiçeğin rengi hatırlanıyorsa, aslında bu çiçeği görme olayının zihindeki temsili olarak bu anı meydana çıkar.

Böylece yönelimsel durumlar için şöyle bir ayırım yapmak doğru olacaktır: Biyolojik olarak en temel yönelimsel fenomenler; *algısal deneyimler*, *anılar* ve *niyetler*dir. Çünkü onların tatmin koşulları, yönelimsel durumun içeriği ile mantıksal özel bir ilişki içerisinde. Yani tatmin koşulları ve yönelimsel içerik arasında *simetri* vardır. Böylece aynı zamanda bu yönelimsel durumların *nedensel özgönderimsellik* özelliği gösterdiği de söylenebilir. *Nedensel öz gönderimsellik* özelliği gösteren bir yönelimsel durum aynı zamanda nedensellik yönüne de sahip olacaktır. Zira *simetrisinin* uygulanabilmesi için ya zihinden dünyaya, ya da dünyadan zihne bir yön çizilmeli, tatmin koşulları bu eksenle içerikle uyumlanmalıdır. Ancak bir yönelimsel durumun nedensel öz gönderimselliğinin olmaması, aynı zamanda onun nedensellik yönünün de olmadığını gösterir. Bu durum ise tatmin koşulları ve içerik arasında bir *asimetri* yaratır. Biliş alanına ait anılar, algısal deneyimler ve irade alanına ait *hareket halindeki niyet* ve *ön niyet*¹⁸ durumları hem nedensel özgönderimselliğe bu vesile ile de nedensellik yönüne sahiptir (Searle,2004,171). Fakat biliş alanına ait *inanç*, irade alanına ait *istek* ve *arzuların* nedensel öz gönderimsellik özelliği olmamakla birlikte, bu sebeple bir nedensellik yönü de yoktur. Dolayısıyla tatmin koşulları ve içerikler bu yönelimsellik hallerinde asimetriktir. Bununla birlikte vurgulanması gereken bir diğer nokta, bu durumlarda nedensellik yönünün uyum yönü ile zıt yönde çalıştığıdır. Örneğin; Algısal deneyimlerin uyum yönü, zihinden dünyaya, fakat nedensellik yönü dünyadan zihnedir. Böylece bir kedi gördüğümde, kedinin orada oluşu, benim onu o şekilde görmeme sebep oluyorsa, zihinden dünyaya uyum yönü ile algılanır, ve yine algılanan şeyin kedi olduğu gerçeği dünyadan zihne bir nedensellik yönü oluşturarak, bir simetri ortaya çıkarır. Bu gibi örnekler, diğer yukarıda sözü geçen yönelimsel durumlara da uygulandığında, uyum yönü ve nedensellik yönünün zıt çalıştığı gözlemlenecektir. Bu şekilde bir çalışma zaten simetrisinin doğasını da gözler önüne serer.

Yönelimsel nedenselliği anlamak, insan davranışlarının yapısını anlamak ve onlara dair bir açıklama yapmak için oldukça önemlidir. Bu anlamda, bir sonraki başlık

¹⁸ Ön niyet: Bir şeyi yapmadan önce sahip olduğum niyet
Hareket halindeki niyet: Bir şeyi yaparken sahip olduğum niyet

altında Searle'ün yönelimsel nedensellik anlayışının biyolojik bir mevcudiyetin parçası olarak nasıl şekillendiği görülecektir. Edimsel olarak nedensellik deneyiminin ortaya konması, yönelimsellik kavramının biyolojik bir özellik olarak doğallığın bir parçası oluşu ve yönelimselliğin bir deneyim olması durumu ile açık ve seçik hale getirilecektir.

4.1.2. Bir Nedensellik Deneyimi Olarak Yönelimsel Nedensellik

Searle, yönelimselliği nedenselliğe yüklerken aynı zamanda ona, ilgili bir yön tayin etme çabasına girer. Yani yönelimsel nedensellik bir bakış açısı dahilinde veya yönelimsel içerik bir psikolojik mod dahilinde şekillenirken, dış dünya ile ilişkide ortaya konan bilincin bu yetkinliğin nedenselliği de biricik bir deneyimin parçası olarak şekillenir. Dolayısıyla gözlemciden bağımsız, birinci şahıs ontolojisine dahil edilen yönelimsel nedensellik, deneyimlendiği her insanda farklı ve taklit edilemez bir deneyimi ortaya çıkarır. Bu durumda nedensellik ilişkisi ortaya çıkan deneyimin nesnesi değil artık bu deneyimin içeriğinin bir parçasıdır. Çünkü nedensellik ilişkisinin deneyimin nesnesi olduğu düşünüldüğünde, bu durumda nedensellik ilişkisi, nedensel ilişkiye tabi olan insanın deneyimde bulunmadan, pasif bir gözlemci olmasına sebep olur. Oysa Searle'de yönelimsel nedensellik teorisi, onu deneyiminin bir parçası olduğu gösterilerek insan doğasına katma niyeti, insanı pasif gözlemcilikten, etkin gözlemci-bağımsız konuma taşımaktadır. Bu ise insanı, tüm mekanizma ve canlılardan ayrıcalıklı bir konuma getirecektir. Bu anlamda deneyim olarak yönelimsel nedensellik deneyimi, tatmin koşullarının nedensel öz gönderimsellikleri sayesinde olacaktır. Yönelimsel nedenselliğin yapısını incelediğimiz bir önceki başlık altında detaylı olarak, nedensel öz gönderimsel ve öz gönderimsel olmayan yönelimsel durumlar incelendiğinden burada onlar tekrar detaylandırılmayacaktır. Ancak eylem ve algının bir deneyim olarak yönelimsel nedenselliğin deneyimlenmesinde başrolü oynadığı, bunun yanında anı, niyet gibi durumların da yönelimsel nedenselliklerinin olduğu hatırlanmalıdır. Böylece eylem ve algı vasıtasıyla yönelimsel nedensellik dahilinde kişi nesne veya olaya yönelik bir tutum içine girer ve kendi özgün deneyimini oluşturur.

Algı halinde, bir olayın diğer olaydan sonra algılanma deneyiminin, ikinci olayın birinci olayın nedeni gibi algılamaktan farklı olduğu Searle(1983,115) tarafından ifade edilir. Bu aslında nedensellik ile salt düzenlilik arasındaki farkı ifade eder. Bu şekilde,

salt düzenlilik ve nedensellik arasındaki farkın canlılarda farklı algılanması, Piaget tarafından da onaylanır ve Piaget eserinde çocuklar arasında nedensellik kavramının gelişimini inceler. Piaget, küçük çocuklarda görülen ve fenomenistik nedensellik olarak adlandırdığı bir tür nedenselliğin ana hatlarını çizer. Bu, bir çocuğun yalnızca uzamsal veya zamansal bir bağlantı nedeniyle bir şeyin diğerine neden olduğuna inandığı yerdir. Piaget(1930), çocukluk gelişiminin başlarında, "Her şey her şeyi üretebilir; İki olgu saf gözlemde birlikte verildiği sürece, biri diğerinin nedeni olarak kabul edilebilir."(s.253) der. Çocuklar altı veya yedi yaşına geldiklerinde, gerçek nedensellik ile sadece düzenliliğin olduğu durumlar arasında ayırım yapma becerisine sahip olurlar. Bu, Searle'ün iki durum arasında olağanüstü bir fark olması gerektiği yönündeki iddialarını doğrular niteliktedir. Fakat bu ikisi arasındaki farkın nasıl farkedildiği meselesi, Searle'ün çalışmalarında yanıtsız kalır. Bu durumda dilsel gelişim ile nedensellik ilişkilerini anlamlandırmanın paralelliğinden söz edilebilir. Her iki yaklaşım da, nedensellik kavramının anlaşılması ve kullanımının, insanların dünya hakkındaki anlayışlarını ve davranışlarını şekillendirmede önemli bir rol oynadığını vurgular.

Nedenselliğin düzenlilikten ayrıldığı nokta, dilsel bir kolektif bilinç paylaşımını da destekler niteliktedir. Zira nedensellik fikrinin oluşmasında katalizör görevi gören arka plan, yukarıda da bahsedildiği üzere, belli yetenek ve kapasiteler, alışkanlıklar ve sosyo-kültürel pratiklerin kompozisyonu olduğundan, bir bilinçte değil, kümülatif olarak pek çok bilinçte aynı şekilde ve paylaşımlı olarak bir ağ dahilinde nedensellik ve düzenlilik arasındaki farkı belirgin hale getirebilir. Zira tek bir kişinin tek bir durum üzerinden yaşadığı örneğin algısal bir deneyim, bir arka plan dahilinde çalışmadan tatmin koşullarını belirleyemeyeceğinden, nedensel olarak deneyime konu olan canlının zihninde bir çağrışım uyandıramaz. Örneğin bir uzaylıyı görsel olarak algılayan bir kişi, sözlü olarak veya resim yaparak gördüğü şeyi ifade etme yeteneğinden yoksun ise, bu görsel deneyim tamamen onun birinci şahıs ontolojisinde kendi kendine deneyimlediği fakat ifade edemediği bir durum olarak kalacaktır. Dolayısıyla kişi yaşadığı deneyimi ne kadar düzenlilikten ayırsa ve nedenselliğinin farkına varsa da ifade edemediği sürece bu arkaplanda bir ön yönelimsel durumlar ağına katılamayacağından, nedensellik ile düzenlilik arasındaki farkın algısal deneyim tabanında bu anlamda ortaya konabileceğinden de o halde bahsedilemez.

Searle, yönelimsel nedenselliğin insan zihninin temel özelliklerinden biri olduğunu ve insanların neden-sonuç ilişkileri kurarak dünyayı anlamaya çalıştıklarını ifade eder. Yönelimsel nedensellik, insanların bir duruma, nesneye veya olaya yönelik bir amaç veya niyet taşıdıklarında ortaya çıkan bir özelliktir. Yani edilgen bir durum, yönelimsel nedensellik vasıtasıyla etkin ve dünyayla kurulan ilişki çerçevesinde geliştirilecek tutumlar şekline bürünür.

İçkin yönelimsellik, doğuştan, insanların zihnine tabidir. Yani, insanlar doğuştan neden-sonuç ilişkileri kurma yeteneğine sahip olduklarından içkin yönelimselliklerini bu doğrultuda ortaya koyarlar. Örneğin susuzluk durumu içine girer ve başka hiç bir bilgiye ihtiyacı olmadan su içmesi gerektiğini bilir ya da bu tutum içinde olurlar. Burada basit bir yönelimsel nedensellik ilişkisi görülebilir ve bu durum bir deneyim halinden öte bir prezentasyon halidir. Standart olduğundan ve kişiler arası farklılaşmadığından bahsedilebilir. Farklılaşmayan ise sonuç itibarıyla takınılan tutumdur. Bir rutin şeklinde ortaya konan içkin yönelimselliklerimiz, en basit halleriyle daha sofistike neden sonuç ilişkilerinin kurulması, yani türetilmiş yönelimsellikler vasıtasıyla girilecek yönelimsel nedensellik ilişkilerinde yeni boyutların ve daha karmaşık üst düzey yönelimsel durumların ortaya konması için olmazsa olmaz bir zemin halindedir. Türetilmiş yönelimsellik, insanların deneyimlerine dayalı olarak neden-sonuç ilişkilerini daha karmaşık bir şekilde anlamalarını ve kurmalarını sağlayabilir. Yani, insanlar deneyimleri yoluyla neden-sonuç ilişkileri hakkında daha fazla bilgi edinir ve bu bilgileri kullanarak daha karmaşık neden-sonuç ilişkileri kurabilirler. Çünkü türetilmiş yönelimsellikler birer deneyim olarak dış dünyada bir tutum geliştirilmesine sebep olur ve zihinde oluştukları şekilleri ise birer temsil hali olduğu bir önceki daha önceki bölümlerde yönelimsel durumların doğası tartışması dahilinde incelenmiştir. Bu temsil halinin, deneyimle dış dünyada karşılık bulduğu ya da yönelimsel nedenselliğin deneyim halinde kendini dış dünyada gösterdiği söylenebilir.

Bu bağlamda, yönelimsel nedenselliğin insan zihnine içkin oluşu, insanların doğuştan neden-sonuç ilişkileri kurma yeteneğine sahip olmaları anlamına gelirken, yönelimsel nedensellikle bağlantılı olarak, türetilmiş yönelimsellik, insanların deneyimlerinin yanı sıra, öğrenme yoluyla da neden-sonuç ilişkilerini daha karmaşık bir şekilde anlamalarını ve kurmalarını sağlayan geliştirilebilir bir özellik olarak ortaya çıkar. İnsanlar, deneyimleri ve öğrenme yoluyla, neden-sonuç ilişkileri hakkında daha fazla

bilgi edinerek ve bu bilgileri kullanarak daha karmaşık neden-sonuç ilişkileri kurabilir ve böylece türetilmiş yönelimselliklerini geliştirebilirler. Örneğin, bir kişi bir markette alışveriş yaparken, belirli ürünlerin fiyatının düşük olması durumunda bu ürünlerden daha fazla alabileceğini öğrenebilir. Bu neden-sonuç ilişkisi, kişinin deneyimleriyle birlikte gelişir. Bu özellik, bireyin daha karmaşık neden-sonuç ilişkilerini keşfetmesine ve benzer durumlarda benzer sonuçlar çıkarmasına yardımcı olabilir. Bu nedenle, türetilmiş yönelimsellik özelliği, öğrenme ve deneyimler yoluyla geliştirilebilir ve bireylerin yaşamları boyunca geliştirilebilir bir beceri olarak kalmaya devam eder. Burada tekrar etmek gerekirse içkin yönelimselliğin türetilmiş yönelimsellik geliştirilirkenki rolü ise kişilerin doğal olarak neden-sonuç ilişkilerini anlamasına sebep olmasıdır.

Sonuç itibarıyla, son bölümde tezin ana gövdesini oluşturan makinelerde içkin ve türetilmiş yönelimselliğin yoksunluğunun, aslında yönelimsellik kapasitesinin insanın doğasına içkin şekilde geliştirilebilir bir yetenek olduğunun ortaya konduğu kısımda, insanların yönelimsel nedensellik göstererek, dış dünyadaki olay ve nesneleri kendine içkin hale getirişi, kümülatif bilgi biriktirme kapasitesi ve evrimsel alt yapısı ile bir bilinç dışı arka plan ile bu mekanizmayı kurmasına dayandırılacaktır. Bu bağlamda statik yapıdaki makinelerin işlevsel amaçlara yönelik tasarlanması ve bu doğrultuda belli problemleri çözme kapasiteleri çerçevesinde belli veri kümeleriyle çalışmaları, insanlarla aralarında yönelimsellik kapasitesine sahip oluş noktasında nasıl farklılaştıklarını gösterecektir.

5. MAKİNELERDE İÇKİN VE TÜRETİLMİŞ YÖNELİMSELLİĞİN YOKSUNLUĞU ÜZERİNE

Bir önceki bölümlerde Searle bağlamında ele alınan yönelimsellik kavramının, üst düzey hayvan organizmalarının doğasına özgü olduğu gösterilmiştir. Bununla birlikte insanda daha gelişkin bir yapıda ortaya çıktığı hem türetilmiş yönelimsellik kavramının detaylandırılması sırasında hem de yönelimsel nedenselliğin detaylandırıldığı kısımlarda ortaya konmuştur. Böylece insan zihninin, üst düzey hayvan organizmaları içerisinde bile kıyasa tabi tutulamayacak şekilde karmaşık ve gelişmiş bir zihinsel kapasiteye sahip olduğu, her defasında vurgulanmıştır.

Yönelimsellik kavramı irdelendiğinde fark edilen ilk şey, bu yeti sayesinde zihnin dünyaya yönelik olarak var olduğu ve zihnin gerçekliği algılama, anlama ve yorumlama şeklini bu yeti ile gerçekleştirdiğinin görüldüğüdür. Dolayısıyla gelinen bu noktaya kadar önceki bölümlerde yapılmak istenen, yönelimsellik yetisinin, yönelimselliğin bir gelişmiş versiyonu olarak, türetilmiş yönelimselliği ortaya çıkarma ve bu sayede daha karmaşık bir yönelimsel nedensellik kapasitesine sahiplik anlamında insanın, diğer organizmalardan ayrıldığını göstermektir.

İnsan zihni benzersiz bir şekilde dünyaya yönelik olarak çalıştığı ve insanların bu zihinsel faaliyetleri ile hayata ve dış dünyaya dair bir anlam dünyası oluşturdıkları söylenebilir. Bu ise onların yönelimsellik kapasitelerinin her türlü üst düzey organizmadan nasıl farklılaştığının bir nevi ispatıdır. Zira dış dünyayı anlamlandırma, insanı diğer canlılardan ayıran en önemli özelliklerden biridir. Dış dünya ile girilen ilişkinin boyutu insanda ve diğer canlılarda farklılaşırken, insanın yönelimsellik kapasitesinin gelişkinliği onu diğer canlılardan farklı bir yerde konumlandırmaktadır. Böylece buraya kadar insan üzerinden vurgulanmak istenen, onun dış dünya ile girdiği ilişkinin niteliğinin, aslında onun yönelimsellik kapasitesi ile yakından ilişkili olduğunun gösterilmesidir.

Yönelimsellik kapasitesi diğer tüm canlı organizmalardan daha karmaşık ve ileri olan insanın bu yeteneği, bu bölümde makinelerin yönelimsellik yetisinden yoksun olduğu tezinin temellendirilmesinde kullanılacaktır. İnsanda bir bilince sahip olmanın yarattığı fark üzerinden; yönelimselliğin bu bağlamda nasıl oluştuğu ve geliştiği, makinelerde yönelimselliğin yoksunluğu temellendirilirken belirleyici rol üstlenecektir. Yani, yönelimsellik vasıtasıyla dış dünyayı anlamlandırma veya dış dünya ile girilen ilişkide, ortaya çıkan deneyimlerden öğrenme yetisi, insan zihninin bilinç sahibi oluşu ve bu bilinç vasıtasıyla yönelimsellik yetisini geliştiriyor oluşu ile açıklanacaktır.

Bu bölümde öncelikle, makinelerde içkin ve türetilmiş yönelimselliğin yoksunluğu tezini destekleyen literatürdeki bazı argümanlara yer verilecektir. Tüm literatürün burada yer alması mümkün olmadığından, özellikle bir türetilmiş yönelimsellik örneği olan “anlam”ı ortaya koyma ve temelde yönelimsellik ortaya çıkarken bilincin de gerekli olduğunu vurgulayan argümanlar, konunun bütünlüğünü bozmadan, bu tez bağlamında ele alınacaktır.

Bu noktada, çalışmanın Searle’ün yönelimsellik anlayışı bağlamında ele alındığı düşünüldüğünde, ilk önce Searle’ün Çince Odası Argümanı’na yer verilecektir. Bu argüman, bu çalışma açısından bir makine ile bir insanı “anlam” üretme açısından ele alan bir argüman olması açısından önemlidir. Zira Searle bu argüman ile, dolaylı olarak türetilmiş yönelimsellik örneği olan anlam üretme yetisinin, sadece insana ait bir özellik olduğunu ortaya koymuştur.

İkinci olarak bu bölümde yer verilecek düşünceler, Hubert Dreyfus’un yönelimselliğin bir makinede ortaya çıkıp çıkmayacağı ile ilgili düşünceleridir. Dreyfus, yönelimsellik kavramının, makinenin sembolik işlemler yoluyla anlayabileceği bir özellik olmadığını savunur. Burada Dreyfus’un fikirlerine yer verilmesinin nedeni, Dreyfus’un yönelimselliğin bir makinede oluşması için, öznel insan deneyiminin, bir makinede anlamlandırılmayacağı üzerinden makine ve insanı konu etmesi; bunun yanı sıra beden ve algı üzerinden fenomenolojik bir inceleme ile bu kıyası yapıyor oluşudur. Zira Dreyfus’un yönelimsellik kavramı her ne kadar Mearlu Ponty’nin fenomenolojik yönelimsellik kavramı ile benzerlik gösterse de, burada dış dünya ile girilen ilişkide bir makinenin deneyimi iç dünyasında anlamlandırarak kullanamayacağı veya ondan öznel bilgiler süzerek yeni anlamlar ya da türetilmiş yönelimsellikler ortaya koyamayacağı görülmektedir. Bu da bu çalışma açısından, kümülatif bilgi biriktirme ve evrimsel olarak bilincin, türetilmiş yönelimselliği ortaya

koyma noktasında, insanın uyum sağlama yönünde insanın makineden nasıl ayrıştığını göstermek açısından önemlidir.

Böylece çalışmada, bu bölümün ikinci ana bölümünü oluşturan makinelerde yönelimselliğin yoksunluğu tezini destekleyici argümanlar olan bu tezler, yönelimsellik yetisinin geliştirilebilir olduğu noktasında da çalışmaya ışık tutacaktır. Çünkü bu çalışmada savunulan yönelimselliğin makinalarda yoksunluğu tezi, bu bölümün ikinci kısmında aslında yönelimselliğin insanlarda bilinç sahibi olma, öznel deneyimler ile yönelimselliklerini geliştirebilme ve bu noktada türetilmiş bir yönelimsellik örneği olan anlamı çeşitlendirerek, yönelimselliğin geliştirilmesine hizmet etme ekseninde gereklilikleri görülecektir.

5.1. Yönelimsellik Kapasitesinin Makinelerde Olmadığını Destekleyen Düşünceler

5.1.1. John Searle “Çince Odası”

“Çince Odası” argümanı ile makinelerde yönelimselliğin yoksunluğuna tam olarak vurgu yapmasada da dolaylı olarak yönelimselliğin makinelerde olmadığını ileri süren John Searle(1980,417-457) bu düşüncesini argüman üzerinden örtük olarak temellendirmektedir.

Bu deneyde, bir kişi, sadece İngilizce bildiği halde, Çince karakterleri kullanarak yazılmış bir metni anlaması gerektiği varsayılır. Bu kişi, Çince karakterlerin nasıl kullanılacağı konusunda talimatlar alır ve cevapları Çince karakterlerle sembol manipülasyonu dahilinde dışarı verir. Ancak bu kişi gerçekte Çince bilmiyordur ve talimatları anlamak için sadece dilbilgisi kurallarını kullanmaktadır. Sonuç olarak, odanın dışındaki kişiler bu cevapları Çince olarak algılar ve içerideki kişinin Çince bildiğini ya da anladığını varsayar.

Bu argüman ile Searle dolaylı olarak dil işleme programlarına dayalı olan bir makinenin, gerçek anlamda dilde anlam üretemeyeceğini ve dolayısıyla yönelimsellik yetisine sahip olamayacağını savunmuştur. Bu düşünce açısından belirleyici olan anlam yaratma yani aslında insana özgü bir türetilmiş yönelimsellik biçimini ortaya koyma açısından farklılıklar olacaktır. Bu açıdan argüman, anlam yaratma bakımından makine ve insanı kıyasladığından, bu çalışma için argümanın önemi büyüktür. Zira Searle’ün türetilmiş bir yönelimselliği ortaya koyma bakımından makine ve insanı

kıyaslaması, aslında mekanik ve matematiksel süreçler dahilinde türetilmiş yönelimselliğin ortaya çıkıp çıkamayacağı ile organik bir yapıda ve zihinsel süreçler dahilinde türetilmiş yönelimselliğin ortaya nasıl konduğunun kıyasıdır. Sembollerin manipülasyonu dili anlamak ve anlamlandırılan şeyleri ortaya koymak için yeterli midir? Yoksa dilin anlamlandırılması için matematiksel çıkarımlardan veya mantıksal süreçlerden çok daha fazlası mı gereklidir. Bu noktada Searle, bu çalışmanın da yönelimselliği temellendirmede kullandığı ana kavram olan, bilinç, üzerinden bir farklılık olduğunu gösterir. Yapay zeka sistemleri belirli kural ve programlara göre işlev gösterirler, ancak gerçek anlamda anlamı yarattığı veya bir bilince sahip olduğu söylenemez. Bu deney, yapay zeka alanındaki Turing Testi¹⁹'nin yetersizliğini göstermeye çalışır. Böylece Searle aslında farkında olmadan insan zihninin bilinç ile birlikte yönelimsellik kapasitesinin de anlamı yaratmadaki gerekliliğini vurgulamaktadır.

İnsanlar, düşüncelerinde ve davranışlarında belirli bir anlam taşıyan sembolleri kullanarak iletişim kurarlar. Yapay zeka sistemleri de semboller kullanır, ancak bu kullandıkları sembollerin anlamlarını gerçek anlamda anlamazlar ya da anlam yarattığı düşünülse dahi bilinçli bir anlam yaratma sürecinden asla söz edilemez.

Yönelimsellik kapasitesi çerçevesinde bilinçli olarak anlam üretme yeteneğine örnek teşkil etmesinin yanında, bu argüman aynı zamanda yönelimsel nedensellik açısından da değerlendirilerek insanın yönelimsel nedensellik süreci dahilinde anlam ürettiğini yine dolaylı olarak gösteren bir örnektir. Yönelimsel nedensellik kapasitesi, bir önceki bölümde ortaya konduğu üzere, bilinçli insan zihninin, yönelimsel durumları zihinsel süreçlerden ibaret şekilde, teorik olarak zihninde şekillendirmesinden öte, dış dünya ile kurduğu ilişki içerisinde bu zihinsel durumları gerçekleştirme halidir. Yani yönelimsel nedensellik süreci, insan zihninin zihinsel durumları dış dünyada oluşturmada katalizör görevi gören bir zihinsel yeteneğidir. Bu açıdan bakıldığında, matematiksel olarak ifade edilen mantıksal süreçlerin ötesinde dili anlama yeteneği

¹⁹ Turing Testi: Turing testi, İngiliz matematikçi Alan Turing tarafından 1950 yılında ortaya atılmış bir düşünce deneyidir. Bu testte, bir insanın bir bilgisayar programıyla yapılan yazılı bir diyalog aracılığıyla iletişim kurduğu bir senaryo düşünülür. Turing testi, bilgisayarın insan gibi davranabildiği takdirde zeki olarak kabul edilmesi gerektiğini savunur. Test, yapay zeka alanında önemli bir yere sahiptir ve yapay zeka sistemlerinin insan zekasına yaklaşabilme seviyesini ölçmek için kullanılır. Ancak, Turing testi de bazı eleştirilere maruz kalmıştır. Örneğin, bazı eleştirmenler, testin yetersiz olduğunu ve bir makinenin sadece kısa süreli bir diyalogda insan gibi davranabileceğini ancak gerçek bir insan zekası gibi düşünemeyeceğini savunmaktadırlar. Turing testi, yapay zeka teknolojilerinin geliştirilmesinde ve insan-makine etkileşiminin araştırılmasında önemli bir referans olarak kabul edilir.

bilinçli bir yönelimsel süreç ve yönelimsel nedensellik yeteneği gerektirir. Böylece yönelinen sembolik işaretler anlamsız birer işaret olmaktan çıkarak, organik ve zihinsel olan süreçler vasıtasıyla yönelimsel nedensellik çerçevesinde şekillenir. Bu da anlamın insan zihninde karşılık bulmasına sebep olur. Mekanik olarak sadece matematiksel işlemler silsilesi şeklinde, mantıksal süreçler çerçevesinde dilin görülmesi ise, onun yönelimsel nedensellik kapasitesi ile bağını kopararak, neden sonuç ilişkisini mekanik bir dış süreç olarak gösterecektir. Aslında makinede olan tam olarak budur. Yani anlam yaratma problemi konu edildiğinde, bunun yönelimsel nedensellik vasıtasıyla değil, mekanik bir nedensellik vasıtasıyla, tıpkı kimyasal bir reaksiyon sırasında, etki ve tepki mekanizmasında olduğu gibi alelade bir tepkimenin sonucu gibi ortaya çıkacağı görülebilir. İnsan zihninde olan ise bundan oldukça farklıdır. Bu organik yapıda, beyinde, dışarıdan bir etki oluştuğunda, gerçekleşen bir kimyasal tepkime söz konusudur; ancak, tepkime sonucu oluşan zihinsel süreçlere, tepkime sonucu oluşacak olan yönelimsel nedensellik mekanizması tamamen içkindir. Bu da insanın anlam yaratırken, dış dünya ile kendi gerçekleştirdiği içkin bir süreç vasıtasıyla ilişki kurduğunu ve kendi zihninde dışardaki anlamı bu şekilde içkinleştirdiğinin göstergesidir. Böylece insan zihninin yönelimsel nedensellik ortaya koyarak dış dünya ile bağlantıya geçmesi, anlam üzerinden bir bilinçlilik göstergesine de dönüşmüş olacaktır. Zira bilinç işin içine girmeden türetilmiş bir yönelimselliğin ortaya çıkması mümkün olmayacağı, bilincin varlığı ile veya onun yarattığı farkındalık ile yönelimsel nedenselliğin ortaya çıktığı söylenebilir. Makineler bilinçten, dolayısıyla farkındalıktan ve bununla birlikte organik bir zihinden yoksun olduğundan anlam üretmede ve yönelimsel nedenselliği ortaya koymada yetersiz kalacaklardır.

Bu düşünce deneyi, insan zihninin ve yapay zeka sistemlerinin sınırlarını ve farklılıklarının anlaşılmasına yardımcı olur. Bu farklılığı ise dolaylı olarak bilinçli bir yönelimsellik kapasitesi üzerine kurar ve bu yönelimselliği ise insanın organik bir yapıya sahip oluşuna ya da bu organik yapının zihinsel süreçlerine dayandırır. İnsan zihninin sembollerle iletişim kurarken anlam üretme yeteneği, yapay zeka sistemlerinde henüz tam olarak gerçekleştirilememiştir. Böylece söylenebilir ki, yapay zeka ya da yapay zeka destekli makineler ne zaman organik bir zihninin, yönelimsel nedensellik üretme, türetilmiş yönelimselliği kendine içkin hale getirecek şekilde ortaya koyma yeteneğine, ya da başka bir deyişle bilinçli bir yapıya sahip olabilirse,

ancak o zaman onun yönelimsel nedenselliği ve dolayısıyla yönelimselliği kendine içkin halde oluşturduğu söylenebilir.

5.1.2. Hubert Dreyfus “İnsan Bedenin Gerekliliği” Bağlamında Makinelerin Yönelimsellik Oluşturmadaki Yoksunluğu

Makinelerin yönelimsellik ortaya koyamayacağı görüşünü savunan bir diğer düşünür ise Hubert L.Dreyfus’tur. Dreyfus(1972), yapay zeka teknolojilerinin tam olarak insan benzeri yönelimsel davranışları sergileyemeyeceklerini savunur. Ona göre, insan davranışları belirli bir içgüdüsel veya önceden belirlenmiş yönelim tarafından belirlenir ve insanlar, sahip oldukları deneyim ve bilgi sınırları içinde yönelimsel davranışlar sergilerler. Yapay zeka teknolojileri ise bu tür bir içgüdüsel yönelimden yoksundur ve insanlar gibi gerçek deneyim ve öğrenme yoluyla bilgi edinemezler. Dolayısıyla yapay zeka teknolojileri, kendilerine verili belirli hedefler dışında hareket edemeyeceklerinden, yönelimsel olarak kabul edilemezler.

Belirli hedefler doğrultusunda hareket ederken ve kendine verilen görevi yerine getirdiği sırada bilgi işleme süreci, makinelerin kural takibi yapması ile gerçekleşir. Oysa insan sadece kuralları takip ederek düşünce üreten veya davranan bir sistemden çok daha fazlasıdır(Dreyfus,1972,198). Bilgi işlemenin biçimselleştirilemeyen bir biçimi mevcuttur ve yalnızca bedenlenmiş varlıklar, bilgi işlemenin bu biçimselleştirilemeyen biçimini ortaya çıkarabilirler. Yani işlevselcilerin ve bununla birlikte yapay zeka araştırmacılarının de üzerinde durduğu şekliyle her ne kadar bilgi işlemenin zihinde bir algoritma dahilinde olduğu varsayılsa da, bilgi işleme sürecinde bu biçimsel kural takibine uymayan bir işleme süreci de mevcuttur. Çünkü insan biyolojik bedeni sayesinde fenomenolojik bir boyut ile bilgiyi işleyebilen bir yapıya sahiptir ve bu makinelerde simüle edilebilecek veya makinenin kendi donanımı vasıtasıyla sahip olabileceği bir özelliği değildir. Dolayısıyla, insanın bir bilişsel simülasyonunun veya insan seviyesinde bir yapay zekanın varlığı Dreyfus’a göre söz konusu değildir. Zira bilgi işleme sonrası bilgiyi anlamlandırma ve onu kendine içselleştirme dolaylı olarak bir yönelimsellik kapasitesinin varlığını gösteriyor olduğundan, aynı zamanda Dreyfus’un görüşü ile fenomenolojik bir bedenlenme vasıtası ile insanda yönelimselliğin ortaya konduğunu çıkarımı yapılabilir. Yani insan, bedeni vasıtasıyla dış dünya ile iletişime giren, yönelimselliği ise bu bağlamda ortaya koyan bir organizmadır.

Heidegger ve Merleau-Ponty'nin yönelimsellik yaklaşımına yakın duran Dreyfus(2009), bağlamdan bağımsız bilginin, insan rutininde bulunmadığını belirtir. Ona göre öznenin dünya ile ilişkide olması, yönelimsel bir içerik tarafından temsil durumu ile olmaz. Otantik varlığı ile dünyada bulunan özne, yönelimselliği yönelimsel bir içerikten bağımsız olarak, aktif bir varlık anlamında dünyada bulunacaktır. Bununla birlikte insan, zihin vasıtası ile kendi bilişsel kapasitesini dünyaya doğru genişletmiş ve böylece dünya ile ilişki kuran bir mevcudiyette değildir. Bilişsel olarak fail olan ile dünya arasındaki ilişki, direk olarak, kendiliğinden gerçekleşen, herhangi bir içkin amaç doğrultusunda hareket etmeyen, onun dünyayla başa çıkma yöntemidir. Dreyfus'un(1972) bu görüşü onun bağlamsalcı yaklaşımı benimsediğini; Merleau-Ponty ve Heidegger'in yaklaşımları ile, dünyayı algı ile anlama ve dünyayla bu şekilde ilişki kurma anlamında bir bağlamsalcılık anlayışı ile durumu incelediğini gösterir. Ona göre insanlara dünyadan bilgi sağlayan, deneyim ve dünya arasındaki ilişkidir.

Dreyfus, fenomenolojik bir perspektifle yaklaşarak, algının anlamının bireysel deneyimlerde ve kişisel bağlamlarda olduğunu savunmuştur. Ona göre, algılamak, sadece duylara dayanmaz, aynı zamanda insanın dünya hakkında sahip olduğu önceki deneyimler, bilgi ve beklentiler de önemlidir. Bu noktada Searle'ün bilişsel olarak algıyı içkin bir yönelimsellik örneği olarak gördüğü hatırlanırsa, Dreyfus'un algıyı önceden edinilen deneyimler ve bilgi, beklenti ekseninde değerlendirmesi, bilişsel olarak içkin yönelimsellik ile fenomenolojik olarak değerlendirilen yönelimsellik anlayışı arasında bir bağlantı kurulmasını sağlar. Böylece deneyimden, önceden elde edilen bilgi ve birikimden bağımsız bir algılama düşünülemezken, bilişsel olarak algı bir beden bağlamında deneyim ile harmanlanarak farklı bir boyutta değerlendirilebilir. Dolayısıyla Dreyfus'un bakış açısı ile algının teorik bir şekilde ele alınamayacağını ve her zaman belli bir bağlama göre yorumlandığı fikri, yönelimselliğe fenomenolojik perspektif kazandırır. Searle ise, algıyı daha bilişsel bir perspektiften ele alır. Ona göre, algı, dünya hakkında bize bilgi veren bir süreçtir ve insanların bilgi işlemesi sürecinde önemli bir rol oynar. Searle, algının bir tür sembolik işlem olduğunu ve bu sembollerin anlamlarının, algılayıcının önceden sahip olduğu bilgi ve deneyimlerle ilişkili olduğunu savunur. Algı, onun görüşüne göre, dil kullanımının temelidir. Bu nedenle, Dreyfus ve Searle, algıyı farklı açılardan ele alırlar. Dreyfus, algının bireysel deneyimler ve kişisel bağlamlarla bağlantılı olduğunu vurgularken, Searle, algının sembolik bir işlem olduğunu ve dil kullanımının temelini oluşturduğunu savunur.

Bilgisayarlarda bu mümkün değildir. Çünkü bilgisayarlar belli kurallar dahilinde çalışırlar ve eylemleri belli kurallar dahilinde gerçekleştirirler. Böylelikle insan ve bilgisayar belirli bir eylem üzerinden eşleşmesi mümkün olmayan varlıklar olarak görülür. Bu durumda biyolojik bir beden, Dreyfus'a göre de dış dünya ile ilişki kurma ve veri akışı sağlama anlamında çok önemlidir. Zira beynin fizyolojik yapısı, dış dünyanın algılanmasını ve içsel bir deneyim oluşturulmasına katkı sağlar. Dreyfus(1972) diğer bir çok zihinsel beceriyi de ortaya koymak için bir bedenin gerekliliğine inanır. Bu sebeple bir bilgisayar, tıpkı insanın yaptığı gibi, satranç oynayamaz ya da araç kullanamaz. İnsan gibi bedenlenmiş bir varlık olmaması sebebiyle, onun kendi bedeninde yakaladığı deneyimleme yeteneğini kendi bedenlenmemiş varlığı üzerinde gösteremez. Dolayısıyla, burada çalışma açısında önemli olan kısım, Dreyfus'un fenomenolojik yaklaşım doğrultusunda, bedenlenme olmadan bir yönelimselliğin makinede ortaya çıkamayacağı noktasında bir destek noktası olmasıdır. Böylece Dreyfus'un bu çalışmadaki yeri, yönelimsellik açısından fenomenolojik bir bakış açısı ile makinelerde yönelimselliğin yoksunluğun araştırılmasına sunduğu katkıdır.

Elbette Dreyfus, Searle bağlamında bilişsel bir yönelimsellik anlayışı ile makinelerin yönelimselliğinin olup olmadığını araştırmaz. Fakat bedenlenme vasıtasıyla zihin ve dış dünya arasındaki etkileşimin, deneyim ve bir beden sahibi olma ile etkilendiğini vurgular. Böylece, makinede olmayan organik zihin ve beden bağlamında bir yönelimsellik kapasitesinin, bu mekanik araçlarda görülemeyeceği fikri, son tahlilde, bu tezin konusu olan makinaların yönelimsellikten yoksun olduğu tezinin, destek noktalarından birini oluşturur.

Yukarıda sıralanan argümanlara ek olarak, çalışmayı bağlamından koparmadan sınırlandırmak ve bütünlüğü bozmamak adına karşı argüman olarak gösterilebilir olan, literatürdeki diğer iki önemli argüman da bütünlük oluşturma adına dipnotta²⁰ gösterilmektedir.

²⁰ 1.Minsky(2006): "Duygu Makinası" adlı kitabında, makinelerin yönelimsellik kavramına sahip olabileceğini savunur. Ona göre, makineler, algılamayı ve anlamayı insanlar gibi gerçekleştirebilirler. Bu nedenle, yönelimsellik kavramına sahip olabilirler. Yani içkin yönelimsellik örneği olan algılama ve türetilmiş yönelimsellik örneği olan anlam, yönelimsel nedensellik kapasitesi olmasa da bir makinede yönelimselliğin ortaya çıkması için yeterlidir. Çünkü aslanan ona göre, yönelimselliğin, içsel bir modelin varlığına ve bu modelin dünya ile etkileşim yoluyla sürekli olarak güncellenmesine dayanarak ortaya çıkmaktadır. Bu nedenle, makinaların da yönelimsel olabilmesi için, içsel modellerinin olması ve bu modellerin sürekli olarak güncellenmesi gerektiğini savunmuştur.

Bu bölümde dikkat çeken kısım, aslında bu iki destekleyici argümanın da dolaylı olarak insanın yönelimsel nedensellik kapasitesinin de bir göstergesi olduğudur. Yani yönelimsellik kapasitesine sahiplik, ister fenomenolojik ister bilişsel anlamda olsun, mekanik bir nedensellik anlayışından öte insanın kendine içkin bir yönelimsel nedensellik kapasitesine sahip oluşuyla yakından ilgilidir. Çünkü, örneğin dil üzerinden anlam oluşturma, algı ve bu vasıta ile beden sayesinde deneyimler oluşturarak bilgi işleme ya da deneyimin öznelliğinin bilinçle ve zihinsel olanın aslında hem fiziksel hem de zihinsel olanın harmanı ile açıklanabileceği eksende dünya ile etkileşime girme durumu; tüm bunlar bilinçli bir varlığın yönelimsellik yetisini gösterirken, yönelimsel nedensellik kapasitesini bu bağlamda ne kadar önemli bir yeti olduğunu gösterir. Yönelimsel nedensellik, tam da bu noktada insanı diğer tüm varlıklardan ayırarak onun farklı bir yönelimsellik ortaya çıkardığını açıkça işaret eder. Kurulan neden-sonuç ilişkisine etkin-müdahil olma durumu, yönelimsellik gösteren bilinç sahibi insanın hem yönelimselliği bilinci sayesinde yönlendirebildiğini ve karmaşıktırdığını bunun yanında ise yönelimselliği çeşitlendirebilmesi vasıtasıyla onu geliştirebildiğini gösterecektir.

Böylece bir sonraki bölümde makinalarda yönelimselliğin yoksunluğu tezi, onun bilinç sahibi insanda geliştirilebilir olduğu, zira bilincin hem yönelimselliğin geliştirilebilir oluşunda etkin rol oynadığı hem de insanın yönelimsel nedensellik vasıtasıyla tüm diğer varlıklardan farklılaştığı net şekilde ortaya konmuş olacaktır.

5.2. Yönelimsellik Yetisinin Geliştirilebilirliği: Makinede İçkin ve Türetilmiş Yönelimselliğin Yoksunluğu

Yönelimsel nedenselliğin insan doğasına içkinliği, onun yönelimsellik kapasitesini de, kendi uçsuz bucaksız zihinsel kapasitesi çerçevesinde deneyim ve öğrenme yoluyla artırabileceğini göstermektedir. Bu sayede insan, neden-sonuç ilişkilerini daha karmaşık bir şekilde anlamlandırabilir ya da daha sofistike şekilde neden-sonuç

2. Dennett(1991) "Bilinç Açıklanıyor" adlı kitabında, makinelerde yönelimsellik konusunu da ele almaktadır. Kitapta, zihinsel faaliyetlerin bilinçli deneyimlerden ziyade, bilgi işleme süreçleriyle açıklanabileceğini savunur. Dennett, makinelerin zihinsel faaliyetlerde bulunabileceğini ve hatta insanların zihinsel faaliyetlerinin büyük ölçüde bir bilgi işleme süreci olduğunu iddia eder. Bu nedenle, makinelerin insanlarla aynı türden zihinsel faaliyetleri gerçekleştirebileceğini, hatta bunu insanlardan daha iyi yapabileceklerini öne sürer. Dennett, bilinçli deneyimlerin öznel niteliğine rağmen, bilgi işleme süreçlerini öğrenerek makinelerin bazı bilinçli deneyimleri taklit edebileceğini ve bazı durumlarda gerçek bilinçli deneyimleri yaşayabileceğini savunur.

ilişkileri kurabilir hale gelir. Yönelimsel nedensellik, insanların dış dünyayı anlamlandırmasında ona yardımcı olan, insanı edilgen konumundan çıkararak, kendi özgün deneyimleri vasıtasıyla onu etkin konuma geçiren temel bir kavramdır. İnsanlar, neden-sonuç ilişkileri kurarak dünyayı kendilerine göre bir anlamlandırma çabasına girerken, yönelimsellik yetenekleri zamanla gelişir ve çeşitlenir. Bu anlamda, yukarıda, bir önceki bölümde ele alınan iki argüman, yönelimselliği iki farklı perspektiften değerlendirme şansı verirken, dolaylı olarak temelde yönelimsel nedensellik yetisinin insan doğasına içkin olduğunu da göstermektedir.

İçkin yönelimsel durumlarımızın doğuştan getirdiğimiz bir çeşit yönelimsel durumlarımız olduğuna daha önce değinilmiştir. Türetilmiş yönelimselliklerimizin geliştirilebilir oluşu ise, temelde içkin yönelimsellik kapasitesine sahip oluşumuzla geliştirilebilirlik özelliği gösterebilir. Yani içkin yönelimsel durumlarımızdan örneğin algılama veya hatırlama yönelimsel durumları içerisine girmeden, türetilmiş yönelimselliğin ortaya çıkışından ya da onun geliştirilebilir oluşundan bahsedilemez. Bu durum, diğer içkin yönelimsel durumlarımızı da işin içine katarak çeşitlendirilebilir ancak şu an en temelde algılama veya hatırlama olarak bahsedebileceğimiz yönelimsel durumlarımız olmadan, türetilmiş yönelimsellik oluşturmak olası değildir.

Doğuştan getirdiğimiz neden-sonuç ilişkileri kurabilme yeteneğimiz, yani aslında mekanik olmayan, bize içkin yönelimsel nedensellik kapasitemiz de zamanla gelişerek, ilk dünyaya geldiğimiz andan itibaren biyolojik alt yapımız, evrimsel bir düzene tabi oluşumuz ve kümülatif bilgi biriktirme kapasitemiz ile paralel gelişecektir.

Bu noktada aşağıda detaylı olarak ele alınacak tezin destekleyici dört argümanı şu şekilde sıralanabilir.

1.Argüman: İçkin yönelimsellik kapasitemiz doğuştan getirdiğimiz zihinsel durumlarımızdır. Her ne kadar doğrudan geliştirilebilir olmasalar da yönelimsel nedensellik ve türetilmiş yönelimsellik kapasitemizin geliştirilebilir olmasına temelde hizmet ederler.

2.Argüman: Yönelimsel nedensellik ve türetilmiş yönelimsellik kapasitesi, insanın biyolojik alt yapısı, evrimsel bir düzene tabi oluşu ve kümülatif bilgi biriktirme kapasitesi ile paralel gelişmektedir. Bu ise bilincin insanda varlığı ve geliştirilebilir olduğu ile açıklanabilir.

3.Argüman: İnsan beyninin yapısal olarak zihni oluştururken gösterdiği üst düzey kapasite, yönelimselliğin hem içkin hem de türetilmiş hali ortaya konurken onun makinenin işlemcilik kapasitesi ile kıyaslandığında, esneklik ve yaratıcılık anlamında kıyaslanamaz seviyeye getirir.

4.Argüman: Makinelerin içkin ve türetilmiş yönelimsellikten yoksun oluşu, insan ve makine etkileşiminde, insanlar açısından problemlerin gün yüzüne çıkmasına sebep olacaktır.

Yukarıda bahsi geçen argümanlar ile makinelerin yönelimselliği ortaya koymaktaki yetersizliği gösterilecek ve aslında insanların sahip olduğu yönelimsellik özelliğinin, bilinç üzerinden bir devamlılık arz ettiği yönünde bir yapı kurulacaktır. Zira insanlar, problem çözme açısından bakıldığında, yönelimsellik özelliği sayesinde, o probleme yönelik pek çok farklı çözüm sunabilir veya pek çok farklı yoldan sonuca gidebilirler. Bu durumda farklı çözüm yollarını düşünme ve paylaşma, onlara yeni deneyimler kazandırır; elde edilen yeni deneyimler ile kendi yönelimsellik kapasitelerini geliştirirken, yeni ve daha karmaşık neden-sonuç ilişkileri kurabilirler. Bunun yapılabilmesi için ise beynin esnek yapısı ve dolayısıyla bilincin vazgeçilmez bir öneme sahip olduğu yine aşağıda argümanlar detaylandırılırken incilenecek; insanların bilişsel olarak da makineden çok daha fazlası olduğu gösterilecektir.

5.2.1. İçkin Yönelimsellik; Yönelimsellik Kapasitesinin Geliştirilmesi İçin Gereklidir

Üçüncü bölümde detaylı olarak açıklandığı üzere, içkin yönelimsellik, insanların doğuştan getirdiği ve belli ölçülerde kalıtsal olarak aktarılan yönelimsel durumlardır. İçkin yönelimsellik, insanların dünya hakkında sezgisel bir anlayış içinde olmasına, başkalarıyla etkileşim kurarak dış dünyayı kendi penceresinden anlamlandırmasına hizmet eder. Bu noktada içkin yönelimsellik kapasitesi, insanların davranışlarının ve karar alma süreçlerinin önemli bir parçasıdır. Bununla birlikte içkin yönelimsellik, yönelimsel nedenselliğin ve türetilmiş yönelimselliğin geliştirilmesinde önemli bir rol oynar. Zira doğuştan getirilen yönelimsel nedensellik kapasitemiz, içkin yönelimsellik kapasitesi sayesinde buradan türetilmiş yönelimselliğin geliştirilmesi vasıtasıyla insanın diğerleriyle etkileşim halinde olarak deneyim ve bilgi paylaşması yoluyla daha karmaşık neden-sonuç ilişkilerinin kurulmasına, yani yönelimsel nedenselliğin geliştirilmesine hizmet eder. Bu noktada deneyimlerin paylaşımı, yani dış dünyanın

insan zihninde temsiller vasıtasıyla türetilmiş yönelimselliklere evrilmesi ve çeşitlendirilmesi, içkin yönelimsellik ile yönelimsel nedenselliğin ortaya çıkması arasında köprü görevi görür. Yani böylece içkin yönelimsellik, daha karmaşık olarak yönelimsel nedensellik kapasitesinin gelişmesine, türetilmiş yönelimselliği de geliştirerek hizmet eder. Şu durumda hem türetilmiş yönelimsellik hem de yönelimsel nedensellik, içkin yönelimsellik temelinde dış dünya ile etkileşim vasıtasıyla, ön yönelimsel durumların arka planı çerçevesinde kendine gelişmek için alan bulur.

Arka plan, ikinci bölümde değinildiği üzere, yönelimsellik ağı çerçevesinde holistik bir yapıda çalışır. Arka plan kavramı, Searle tarafından, bir kişinin deneyimlerinin ve kültürel çevrenin, zihinsel süreçleri şekillendiren ve belirleyen bir faktör olduğu fikrine dayanır. Arka plan, kişinin sahip olduğu ve bunun farkına varmadığı bir dizi inanç, değer, beklenti ve kültürel normları ifade eder. Arka plan kavramı, Searle'ün yönelimsel nedensellik kavramı ile de ilişkilidir. Çünkü kişinin zihinsel durumlarının içeriği, kişinin deneyimleri ve arka plandaki kültürel normlarına göre şekillenir. Bu da kişinin bir nesne ya da olay hakkındaki tutumunu belirleyen yönelimsel nedensellik özelliklerini etkiler. Örneğin, arka plan dahilinde geliştirilen söz gelimi önyargılar ve bu önyargıların kişilerin hayatlarında edindiği yer, onların dış dünya ile kurduğu ilişkinin boyutunu belirlerken, yönelimsel nedensellik kapasitelerinin de farklı gelişmesine sebep olur. Daha sonra, deneyimlerin aktarımına zemin hazırlayan insanlar arası etkileşimde türetilmiş yönelimsellik vasıtasıyla girilen ilişkiler, kişilerin yönelimsel nedenselliklerinin ve türetilmiş yönelimsellik kapasitelerinin gelişmesini sağlar. Örneğin; Dini olarak farklı bakış açısı geliştiren ya da farklı algı içinde olan iki topluluk ele alalım. Yahudiler, On Emir'i kendi dini inanışları çerçevesinde ahlaki norm olarak uyulması gereken kesin kurallar olarak görürler. Ancak Budistler ahlaklılığı kurallara dayandırmaz. Bunun yerine tedbir almayı, şefkatli olmayı, bir sorunu pek çok açıdan incelemeyi dener; ustalarından tavsiye almayı salık verirler. Yani Budistlerin kendi toplumsal normları vardır ama bu normlar kesinkes uyulması gereken kurallar değil, kılavuz görevi gören normlardır. Bu örneğe göz attığımızda iki farklı dini toplulukta, kuralların iki farklı şekilde algılandığını (içkin yönelimsellik örneği) ve kültürel anlamda arka planda, yönelimsel nedensellik kapasitesinin farklı geliştiğini görürüz. Bu noktada iki toplulukta da geliştirilen türetilmiş yönelimsellik deneyiminin dil ile anlamlandırılması (türetilmiş yönelimsellik örneği) bakımından çeşitlendirilirken, etkileşim noktasında iki farklı deneyimin topluluklarda vuku

bulmasına sebep olur. Böylece topluluklar arasında, ahlaka bakış açısı, biri işlevsel kurallar çerçevesinde şekillenirken, diğeri öğretici ve tavsiye alınacak bir rehber olarak görülür. Bu noktada toplumsal olarak ya da kültürel olarak oluşan arka plan çerçeveleri birbirinden farklılaşırken, ortaya iki çeşit anlam ya da başka bir deyişle iki çeşit türetilmiş yönelimsellik örneği çıkartır. Böylece bir budist ve bir yahudi birbirleriyle karşılaştığında, dil vasıtasıyla birbirleri ile kurdukları deneyim alışverişi zemini üzerinde, birbirlerine deneyimlerini aktarırken, hem yönelimsel nedenselliklerinin kalıplarını hem de anlam bakımından karşılıklı türetilmiş yönelimselliklerini geliştirme fırsatı bulurlar. Böylece birbirlerini insan doğasına içkin biçimde zenginleştirirler.

Makinelerde ise durum, makinelerin sınırlı bir program dahilinde çalışması bakımından dar bir çerçeve içerisinde ilerler. Söz gelimi makine öğrenmesi ve makineler arası kurulan ağ vasıtasıyla makinelerin bilgi paylaşımı, insanların öğrenme ve yönelimselliğini geliştirmesi bağlamında karşılaştırıldığında, durum bir insanda olduğundan oldukça sığ ve kıttır.

Makine öğrenmesi, bir makinenin belirli bir görevi yerine getirmek için veri kullanarak öğrenmesini sağlayan bir yapay zeka alt alanıdır. Bu teknoloji insanlar açısından çok işlevseldir ve birçok alanda kullanılır; bununla beraber insanlar için birçok avantaj sağlar. Ancak, makine öğrenmesinin yönelimsellik yeteneği ile ilgili bazı sınırlamaları vardır.

Makine öğrenmesi alogaritması, belirli bir amaca yönelik olarak eğitildiği için, insanların sahip olduğu öznel değerleri, duygusal tepkileri veya etik normları düşünemez veya bunları hesaba katamaz. Ya da insanların sahip olduğu, türetilmiş yönelimsellik yetenekleri vasıtasıyla anlamlandırdıkları kollektif değerlerine, bireysel değerlerine ya da dış dünya vasıtasıyla girdikleri etkileşimde, içinde bulundukları öznel etki ve tepki meknizmasına karşılık, doğal bir içkin yönelimsellik yeteneğinden yoksun olduklarından, bu değerler karşısında bir anlam üretemezler. Yani, bir makinenin öğrenmesi, verilerin sahip olduğu kalıpları takip etmekle sınırlıdır ve bu kalıplar insan değerlerinin veya önceliklerinin tamamını yansıtmayabilir. Öte yandan insanlar, kendi hedefleri, arzuları ve değerleri doğrultusunda hareket edebilirler. Böylece kendi yönelimsellik kapasitelerini, içkin yönelimsellik kapasitelerinden, türetilmiş yönelimsellik kapasitesine geçirirken, herhangi bir program veya plan dahilinde hareket etme ihtiyacı hissetmeden, gayriihtiyari olarak tutum geliştirebilirler.

İnsanlar, kendi deneyimlerinden, öğrenmelerinden ve içgüdülerinden yararlanarak, yönelimsellik yeteneklerini bilinçleri vasıtasıyla daha ileriye de taşıyabilirler. Bu nedenle, makine öğrenme teknolojisi ile makinenin kendi yönelimsellik yeteneğini geliştirebilir oluşu ya da taklit edişi kıyaslandığında, makinelerin insanların sahip olduğu yönelimsellik yeteneğini tam olarak taklit edemeyeceği iddia edilebilir. Yani, yönelimsellik yeteneği, insanlara özgü bir özellik olup, bu yetenek makine öğrenmesi teknolojisiyle tam olarak yansıtılamaz ya da insanda olduğu gibi geliştirilemez.

Sonuç itibariyle, yönelimsellik insanda geliştirilebilir bir özellik olmakla birlikte, makine öğrenmesi teknolojisiyle tam olarak taklit edilemez. Böylece iddia edilebilir ki, insanlar yönelimsellik yeteneklerini geliştirerek, bilinçlerinin onlara verdiği ayrıcalıklı konum sayesinde, bir makinadan farklı şekilde, yönelimsellik kapasitesini sınırsız şekilde geliştirme potansiyeline sahiptir.

Yönelimsellik kapasitesinin geliştirilebilmesi, yukarıda yönelimsel nedensellik ve türetilmiş yönelimsellik boyutunda ve arka plan tabanında açıklanmaya çalışılmıştır. Buradan da anlaşılabileceği üzere hiç bir yönelimsel durum kendi ön yönelimsel durumlar açısından bağımsız, arka planı olmadan çalışamaz ve böylece içkin yönelimselliğin temeli hazırlamada ve etkileşim kurmadaki önemi en net biçimde ortaya konmuş olur. Böylece yönelimsellik kapasitesinin insan doğasına içkin olduğu ve yönelimselliğin geliştirilmesinde lokomotif bir rol üstlendiği de ayrıca gösterilir.

5.2.2. İnsan Yönelimsellik Kapasitesinin Geliştirilebilirliği: Evrimsel Doğa ve Kümülatif Bilgi Biriktirme Yetisinin Ortaya Çıkışında Bilincin Önemi

Bilincin ne olduğunun açıklanması veya ontolojik olarak varlığının tanımlanması, felsefenin zor problemlerinden biridir. Örneğin Chalmers(1995,200-219), zihnin içsel bilincinin, nöral aktivite gibi nörofizyolojik süreçlerden farklı olduğunu ve nöral yapı dahilinde yapılacak bir incelemenin bilincin ne olduğunu ortaya koyamayacağını fiziksel olarak incelemenin yetersizliğine vurgu yaparak ortaya koyar. Bunu “bilincin zor problemi” olarak adlandırır. Ona göre, bilim insanları, zihinsel fenomenlerin beyindeki nöronların aktivitesinden kaynaklandığını gösterebilirler ancak öznel deneyimlerin nasıl açıklanacağı, bilim açısından açıklanması mümkün olmayan bir sorundur. O halde bilim veya fiziksel olarak, insan anatomisi üzerinde yapılacak herhangi bir inceleme tek başına bilincin ne olduğu, nasıl tanımlanacağı vs gibi sorulara cevap vermekte yetersizdir. Bu soruların cevabı Chalmers’a göre, zihnin

bilincine ilişkin özelliklerin sadece beynin fiziksel ve nörolojik özellikleriyle açıklanamayacak kadar ayrı ve farklı bir şey olduğunu kabul etmekle bulunabilir. Bilinç, sadece fiziksel olarak yapılacak bir inceleme ile bulunamayacak kadar gizemli ise o halde, onu tanımlamak, ne olduğunu ortaya koymak veya hangi süreçler dahilinde ortaya çıktığını tam olarak bilimin ışığında aydınlatmak şu an için mümkün olmayacaktır. Bu noktada felsefenin yardımı ile bilincin ne olduğu bir çok farklı açıdan ortaya konmaya çalışılsa da günümüzde tam olarak nasıl tanımlanabileceğine dair ortak bir paydada buluşulamamıştır. Fakat bir kaç filozofun farklı perspektifleri çerçevesinde bilincin ne gibi özelliklerinin olduğu veya ne ifade ettiği üzerine bir inceleme yapılacak olursa farklı fikirler şu şekilde sıralanabilir²¹: Locke(1689) bilinci, zihnin içinde bulunan farkındalık, algılama ve düşünme işlevleri ile ilişkilendirmiştir. Kant(1781) bilinci, insan aklının işlevlerinden biri olarak tanımlamıştır ve zihnin dünya hakkındaki deneyimleri oluşturma sürecinde önemli bir rol oynadığını düşünmüştür. Searle(1980); Çince Odası düşünce deneyini kullanarak, sembolik işlemlerin gerçek anlamı kavramak için yetersiz olduğunu sembolik işlemlerle açıklanamayacak karmaşık zihinsel süreçlerin ve öznel deneyimlerin olduğunu savunarak, bilincin doğasını açıklamaya çalışmaktadır. Yani, bilincin var olduğu yer, zihinsel süreçlerin ve öznel deneyimlerin olduğu yerdir. Böylece Searle'e göre bilinç, birinci şahıs öznel deneyimlerinin, başka hiç bir varlığa açık olmayacak şekilde tekil olarak deneyimlenmesi ile deneyimin ortaya çıktığı kişide bir biricikliğin yaşanmasına sebep olan bir anahtardır. Bilincin bu özelliği, insanların dünyayı anlamaları, deneyimlemeleri ve bu deneyimleri hafızalarında farklı biçimlerde anlamlar ve yorumlar katarak nasıl sakladıklarının da bir göstergesidir.

Bilinç, insanların kümülatif bilgi biriktirebilmesini ve kollektif olarak bilginin paylaşımı ile topluluklarda deneyimin çeşitlenerek paylaşılabilmesini sağlamaktadır. Bu noktada türetilmiş yönelimselliğin ortaya çıkması ya da yönelimsellik kapasitesinin geliştirilebilmesi, doğrudan bilincin varlığı ile ilgilidir. Çünkü yönelimsellik kapasitesinin geliştirilmesi, insan doğasının evrime tabi olması vasıtasıyla, bilincinin gelişmesi ve kümülatif bilgi biriktirme kapasitesi vasıtasıyla deneyimleri paylaşacağı zeminin varlığı ile yakından ilişkilidir.

²¹ Felsefe literatüründe daha pek çok filozof, bilinç hakkında görüş bildirmiş olsa da yukarıda bu konuya referans olarak gösterilen bir kaç filozof dahilinde çerçeve, konu bütünlüğünü koruma ve yönelimsellik kavramı dahilinde bir bağlam oluşturma adına yeterli görülmüştür.

İnsanın yönelimsellik kapasitesi, onların dünya hakkında bilgi edinme, anlama ve bunlara anlam yükleyebilme yeteneği ile şekillenir. Bu kapasite, tarihsel ve evrimsel süreçlerin sonucu olarak ortaya çıkmıştır ve bilincin bu anlamda önemli bir rolü olduğu söylenebilir. Zira bilinç, insanların dünya ile kurduğu ilişkide kilit görev görür ve yönelimsellik kapasitesinin bu farkındalık bağlamında geliştirilemsine hizmet eder. Böylece insanlar, dünya ile girdikleri etkileşimde elde ettikleri öznel deneyimleri hatırlama yoluyla kendilerine içkin hale getirir ve geliştirebilirler. Bununla birlikte bu içkin yönelimsel durumlarımız içinde sayabileceğimiz, önce algı sonra hatırlama kabiliyetlerimiz, deneyimlere yeni anlamlar yüklenerek her insanda farklı deneyimin farklı yorumlar ortaya koyması bakımından çeşitlilik yaratır. Bu farklılıklar sayesinde türetilmiş yönelimsellik kapasitesi, yeni anlamlar doğrultusunda geliştirilir ve zenginleştirilir. Bununla birlikte yine türetilmiş bir yönelimsellik örneği olan dil vasıtasıyla girilen etkileşimlerde deneyimlerin paylaşımı, dolaylı olarak kolektif değerlerin ve yeni türetilmiş yönelimsel durumların kurulmasına olanak sağlar. Böylece insanlar yönelimsellik kapasiteleri sayesinde hem kümülatif bilgi biriktirme kapasitelerini ortaya koyarken, bir de bilinç sayesinde türetilmiş yönelimselliklerini geliştirirler. Bu her zaman bilinçli olmak zorunda değildir. Zira insan zihni, yönelimsellik kapasitesini ortaya koyarken bilinç kadar bilinç dışı kapasitesini de kullanarak yönelimsel durumları ortaya çıkarabilir. Bu noktada ikinci bölümde yönelimsel durumların doğası kısmında, arka plan tartışması içinde bu konuya detaylıca değinildiğinden, burada sadece yönelimsel nedensellik kapasitesi vasıtasıyla arka planın çalıştığı ve bilinç kadar bilinç dışı durumların da yönelimsel durumların ortaya konması noktasında hizmet ederek, insanlar arası kümülatif bilgi biriktirme ve bu bilgileri paylaşarak çeşitlendirmeye hizmet ettiği söylenebilir.

Searle'ün yönelimsellik kavramı, doğal bir zihinsel süreç analizinin sonucu olarak kabul edilir. Bu nedenle Searle'ün kendisi yönelimsellik kapasitesinin bilinçli bir şekilde geliştirilebileceğine dair açık bir teori sunmaz. Bu noktada Clark'ın fikirlerine değinilerek, yönelimsellik kapasitesinin geliştirilmesinde fenomenolojinin bir metod olarak değerlendirilebileceği fikri ortaya atılacaktır.

Clark(1997), çalışmasında insan zihni ve bedeninin çevreyle etkileşim içinde olduğunu ve bu etkileşim sayesinde zihnin ve bedenin işleyişinin şekillendiğini savunur. Bu bağlamda, Clark, yönelimsellik kavramının, insanların çevreleriyle etkileşim yoluyla geliştiğini ve çevreleri değiştirerek veya teknolojik araçlar

kullanarak, insanların yönelimsellik kapasitelerinin artırılabilirliğini öne sürer. Yani Clark, aslında dış çevrenin yönelimsellik kapasitesini geliştirmede etkili olduğunu savunur ve dolaylı olarak insan fizyolojisinin beden bu etkileşimi geliştirmede etkili olduğunu belirtir. Bu noktada Clark'ın yönelimsellik kavamı, bedeni ve deneyimi işin içine kattığından fenomenolojik bir yönelimsellik olarak göze çarpmaktadır. Bu açıdan Clark'ın felsefesi Merleau-Ponty'nin, beden ve çevre arasındaki karşılıklı etkileşimi vurgulayan görüşüyle yakınlık göstermektedir. Clark'ın yönelimsellik kavramı, en yakın benzeri olarak Merleau-Ponty'nin fenomenolojik felsefesindeki "beden-bilinç" kavramıyla ilişkilendirilebilir. Bu yaklaşımda, beden ve çevre arasındaki bu etkileşim, insan zihninde bütüncül bir deneyim yaratır ve bu deneyim yönelimselliği sağlar. Clark da benzer şekilde, zihin, beden ve çevre arasındaki etkileşimi vurgular ve yönelimsellik kavramının bu etkileşimin sonucunda ortaya çıktığını savunur. Clark'ın bu düşüncesi dahilinde, bu tezde yer alan kümülatif bilgi biriktirme kapasitesi paralelinde yönelimselliğin geliştirilebilir olduğu fikri geliştirilebilir. Bu noktada, fenomenolojik yöntem ile Searle'ün yönelimsellik ile ilgili çalışmalarında savunduğu, insan zihni ve dilin doğal bir işleyiş biçimi olarak yönelimselliğin kabulü ya da bilişsel yönelimsellik kapasitesi fikri, böylece bilinç ve deneyim yoluyla, insanın dış dünya ile girdiği etkileşim bağlamında fenomenolojik yönelimsellik kavramı ile sentezlenerek geliştirilebilir. Ancak çalışmanın kapsamını daraltmak adına, fenomenolojinin kümülatif bilgi biriktirme kapasitesi ve kolektif değerler ortaya çıkarmak için bir araç olarak kullanılması düşüncesine burada sadece bir yol gösterici olarak değinilmiştir.

İnsanların evrimsel tarihleri boyunca, yönelimsellik kapasiteleri durmadan gelişmiştir ve gelişmeye de devam etmektedir. İlk insanlar, dünya hakkında sınırlı bilgiye sahip olsalar da, zamanla tecrübelerini biriktirmişler, yeni bilgiler öğrenerek, deneyimlerini içselleştirmiş ve kolektif değerler ortaya koymuşlardır. Bu süreç, insanların kümülatif bilgi biriktirme yetisinin de gelişmesine hizmet etmiştir. Böylece kümülatif bilgi biriktirme kapasitesi vasıtasıyla, evrimsel olarak da, zihinsel ve fizyolojik olarak gelişen insan, çevresiyle girdiği etkileşimde, doğal seçilime yenik düşmemek adına çevresine daha uyumlu olmak zorunda kaldığı için, algılama, düşünce üretme ve anlama süreçlerini de gayriihtiyari geliştirmek durumunda kalmıştır. Örneğin, insanların ilk çağlarda avcılık yapmak için kullanabilecekleri araçlar ve teknikler geliştirmeleri, yönelimsellik kapasitelerinin de artırılmasına hizmet etmiş, böylece insan için yönelimsellik yetenekleri sayesinde, türetilmiş yönelimselliklerini

kullandığı araç ve gereçleri çeşitlendirerek geliştirmiştir. Söz gelimi, bilgisayarlar ortaya çıkmadan önce geliştirdiğimiz iletişim teknikleri, kalem ve kağıtla, ya da sözle veya örneğin ilk çağlarda ateş yakarak dumanla haberleşme ile sınırlıyken, bugün gelinen noktada teknolojinin gelişmesi ile bilgisayarların bir araç olarak kullanılması ile insanlar arası etkileşim ve iletişim hızlanmıştır. Böylece insan kolektif olarak yeniden değer yaratma kapasitesini kümülatif bilgi biriktirme ve böylece yaşadığı çağa adapte olma anlamında evrimsel olarak, türetilmiş yönelimselliğini çeşitlendirmiş ve geliştirmiştir. Zira kalem ve kağıtla girilen etkileşim düşünüldüğünde, zaman ve mekan sınırı, insanı belli kalıplar içinde etkileşim ve uyum sağlama anlamında sınırlı bırakırken, bugün gelinen noktada teknoloji sayesinde anında girilen etkileşim, hem insanın yönelimsellik kapasitesini geliştirmiş hem de onun türetilmiş yönelimsel kapasitesinin bir karşılığı olan anlam yaratma noktasında, dünya ile girilen etkileşimin anlamlandırılmasında bir çeşitlilik yaratmıştır.

Sonuç olarak, insanların yönelimsellik kapasitesi ve onun geliştirilebilirliği, bilincin varlığına ve işlevine bağlıdır. İnsanların dünya hakkında bilgi edinme, bu bilgileri biriktirme, paylaşma ve anlama yetenekleri, evrimsel ve kültürel faktörlerin yanı sıra bilincin işleviyle de ilgilidir. Bu kapasitenin geliştirilebilir olması, insanların daha fazla bilgi edinmeleri, anlamaları ve deneyimlemelerini çeşitlendirmeleri için vazgeçilmezdir.

5.2.3. İçkin ve Türetilmiş Yönelimselliğin İnsan Zihninin Makine İşlemciliğinden Daha Esnek ve Yaratıcı Olmasını Sağlamadaki Rolü

İnsanların makinelerden farklı olarak yönelimsellik yeteneği gösterme kapasitesi, onların zihinsel olarak da makine işlemciliğinden daha gelişkin ve esnek zihinsellik kapasitesi ile hareket ettiklerini gösterir. Zira doğuştan zihni yönelimsellik yeteneği ile donatılmış insan, zihinsel kapasitesi ve bilinci sayesinde kendine özgü bir yaratıcılık potansiyeli ile dünyaya gelmiş olur. Bu noktada içkin yönelimsellik, insanlar arası farklı algı düzeyleri açısından, çeşitli deneyim ve yorum yaratılmasına sebep olacaktır. Buna bağlı olarak insanlar arası çeşitli türetilmiş yönelimsel durumların ortaya çıkışına sebep olacak, böylece gelişmiş bir kolektif bilgi biriktirme kapasitesinin varlığına hizmet edecektir. Buna ek olarak türetilmiş yönelimselliğin çeşitlendirilmesi ile gelişen insanlar arası zihinsel yönelimsellik kapasitesi, bilincin türetilmiş yönelimselliği daha da çeşitlendirerek geliştirmesine de hizmet eder. Zira

bilinç dahilinde farkındalık oluşturarak, dış dünya ile iletişime geçen her bir birey, kendine özgü içkin yönelimsellik kapasitesi, yani algısı, sayesinde, kendine özgü yaratıcı türetilmiş yönelimsellik örneği, örneğin anlam, ortaya koyabilir. Bu noktada Searle(1999), zihnin esnekliğinin dilin kullanımı ve anlam üretmesi ile ilişkili olduğunu savunmuş ve bu sürecin içkin yönelimsellik ile de ilişkili olduğunu belirtmiştir. Searle ayrıca, türetilmiş yönelimselliğin zihnin esnekliğini artırdığını ve bu yönelimselliğin özellikle dil üretimi sırasında da önem arz ettiğini vurgulamıştır. Dil üretimi sırasında bireyler, farklı kelime ve ifadeleri kullanarak yeni ve orijinal fikirler üretebilirler.

Bilişsel psikolog Piaget de zihnin esnekliği ve yaratıcılık ile insanların doğuştan getirdikleri zihinsel kapasiteleri ve sonradan bu kapasite sayesinde türettikleri kavram ve düşünceler ile ilgili araştırmalar yapmıştır. Özellikle Piaget, bireylerin düşüncelerinin soyutlaştığı dönemlerde, yaratıcılık ve esneklik açısından zihinsel olarak kapasitelerinde artış gösterdiklerini düşünmüştür. Piaget(1952)'e göre, çocuklar bilişsel gelişimleri sırasında doğuştan getirdikleri zihinsel kapasiteleri sayesinde dünya hakkında yeni bilgiler edinirler. Bu yeni bilgiler, çocukların zihinsel işlemlerinin genişlemesine ve esnek bir zihin yapısı ile hareket etmelerine olanak sağlar. Örneğin, bir çocuk bir oyuncak eline aldığı anda, onu çevirip döndürerek yeni bir bakış açısı kazanır ve oyuncakın farklı özelliklerini keşfeder. Bu keşifler, çocuğun zihinsel işlemlerini genişletir ve esnekliğini artırır. Bunu Searle'ün yönelimsellik kavramı bağlamındaki düşüncelerine uygularsak, türetilmiş yönelimselliklerin ya da Piaget'nin bahsettiği, Searle'ün içkin yönelimsellik örneği olarak gördüğü algı vasıtasıyla, yeni keşif ve yorumların ortaya çıktığı yani türetilmiş yönelimselliklerinin ortaya konduğu; çocukların yeni bilgiler edinirken içkin yönelimselliklerinin vasıtasıyla türetilmiş yönelimselliklerine geçiş yaptıkları; çocukların doğuştan getirdikleri zihinsel kapasitelerini kullanarak, yeni ilişkiler ve kavramlar yarattıkları görülür. Örneğin, bir çocuk bir arabayı gördüğünde, içkin yönelimselliğini kullanarak onun şekli, boyutu ve rengi hakkında bilgi edinir. Ancak aynı zamanda bu bilgileri kullanarak, arabanın hareket edebileceği, sürülebileceği ve hatta başka nesnelere çarpabileceği gibi olguları da zihninde yaratır. Bu yaratılan olgular, çocuğun esnekliğini ve yaratıcılığını artırır. Bu nedenle, Piaget(1952)'e göre çocuklarda zihnin ve beynin yapısı, çocukların bilişsel gelişimlerinde esnek bir zihin yapısı oluşturarak yaratıcılığı ve problem çözme yeteneklerini artırır.

İnsanların yönelimsellik kapasitelerinin varlığı, insan zihnini yaratıcılık ve esneklik bakımından boy ölçüşemez hale getirmektedir. Yönelimsellik kapasitesinin ortaya konması ile, hem bireysel olarak kümülatif, diğer açıdan insanlar arası gelişen etkileşim sayesinde kollektif olarak, türetilmiş yönelimselliğin ortaya çıkmasına hizmet eder. Bilince tabi olan insan zihni böylece, hem kendini hem de etrafındaki diğer insan kümelerini geliştirirerek bilinci sayesinde yönelimsellik kapasitesinin gelişimine de hizmet etmiş olur. Yeni deneyim ve bilgilerin ortaya çıkmasına vesile olan, kendiliğinden ortaya çıkan bu geliştirme faaliyetleri, insan zihnini daha esnek ve daha yaratıcı hale getirirken, makine işlemciliği ile bir kıyas söz konusu olduğunda insan zihninin karmaşıklık, esneklik ve yaratıcılık noktasında makineden ileri bir yerde konumlandığını işaret eder.

Makinenin işlemcilik kapasitesi esneklik ve yaratıcılık açısından incelendiğinde, insan zihni gibi bireysel olarak deneyimler ve bilgiler biriktirebilir ve bu bilgileri kullanarak görevleri yerine getirdiği de görülebilir. Ancak, insan zihninde olduğu gibi makinelerde, insanlar arası etkileşim ve toplumsal yaşamın bir sonucu olarak gelişen kollektif yönelimsellik ortaya çık(a)mayacaktır. Bu nedenle, makinelerin bu şekilde bir yönelimsellik yakalayabilmesi bekleniyorsa, insan zihni kadar yaratıcı ve esnek olması ile birlikte, kendi aralarında kollektif bir etkileşim içinde olarak bilgi ve deneyim paylaşacak düzeyde olmaları da istenir. Fakat hedef odaklı yaklaşımlar ile geliştirilen yapay zeka süreçleri, en azından şu an için sadece belli hedefler doğrultusunda geliştirilebileceğinden, bir insan gibi çoklu hedefler (multitasking) doğrultusunda ne insan gibi gelişmiş bir zihin kapasitesi, ne de insan gibi en temelde içkin yönelimsellik gösteremez. Bununla birlike, insan gibi bir çevreye ve dış çevreyle etkileşime sahip olmadıklarından, sadece işlemcileri kapasitesinde girdikleri etkileşimlerde dahi, makinelerde insan gibi bir deneyim elde etme durumundan bahsedilemez. Makineler, bireysel olarak bir deneyimin nasıl anlamlandırıldığını bilemeyeceklerinden, kollektif olarak da elde edilen deneyimin nasıl olduğunu anlamlandırıp, paylaşamazlar. Bu da onları kendi dar araçsal hedefleri ekseninde bir kısır döngü içerisinde bırakır.

5.2.4. Makine ve İnsan Etkileşiminde, Makinelerin İçkin ve Türetilmiş Yönelimsellikten Yoksun Oluşunun Yaratacağı Bazı Problemler

Son yıllarda teknolojinin hızla gelişmesi ve insan hayatına fazlasıyla müdahil olması ile birlikte, makinelerin insanlar ile etkileşimi giderek artmıştır. Bu durum, bazı noktalarda, bir makinenin bir insanın yerine ikame edilebileceği fikrini doğurmuştur. Elbette, araçsal olarak makinelerin kullanıldığı yerlerde bu gereklilik elzemdir ve teknolojiyi bu açıdan değerlendirmek ve geliştirmek önemlidir. Fakat insan ve makine arasındaki etkileşim kavram kargaşaları sebebiyle bir makinenin tüm yönleriyle bir insanı ikame edebileceği noktasına geldiğinde, o noktada tüm insanlık için bazı tehditler ve geri dönülemez hatalar yapılması olasıdır. Dolayısıyla bu tezin konusu olan makinelerde yönelimselliğin yoksunluğu durumunun, insan ve makine etkileşiminde ortaya çıkaracağı bazı problemleri irdelemek önemlidir.

Bu bölümde açıklanan önceki üç argüman üzerinden makina ve insanın, bilinç ekseninde yönelimsellik kapasitesinin ortaya konması noktasında nasıl farklılaştığı gösterilmeye çalışılmıştır. Böylece, argümanlarda değinilen yönelimsellik ve bilinç ekseninde insan ve makina arasındaki farklılıklar, en azından şu an içinde bulunulan teknoloji göz önünde bulundurulduğunda, bu teknolojik düzeyin, makinaların yönelimsellik kapasitesini ortaya çıkaracak düzeyde olmadığı açık bir şekilde görülmesi için yeterlidir. Öyleyse makine ve insan etkileşiminin arttığı şu zamanlarda yapılması gereken, eğer makinaların insan gibi yönelimsellik kapasitesi gösterebildiği düşünülür ve insan ile makinanın kıyaslanması noktasında kavram kargaşası daha da derinleşirse, ortaya çıkacak bazı sorunların kaynağının yönelimselliğin makinelerde yoksunluğu sebebiyle olduğunun ortaya açık bir şekilde konmasıdır.

Öncelikle makinelerin insanlarla etkileşime geçmesi onların insanlarla yazılı veya sözlü iletişime geçme ihtiyacını doğurur. Bu durumda iletişim kurmak için, doğal dil işleme ve anlama yeteneğine sahip olmayan makineler, iletişim noksanlığı sebebiyle önemli sıkıntıların ortaya çıkmasına sebep olur. Burada dikkat edilmesi gereken nokta, doğal olarak bir dili işleme ve anlam ortaya çıkarmanın türetilmiş yönelimsellik kapasitesi ile alakalı olduğudur. Bunun için ise en temelde içkin yönelimsellik örneklerinden, örneğin algı veya hafıza gibi yönelimsellik türlerinin bilgisayarlarda içkin olarak ortaya konması gerekliliğidir. Bir program dahilinde çalışan bilgisayar, bir insan ile sözlü iletişime girdiğinde onun istek ve taleplerini anlıyor ve ona cevap vermek için doğal dili işleyerek cevap veriyor gibi de düşünülebilir. Ancak bu

mümkün değildir. Bilgisayarın, insana verdiği cevaplar, önceden oluşturulmuş bir alogaritma dahilinde, kalıp cümlelerin kalıp cevapları şeklinde eşleşmeler ile ortaya çıkan bir programlama ile oluşturulur. İnsanlar ile iletişime girmek, sosyal ve duygusal boyutta bir arka plana sahip olmayı da beraberinde getirir. Bunun sonucu olarak, her durumda yönelimsellik özelliğinin bir makinede olmadan insan ile makinenin etkileşmesi, makine açısından eksik, insan açısından ise tehlikeli ve tehditkar olabilir. Zira bu şekilde yönelimsellikten yoksun olan makineler, insanların ihtiyaçlarını ve niyetlerini anlamlandırmada sıkıntı yaşayacaklarından, insan hayatını dahi tehlikeye atacak durumlara sebep olabilir. Örneğin, otonom olarak yapay zeka destekli olarak geliştirilmiş bir araç, insan sürücü yerine otomatik olarak aracın kendi kendine aracı hareket ettirdiği bir program dahilinde çalışır. Trafiğe çıkan bu araç yaya ve diğer araçların bulunduğu bir çevrede, araçların veya herhangi bir yayanın o sırada geliştirdiği davranışı, eğer programı dahilinde bulunmuyorsa fark edemeyebilir. Yönelimsellik yoksunluğu sebebiyle de ani gelişen bu tutumu algılayıp anlamlandıramayacağından, hem araç içinde bulunan yolcuların, hem de trafiktekinin hayatını tehlikeye atma durumu söz konusu olabilir. Bu örnekte belli kalıplar dahilinde bu aracı eğitmenin kolay olduğu söylenebilir. Örneğin trafik ışıklarının rengine göre ne zaman geçip ne zaman ışıktaki durması gerektiğini, otonom araç kolayca öğrenir ve buna göre davranır. Bu iki olasılığın ikili kombinasyon ile şekillendiği basit, klasik mantığın bir makineye yüklenmesidir. Ancak ani gelişen durumlarda, farklı durum kombinasyonlarının olasılıkları arttıkça, neredeyse sınırsız sayıda kombinasyonun da araca gösterilemeyeceği düşünüldüğünde, 0,1 olasılık ile bile olsa, aracın herhangi bir örnek olay üzerinden eğitilememesi, onunla etkileşimde olan insan açısından hayati tehlikenin gelişmesine yol açar. Bununla birlikte, insan ve makine etkileşimine, akıllı navigasyon uygulamaları ve insan sürücüler örneği de verilebilir. Sürücüyü gerçek zamanlı olarak trafik sıkışıklığına karşı uyararak bir navigasyon uygulaması olduğu düşünülün. Sürücünün kendi yönelimselliği ile kendi niyetini koruduğu varsayalım. Ancak kullandığı akıllı navigasyon alogaritması, onu kendi *teknolojik yönelimselliğini*²² kullanarak, bu navigasyonu kullanan tüm sürücülerin trafiği by-pass

²² Teknolojik yönelimsellik kavramı, bu tezin konusu dahilinde değildir. Ancak insan ve makine arasındaki etkileşim söz konusu olduğunda, hem ikisi arasında etkileşimin boyutunu hem de buradan doğacak problemlerin genişletilmesi ve çözüm yolları sunulmasında, bu alanda çalışmalarını geliştirmek isteyen kişilere yol gösterici olarak bu kavrama değinilmiştir. Teknolojik yönelimsellik kavramı, insan-teknoloji—dünya bağlamını inceleyen, teknoloji felsefesinin bir alt dalı olan postfenomenoloji alanı içinde ele alınmaktadır.

etmek adına daha تنها bir noktaya yönlendirsin. Bu durumda farketmeden navigasyon yeni bir trafik sıkışıklığının doğmasına sebep olur(Wellner,2018). Burada da görüldüğü üzere, bir makinanın yönelimselliği insan gibi ortaya koyamaması, onu insana ikame olarak, bir noktada insan yaşamına dahil ettiğimizde, tüm insanlık için bir tehdit unsuruna dönüşecek potansiyele sahiptir. Veerbek(2011,58) bu durumu, insan ve insan olmayan arasındaki ilişkiden ortaya çıkan teknolojik yönelimselliğe dayandırır.

İkinci olarak, makineler insanlarla etkileşime girdiğinde, insana özgü davranışları ve onun toplumsal yaşamına ait sosyal normları anlamlandıramaz. Örneğin, nezaket kurallarına uyması, sosyal tabuları göz önünde bulundurarak etkileşimde bulunması veya kişinin içinde bulunduğu duygusal duruma uygun olarak onunla iletişime girmesi zordur. Bu noktada dikkat çeken durum, yine makinede yönelimsellik kapasitesinin eksikliği ve buna bağlı olarak işlettiği nedensellik mekanizmasının yönelimsel değil, mekanik oluşudur. Zira, yönelimsel nedensellik kapasitesine sahip olan insan onu kendi önyönelimsel durumlar arka planı dahilinde çalıştırarak, kollektif olarak deneyimleri ve bilgileri anlamlandırma noktasında kendi için sosyal norm ve duygular oluşturur. Fakat mekanik olarak neden-sonuç ilişkisine gözlemci-müdahil olan bir makinanın nedensellik anlayışı kendi mekanizmasına içkin olmadığından, insan gibi bir kollektif bilgi birikimi ve deneyim paylaşımı içine giremez. Böylece sosyal normları ne kendi için oluşturabilir ne de insanlar arası oluşturulmuş, bir noktada türetilmiş yönelimsellik örneği olan bu yorumlamaları anlamlandırabilir. Örneğin, bir otomatik yanıt sisteminin, müşterinin belirli bir sorun hakkında ne kadar stresli olduğunu ve bu sorunun müşteri için ne kadar önemli olduğunu anlaması mümkün müdür? Ya da bir toplumda kültürel olarak kabul görmüş bir davranışın başka bir toplumda kabul görmediğini anlamlandırarak hareket etmesi olası mıdır? Bu gibi durumlar insan hayatını tehdit edecek kadar önemli olmasa da, daha uç örneklerinin ortaya konması ile insanlar arası etkileşim zora girebilir.

Üçüncü olarak, makine insan etkileşimi söz konusu olduğunda, makineler toplumsal dışlanma veya ırkçılık, cinsiyet ayrımcılığı gibi, insan yaşamına ve toplumsal yaşantıya dair olguları anlamlandırmada zorluk yaşayabilir. Zira yönelimsellik kapasitesinin makinelerde noksan olması, onları kollektiflik noktasında ortaya konan fikirlerin anlaşılmasında yoksun kılar. Bununla birlikte, yukarıda basedilen olgular, toplumdan topluma ve kültürden kültüre değişiklik gösterdiğinden, bunların hem arka

plan kapasitesi olmayan bir varlığa aktarılması zor hem de aktarılabilse dahi çeşitli varyasyonları sebebiyle pratikte karşılığı eksiktir. Burada önemle vurgulanması gereken noktalardan biri de, makinelerin insanlar tarafından eğitildiği düşünüldüğünde, yazılan algoritmaların da toplumdaki olgulara yanlı yaklaşıyor olabileceği ve istenmeyen ellerde makinelerin yönlendirilebileceği sorunudur. Yani veri setleri ırkçı ideoloji bağlamında kullanılarak, bir makina ırkçı potansiyel ile geliştirilmesi sağlanabilir. Ya da bir makine, tıpkı bazı insanların bazı ideolojilere daha yatkın olabilmesi gibi belli bir cinsiyete ayırım gözetiyor olabilir. Dolayısıyla, insan gibi bir irade ve yönelimsellik kapasitesinden yoksun olan makine, tarafsız olmak istese dahi, insanlar tarafından oluşturulan, eğitildikleri veri setleri kapsamında herhangi bir önyargı veya ideolojik taraflılığa maruz kalarak, etkileşimde bulundukları insanları manipüle edebilir. Örneğin; Hedef kitleye yönelik reklam ve kullanıcılar arasında eşleşme yapan bir yapay zeka algoritması, eğer kelimeleri cinsiyete göre sınıflandırmayı öğrenebilirse, o halde cinsiyetlere göre ayrımcılık yapacak hale gelebilir. Böylece yapılan bir araştırmada, reklam algoritmalarının, kadınlara erkeklere kıyasla daha düşük gelirli işleri sunduğu görülmüştür(Datta ve diğerleri, 2015).

İnsan ve makine arasındaki etkileşimde, makinelerde yönelimselliğin yoksunluğu, yukarıda belirtilen problemler ve benzeri daha türetilebilecek bir çok problemin kaynağı olarak iddia edilebilir. Buradaki asıl problem, temelde insanın bir makineyi zihinsel kapasite anlamında kendine denk görerek onu kendi yaşamına dahil etme isteğidir. Bu gibi durumlar söz konusu olduğunda, yukarıdaki problemlerin yaşanması kaçınılmazdır. Burada bu etkileşimden doğacak problemleri bertaraf etmek adına insanlığa düşen görev, en azından şu anki teknolojik süreçte bir makinenin zihinsel olarak bir insana denk olmadığına ayırmasına varmasıdır. Böylece, insan ve makine arasında yönelimsellik açısından, bir tarafın noksan oluşunun ortaya çıkardığı problemler, daha en başından engellenebilir olabilir.

6. SONUÇ VE GENEL DEĞERLENDİRME

Çalışmanın motive edici temel sorusu, dış dünya ile girilen ilişkide, makine ve insan arasındaki farkın belirginleştirilmesinde yönelimsellik kapasitesinin ne denli etkili olduğudur.

Dış dünya ile kurulacak ilişkilerde, insan gibi üst düzey canlılarda bulunan zihnin yönelimsellik kapasitesi işlev görmektedir. Peki makineler de dış dünya ile girdikleri ilişkide yönelimsellik kapasitesine sahip oldukları söylenebilir mi? Ya da makinelerin sınırlı ve önceden insan tarafından belirlenmiş dar donanımları çerçevesinde, yönelimsellik kapasitesinin geliştirilebilir olduğundan bahsedilebilir mi?

Bugün biliyoruz ki bilişsel bilimler, yapay zeka çalışmalarına çokça yer vermekte ve insanlığı makineler olmadan bir yaşamın mümkün olamayacağı veya belli bir noktadan sonra insan ve makinanın birleşik hareket edecekleri *tekillik* durumuna doğru onu zorlamaktadır. Peki bu mümkün müdür?

Bu soru, 20. ve 21.Yy. itibariyle ivmesini artırarak önem kazanmıştır. Zira bundan önceki çağlarda makinelerin biz insanlarla aynı düzeyde olabileceği hayal bile edilemezken, teknoloji ilerledikçe ve işimizi her alanda kolaylaştıran otomasyonlar hayatlarımıza girdikçe; sanki bu makineler bizim bir uzvumuz, ayrılmaz bir parçamız gibi konumlanmaya başlamıştır. Akıllı cep telefonları, akıllı evler, akıllı saatler, evi süpüren akıllı robotlar vb. daha niceleri her ne kadar araçsal olarak hayatlarımıza dahil olsa da, yakın bir gelecekte söz gelimi insan yerine tamamen ikame edilebilecek düzeyde otonom araç sürücüleri, duygusallık ortaya koyan ve duygusal ilişki içine girilebilecek makineler icat edilmek için çaba serfedilmeye devam edilmektedir.

Şu inkar edilemez bir gerçektir ki, makinelere araçsal, hedef görevler dahilinde yaklaşıldığında ortaya çıkan mekanizmalar, insan hayatını oldukça kolaylaştırmış ve araçsal olarak makinelerin gelişmesi, insanlara yönelimsellik kapasitelerini geliştirmeleri noktasında da onları kollektif olarak kenetleyerek, zaman ve mekan kısıtını en aza indirip, bilgi ve deneyim paylaşımının sağlanmasına hizmet etmiştir.

Ancak, makine ile insanı, zihinsel olarak aynı yerde konumlandırarak, araçsallığın ötesinde, insan gibi bir bilinç ve zihinsel özellikler yüklenmeye çalışılması, kavram kargaşaları doğurmaktadır. Bu kavram kargaşalarına yerinde müdahale edilemediğinde, insanlar için geri döndürülemez bir devolusyon(ters evrim) sürecinin başlayabilme ihtimali olabileceği, kaçınılmaz bir sonuç olarak görülmektedir. Yani böylece, makineler için ileri doğru bir evrim söz konusu olacak iken, insanlar için zihinsel ve bedensel olarak, kendilerini ikame edebilen bir mekanizmanın varlığı ile onların zihin beden bütünlüklerini bozan, belki de insanın organik zihnine dahi gerek kalmayacak seviyeye insanı getirerek onun, ters evrime girmesine sebep olan durumlar yaşanacaktır.

Bu çalışma doğrultusunda, makine ve insan arasındaki farkı belirginleştirmek için, makinenin içkin ve türetilmiş yönelimsellikten yoksunluğunu, bilince tabi insan zihni üzerinden onun içkin ve türetilmiş yönelimselliği geliştirebilir bir kapasite olarak ortaya koyduğu tezi ortaya atılmıştır. Bu noktada Searle'ün yönelimsellik anlayışı, zihnin ve bilincin ve dolayısıyla yönelimselliğin insan biyolojisine içkin oluşunu savunduğu yaklaşımı ile insanı makineden ayırmak için, insanın doğallığının gösterilmesi adına bu çalışmaya kılavuzluk etmiştir. Bu doğal yapı çerçevesinde, çalışmada savunulan, insanın bir makineden çok daha fazlası olduğu inancıdır.

Searle bağlamında yönelimsellik kavramının doğası ve nedenselliği üzerinden yapılan bu çalışmada, yönelimselliğin makinelerde noksan olduğu fikri, insanlık için uyarıcı bir nitelik taşıması ile birlikte, odaklanması gereken asıl yerin, teknolojik bu aletlerin araçsallığı vasıtasıyla, insan zihinsel kapasitesini geliştirilebilir kılmasının, insanlığa yapacağı katkıdır. Makineler bazı becerileri insandan daha iyi yerine getirebilirler. Örneğin; bir teori geliştirmek istediğinizde mevcut paradigmlar üzerinden bir makine, yeni teorinin geliştirilmesi ve formüllemesinde size yardımcı olacaktır. Ancak ne zaman bir makinenin insan gibi davranıp, insanın yerine karar vermesini veya insanı yönlendirmesi istenirse, bu durumda geri döndürülemez sorunların baş göstermesi kaçınılmaz olacaktır. Bu noktada, yönelimsellik kavramı bilinç üzerinden insanın farklılaştığı, makinelerin ise bilinç yoksunluğu sebebiyle yönelimsellik gösterme ve onu geliştirmede eksik kaldığı noktasında irdelenmeye ihtiyaç duymuştur.

Bu çalışma, literatürde insan ve makineyi bilinç ve yönelimsellik üzerinden kıyaslamak; insanın mekanik olandan, zihinsel ve biyolojik olarak farklılığını ortaya

koymak için rehber olarak değerlendirilebilir. Bunun yanı sıra bu çalışma, yönelimselliği biyolojik bir özellik olarak değerlendirirken, insanın yönelimsellik kapasitesinin, onun çevresiyle etkileşimde olan bir canlı olması sebebiyle, yönelimsellik kapasitesinin incelenmesi sırasında insanın fenomenolojik boyutunun da unutulmaması gerektiğini hatırlatır. Zira çalışma Searle'ün biyolojik naturalist tavır ile ele aldığı yönelimsellik kavramını ortaya koyarken, farklı filozofların fenomenolojik boyutta yönelimsellik, makine ve insana olan yaklaşımlarını da kendine rehber edinmiştir. Böylece farkedilmiştir ki, biyolojik naturalist tavır ile yönelimsellik kavramını irdelemenin yanı sıra, kavramı, insan ve makine özelinde fenomenolojik olarak ortaya koyarak, naturalist tavır ile fenomenolojik tavrı sentezleyebilmek, çalışmayı şu an bulunduğu konumdan daha ileri bir araştırmanın konusu haline getirebilmektedir. Bu ise daha geniş bir araştırma gerektirdiğinden, çalışmanın bir sonraki adımı olarak değerlendirilerek ortaya konabilir.

Çalışmanın temel sorununun incelenmesi, Searle'ün biyolojik naturalist anlayışı ile ele aldığı yönelimsellik kavramının doğası ve işleyişi üzerinden gerçekleşirken, kullanılan içkin ve türetilmiş yönelimsellik kavramları ile yönelimsel nedensellik kavramı, makine ile insanın ayrıştırılmasında belirleyici olmuştur. Bunun yanı sıra, yönelimsel nedensellik kavramının çalışmaya dahil edilmesi ile, insanda mekanik bir nedensellik değil, insan zihnine içkin ve neden-sonuç ilişkisine etkin katılımıyla yön verdiği bir özel sürece bizathi olarak katıldığı ortaya çıkmıştır. Bu ise yönelimsel nedensellik süreçlerinin etkin deneyimleyicisi olan insanın, yönelimsellik kapasitesini ortaya koyarken, bu özel sürecin, tüm yönelimsellik kapasitesinin bütün yönleri ile çalışabilmesi için, aktivatörlük rolü üstlendiğini göstermiştir. Zira yönelimsellik kapasitesi dahilinde, yönelimsel durumların doğası ve insana özgü nedensellik anlayışı ile holistik bir yapıda bu durumların çalışması, sistemde iç içe bir çalışmanın olduğunu göstermektedir. Bilinç dışı yönelimsellik kapasitesi arka planının oluşmasında, bilinçli yönelimsel durumların ortaya çıkmasında ve nedensellik kapasitesinin etkin aktivatör rol üstlenmesi; son tahlilde birbirinin içine geçmiş karmaşık bir yönelimsellik sisteminin insanlarda olduğunu göstermiştir.

Çalışmanın ilerleyen bölümlerinde, Searle'ün yönelimsellik anlayışına ek olarak, iki ayrı argüman; fenomenolojik boyutta bir yönelimsellik anlayışı ile Searle'ün naturalist tavrını farklı bir açıdan görme fırsatı sunan, literatürdeki iki ayrı perspektif vasıtasıyla, makinalarda yönelimselliğin yoksunluğunun desteklenmesi için ortaya konmuştur.

Searle'ün sentaktik düzene tabi bir mekanizma içerisinde, semantiğin oluşturulamayacağı fikrini ortaya attığı Çince Odası Argümanı; Dreyfus'un fenomenolojik boyutta insan ve makineyi konu aldığı, bedenlenme ve algı fikri üzerinden yönelimsellik kavramının işlenmesi fikirlerine çalışmada yer verilmiştir. Bu iki filozof ayrı ayrı, bu çalışmanın ana fikri olan makinede yönelimselliğin yoksunluğu düşüncesine, farklı perspektifler dahilinde katılarak, insanın bilinç ve zihinsellik boyutunun yanında bedenlenme ve biyolojik varoluşu marifetiyle ile de yaşam dünyasına katılması üzerinden, tezin geniş bir spektrum ile değerlendirilmesine fırsat vermiştir.

Böylece tezin dört ana argümanı olan; içkin yönelimselliğin, yönelimsellik kapasitesinin geliştirilmesi için olan gerekliliği; geliştirilebilirlik noktasında etkili olan evrimsel doğanın yanı sıra kümülatif bilgi biriktirme kapasitesinin bilinç ile ilişkisinin görülmesi; insan zihninin makine ile kıyaslandığında daha esnek ve yaratıcı olabilmesi için, yönelimsellik kapasitesinin üstlendiği görevler ve son olarak makine ve insan etkileşimi sırasında, makinelerde yönelimselliğin yoksun oluşunun yarattığı bazı problemlerin belirlenmesi ekseninde, iki filozofun destekleyici fikirleri, bu çalışmanın asıl tezine ait argümanlarının değerlendirilmesinde katkı sağlamıştır.

Searle, yönelimsel durumların doğasını, mantıksal analiz yoluyla ortaya koyması, biyolojik bir bedenin ortaya çıkardığı zihinsellik kapasitesi ve bir makinenin ortaya koyduğu işlemci kapasitesini, yönelimselliğin mantıksal analizi çerçevesinde irdeleme fırsatı vermiştir. Böylece onun bu analizi, bu çalışma için, makine ve insan arasında nasıl bir fark olduğuna yönelik, insan biyolojisi ve makine donanımının kıyaslanması sırasında yol gösterici olmuştur. Böylece, Searle'ün yönelimsellik kavramının analizi sayesinde varılan sonuç şöyledir: Yönelimsellik sadece üst düzey canlı organizmalarına ait bir özelliktir ve bu özellik sayesinde tüm üst düzey canlılar zihinselliklerinin sebebiyet verdiği yönelimsellik özellikleri ile dış dünya ile ilişki kurarlar. İnsan söz konusu olduğunda ise durum biraz daha gelişmiş ve karmaşık bir hal almaktadır. Zira, yönelimsel nedenselliğin, doğada gerçekleşen mekanik nedensellikten farklı olması, insan zihninin, kendi nedensellik anlayışını, kendine içkin şekilde ürettiğini göstermektedir. İnsanın yönelimsel nedensellik kapasitesinin olması, onu dış dünya ile girilen ilişkide etkin konuma alarak, bizathi olarak ortaya konan yönelimsel durumların deneyimlenmesine katılmasını sağlamaktadır. Bunun bir sonucu olarak insan, deneyimlenen yönelimsel durumların edilgen gözlemcisi değil,

bizatahi tatbik edicisi olarak dış dünyada deneyimi gözlemleyen değil, etkin deneyimleyen olarak yerini alır. Bu deneyimler, temsil şeklinde değil bir prezentasyon şeklinde, yani bizathi olarak insan tarafından deneyimlenirken, bu yönelimsel durumların ortaya çıkışının asıl gerekli parçası olan, arka plan, bilinci vasıtasıyla insanın bilinç dışını da gayriihtiyari yönlendirerek, kişinin bilinçli yönelimsel durumların oluşması için bir fon oluşturduğu sonucuna götürür. Bu noktada, insanın yönelimsellik kapasitesi dahilinde bir arka plana sahip oluşu, onun içkin ve türetilmiş yönelimsellik çeşitlerini de ortaya koyabilme yeteneği ile bağlantılı olarak ortaya çıkmaktadır. Zira içkin ve türetilmiş yönelimselliği aynı anda oluşturabilen insan, yönelimsel nedensellik kapasitesini ortaya koymak için bir arka plana ihtiyaç duyarken, bu arka planın ise yine yönelimsellik kapasitesinin sayesinde ortaya çıktığı sonucu bu çalışmada açık bir şekilde gösterilmiştir. Yani içkin ve türetilmiş yönelimsellik kapasitesinin birbirinden ayrı olarak değil içiçe olarak aynı anda ortaya konması, yönelimsel nedensellik kapasitesinin de bu ortaya çıkışa hizmet etmesi marifetiyle, döngüsel bir mekanizmanın bu süreçte izlendiği sonucunu ortaya çıkartmaktadır. Böylece, içkin ve türetilmiş yönelimselliğin ortaya konabilmesi için, bir arka plan dahilinde çalışan yönelimsel nedensellik kapasitesi, yine aynı anda bu iki tür yönelimsellik kapasitesini ortaya çıkartırken, arkaplanın oluşabilmesi ve nedenselliğin işlenmesi için de içkin ve türetilmiş yönelimselliğin geliştirilmesi gerektiği sonucu, bu mekanizmada bir d ng selliğin olduğu sonucuna bizi götürmektedir. Bu ise ancak insana tabi karmaşık yapıda bir zihinsellik kapasitesinin, tüm bu durumları, ardışıklık veya bir düzene ihtiyaç duymadan, kendi zihnine içkin şekilde, belli bir planlama olmadan, bilinç dışı olarak bir sistem işletmesi ile mümkündür. Zira böyle bir yönelimsellik sisteminin işlemesi, kurallara, ölçülere, klasik mantık anlayışına ya da sadece beyin gibi bir yapının sistematik işlemesine bağlı değildir. Bilinç ve bilinç dışı ile harmanlanmış, insanın zihinselliğinin karmaşıklığının tam olarak yansıdığı bu sistem, çözülmesi zor ama bir o kadar da organik ve insana tabi bir düzendir. Bu durumda, sadece insanın deneyimleyebildiği içkin ve türetilmiş yönelimselliğin ve bununla birlikte yönelimsel nedensellik kapasitesinin birbiri içine geçmiş şekilde çalışma prensibi, şu an için insan dışında her hangi bir varlıkta bu kapasitesinin insanda olduğu biçimi ile ortaya konamayacağı sonucunu doğurmaktadır.

Makinenin bir program dahilinde, sentaktik-sembolik süreçler ile işlemci kapasitesini ortaya koyması, onu yönelimsellik kapasitesi anlamında insan gibi bir zihne sahip olamaması sebebiyle eksik bırakacaktır. Bu ise makinenin sentaktik olarak ortaya koyduğu ve bir program dahilinde işleyen işlemci kapasitesinin, sentaktığı ilerletmede ve onu geliştirmede insandan üstün de olsa, sentaktikten semantiğe geçerken kapasite olarak geri olduğunu göstermektedir. Bunun sonucunda semantiğin farklı boyutlar dahilinde, bazen sembolik dilin anlamlandırılması, bazen ise bilginin yorumlanması noktasında makinelerde türetilmiş yönelimsellik kapasitesinin ortaya çıkmasında noksanlık olduğundan, makineleri yönelimsellik kapasitesi anlamında noksan bırakacaktır. Böylece makine, zihin sahibi insanın ortaya çıkardığı, algı ve hafıza gibi içkin yönelimsel durumları, yine onun gibi kullanma yeteneğinden yoksun olduğundan, türetilmiş yönelimsel durumları ortaya çıkarmak için kullanamaz ve dolayısıyla anlam ve yorum gibi durumları kendine, kendi işlemci kapasitesine içkin halde gösteremez olarak nitelendirilebilir. Oysa insan hem içkin hem de türetilmiş yönelimsellik kapasitesini kendi zihnine içkin halde ortaya koyabilirken, en temelde içkin yönelimsellik gösterme kapasitesi sayesinde, türetilmiş yönelimsel durumları sonsuz geliştirme kapasitesine sahip bir canlıdır. Sonuç itibariyle, yönelimsellik kapasitesi insanda sonsuz geliştirilebilir ve insanların bir topluluk içinde, dış dünya ile bulundukları etkileşim sayesinde katlanarak ileri taşınabilirlik özelliğine sahiptir. Bu noktada makinenin yönelimsellikten yoksun olduğu fikri, insanda yönelimselliğin geliştirilebilir olduğu fikri temelinde şu sonuçları doğurmuştur:

Öncelikle, makinalarda yönelimselliğin yoksunluğu gösterilirken, insana ait bir özellik olan bilinçten yararlanılması, dört argümanda da makine ve insan arasındaki farkın ortaya konması açısından önemlidir. Dört argümanın ortak paydası bilinç üzerinden şekillenirken, yönelimsellik kapasitesinin geliştirilebilir olduğu anlayışı, bunun bilinç sayesinde gerçekleştiği ve bilincin gerekliliğinin vazgeçilmez olduğu sonucunu ortaya çıkarmıştır. Bu da bu çalışmada kısaca, bilinci olmayan bir varlıkta yönelimsellik kapasitesinin oluşamayacağı sonucunu doğurmuştur. Zira yönelimsellik kapasitesinin sağlıklı işleyip geliştirilebilmesi; içkin ve türetilmiş yönelimsellik kavramları ile yönelimsel nedensellik kapasitesinin ortak çalışması vasıtasıyla ortaya konabilmektedir. Bu ise sadece bilinçle mümkün olacaktır.

Yönelimsellik yetisinin geliştirilebilir olması üzerinden çizilen rotada, makinelerin yönelimsellikten yoksun oluşunun incelendiği bu çalışmada erişilen bir diğer sonuç

ise, yönelimselliğin geliştirilebilir olduğu fikrinin, insanın kollektif olarak belli normlar ve dolayısıyla türetilmiş yönelimsellikler oluşturduğu ve birbirlerinin bilinç ve yönelimsellik kapasitelerini bu şekilde geliştirdiği fikridir. Bu şekilde deneyim ve kümülatif olarak oluşturdukları bilgi birikimlerini, birbirlerini geri besleme yoluyla paylaşma şansı bulan insan topluluğu, bir makinenin, kendi bilgi paylaşım ağı vasıtasıyla geliştirdiği, makine öğrenmesi metodundan farklı olarak, çok çeşitli farklı kombinasyonlar dahilinde, sonsuz olasılıkla yönelimsel durum kombinasyonunun, arka planlarında yer edinmesi fırsatı elde edeceklerdir. Böylece makine ile kıyaslandığında, dar bir çerçevede değil, çok geniş ve birbirlerinin bilinçleri çerçevesinde genişleyen paylaşım alanları, yönelimsellik kapasitesi vasıtasıyla durmadan genişleyen bir ilerleme gösterecektir. Bu noktada bilincin de yönelimsellik ile paralel olarak beslenmesi, bilincin genişlemesi noktasında, katlanarak giden bir genişlemenin var olduğu sonucunu yönelimsellik kapasitesinin geliştirilebilirliği bağlamında göstermektedir. Zira makinenin sadece hedefler doğrultusunda onu sınırlandıran dar programlamalara tabi alanı, kendini bir insanın zihin kapasitesine eşitleyemediği sürece, kapasitesinin insan gibi katlanarak geliştirilmesi fırsatını bulamayacaktır.

İnsanın yönelimsellik kapasitesinin olması, onun zihinsellik anlamında da çok yönlü hareket etmesini ve dış dünya ile ilişkisini bu şekilde geliştirmesini sağlamaktadır. Bu noktada dış dünya ile girilen çok yönlü etkileşim, insan zihninin bir makinenin işlemci kapasitesi ile kıyaslandığında daha yaratıcı ve daha esnek hale geldiği sonucunu doğurur. Örneğin, bir makine işlemci olarak insan zihnine göre çok daha hızlı ve doğru bir şekilde hesaplama yapabilir. Ancak, insan zihninin esnekliği, yaratıcılığı, ve çok yönlü düşünebilme yeteneği, bir makinenin işlemci kapasitesine kıyasla daha üstündür. Bununla birlikte, son yıllarda gelişen yapay zeka teknolojileri, derin öğrenme gibi teknikler ile daha esnek ve yaratıcı bir işlem yapabilme yeteneğine sahip hale gelmiştir. Bu nedenle, bir makinenin de insan zihnine benzer şekilde esnek ve yaratıcı olabileceği tartışılmaktadır. Ancak, bu çalışma sırasında görülmüştür ki, her ne kadar makineler insanlardan daha hızlı işlem yapacak kapasitede olsalar da, insanların bilinçli bir zihin ve yönelimsellik kapasitesine sahip oluşu, onu makinelerden üstün konuma getirmekte, fenomenolojik boyutta algı ve bedenlenmenin insana getirdiği avantajlar ile yaşam dünyasına katılması onu farklılaştırıp, onun makinenin işlemciliğinden daha esnek ve yaratıcı konumda bir zihni olduğunu

göstermektedir. Özellikle ani gelişen durumlar karşısında, insanın inisiyatif sahibi bir tutumla zihnine hükmedebilir oluşu, yönelimsellik kapasitesi ortaya konurken, onun sezgi, duygu durum gibi hallerinin yardımı ile makineden daha doğru yönelimler gösterdiğini açıkça ortaya koyar. Örneğin, bir trafik kazasında insanlar hızlı bir şekilde harekete geçmek zorundadırlar. Bu durumda, insanlar hızlı bir şekilde durumu değerlendirir, acil müdahale gerektiren durumları belirler ve yardım çağırırlar. Ayrıca, kazaya karışan kişilere yardım etmek için de, bilinç dışı yönelimsellik kapasitelerinin arka planlarını inisiyatif almak adına gayriihtiyari kullanacaklardır. Arka plandaki tüm yönlendirilmeler, onu inisiyatif alma durumuna sokacaktır. Bu yetenekler, makinede henüz tam olarak geliştirilememiştir ve insanların makineler ile kıyaslandığında, bu alanda avantajlı olduğu su götürmez bir gerçektir.

Makine ve insan etkileşiminin en üst noktaya tırmandığı günümüzde, dördüncü argüman dahilinde incelediğimiz problemler, aslında insanlık için uyarıcı, zamanında ve yerinde müdahale edilebilirse hayat kurtarıcı yerlere temas etmiştir. Bu argüman çerçevesinde ortaya atılan üç önemli sorun; doğal dil işleme ve anlama yeteneğine sahip olmayan makinelerin insanlar ile etkileşime girmesi; bunun sonucu, insanın bir sosyal varlık olduğunu ve topluluk içinde yaşayarak belli norm ve kavramların hem üreticisi hem de tatbik edicisi olduğu; bununla birlikte insan yaşamına ve toplumsal yaşantıya dair olguları anlamlandırmada zorluk yaşamaları sebebiyle, etkileşime girdikleri insanlara karşı yanlış tutum geliştirebilir oluşlarının yarattığı tehlike ve sıkıntılar şeklinde ortaya konmuştur. Bu üç sorun da görüleceği üzere birbirleri ile bağlantılı, aslında temelde bir dili doğal olarak işleyebilme ve anlamlandırma üzerine kurulmuş, yönelimsellik kapasitesinin bilinç sahibi olmayan bir varlıkta yoksunluğunun getirdiği sorunlardır. En temelde türetilmiş yönelimselliği oluşturacak, yani anlamı ortaya koyacak, temelde içkin yönelimsellik, algı ya da insan gibi anlam dünyasına ait bir hafızadan yoksun oluş, aslında bu sorunları doğurmaktadır. Bu açıdan bakıldığında, bu sorunları bertaraf etmek adına yapılması gerekenler, insanın kendinin bir ikamesiymiş gibi makineyi değerlendirmekten vazgeçmesi ve kendi ile makine arasına gerekli mesafeyi koymasıdır. Bunun yanında, bu problemler, fenomenoloji bağlamında, insan ve makine arasındaki etkileşimin *teknolojik yönelimsellik* kavramı bağlamında geliştiğini öngörerek, bu doğrultuda çalışmanın kapsamını genişletmek, insanlığa ve bilime felsefenin yol gösterici ve kavramları aydınlatıcı olarak ışık tutması ile daha açık hale getirilebilecektir. Makine ve insan etkileşimini postfenomenolojinin

inceleme alanı olan teknoloji felsefesi bağlamında değerlendirmek, sorunların derinliğini artırarak, makine ve insan arasındaki farkın fenomenolojik boyutta daha iyi ortaya konmasına da fırsat verecektir.

Felsefe ve onun kavram analizi olmadan bir yapay zeka tartışmasından bahsedilemeyeceği aşîkardır. Dolayısıyla, insan zihni ile birebir tutum geliştiren bir zihin oluşturma projesi, çalışmada bahsedilen, birbirine zıt ve bazen paralel tüm bu görüşlerin bir sentezine ihtiyaç duyar.

Kavram kargaşalarını bertaraf etmek; sınırı iyi belirlemek ve biz insanoğlunun onlardan farklı olduğumuz noktasında aradaki çizginin çekilmesi için felsefenin, insanın asıl olması gerektiği yerini ona hatırlatmasındaki kılavuzluğu ve kavramların doğru olarak algılanmasında insana yol göstericiliği önemlidir. Ele alınan konu açısından felsefenin görevi, insanları tüm bu kavram kargaşasından kurtararak, kendi konumunu belirlemesi ve olması gerektiği gibi hareket etmesine yardımcı olmasıdır. Zira güvenliği, hakları veya özgürlükleri tehlikeye giren insanlar ne kollektif olarak yaşamaya devam edebilir ne de belirtilen şekilde evrimsel veya yönelimsellik geliştirme noktasında istenilen düzeye çıkabilir. Felsefenin görevlerinden biri de, insanların bu konuda farkındalık kazanmalarına yardımcı olmak ve bilinçli bir şekilde hareket etmelerine rehberlik etmektir. Zira, insanların ve makinelerin karşılıklı etkileşiminde, doğru kararlar alabilmelerini ve insanların haklarının korunması için onu kavram kargaşasından kurtarmayı amaçlayan bir görev ile felsefe yol gösterici rolünü, hem bilim hem de insanlık için göstermektedir. Bu nedenle, felsefenin rolü, teknolojik gelişmelerin insan hayatı üzerindeki etkilerini değerlendirmek, bu gelişmelerin olumlu ve olumsuz yönlerini ele almak ve insanların yaşam kalitesini artırmak için gerekli önlemleri almak üzerine odaklanmalıdır ki tartışmalar da bu nokta üzerinde yoğunlaşmaktadır. Felsefe, insanların makine ile etkileşime gireceği noktada, yönelimsellik kapasitesinin ne kadar göz ardı edilemez bir yeri olduğunun farkına varılması ve bu kapasitenin ortaya çıkardığı kavramların iyi bir analizini sunması ile yol göstericidir. Bu noktada yönelimselliğin bilinçle bağlantılı olduğu ve şu noktada bilinci olmayan bir mekanik yapıya yönelimsellik kapasitesi gerektiren hiç bir tutum veya karar mekanizmasının yüklenemeyeceği fikri bu çalışmanın vardığı en önemli sonuçlardan biridir. Böylece, insanların farkındalığını artırmak ve düşünsel açıdan daha derin bir anlayışa sahip olmalarını sağlamak da, yine felsefenin bu tez açısından görevleri arasındadır. Zira insan ve makina arasındaki kategorik farkın silikleşmesi ve

kavram kargaşalarının doğması bu duruma sebep olurken; bu çalışmanın insana ait fenomenolojik dünyası çerçevesinde geliştirilmesi, felsefenin bilime ve insanlığa kavramsal analiz bağlamında en önemli katkısı olacaktır.

Bu çalışmanın sonuçları doğrultusunda kapanan yerden, insan ve makinenin sınır durumlarının berraklaştırılması noktasında bir çok farklı araştırmanın önü açılabilir. Özellikle, yönelimselliğin doğası ile ilgili yapılacak daha derin araştırmalar, insanın tüm öznel bilinç kapasitesine dair cevaplanmayan soruları cevaplamak için bir anahtar görevi görebilir. Bununla birlikte, bedenlenme ve yönelimsellik bağlamında, mantıksal analiz ile birlikte fenomenolojik bir yöntemin kullanılması noktasında yapılacak araştırmalar farklı sonuçlar doğurarak, teknolojinin insan yaşamındaki yeri ve bu etkileşimin insanın yaşam dünyasında oluşturacağı düzensizliklerin belirlenmesinde etkili sonuçlar doğurabilir.

Son söz olarak, felsefenin, bilimle daha koordineli çalışması gerektiği ve kavram analizleri için mutlaka bilimin, felsefenin ışığında yolunu bulması gerekliliği unutulmamalıdır. Bilim, her şeyi bilmeye çalışırken, felsefenin daha engin bir denizin, yani bilinmezlerin bile denizinde yol alan ve bu denizin hazinelerini bulmaya kendini adanmış bir kaptan olduğu hatırlanmalıdır. Bu noktada okuyucuyu, Dyson'ın(2012) dolaylı olarak makine yönelimselliğine dair sorduğu şu soruyu düşünmeye davet etmek isterim. Zira bu soru, bu çalışmanın yapılmasında, son tahlilde insanın kendi ile makina arasına çizmesi gereken sınırın ne kadar önemli olduğunun düşünülmesindeki gerekliliğe en net biçimde vurgu yapacaktır.

Kendi genetik kodumuzu dizilemek, depolamak ve daha iyi kopyalamak ve böylece insan varlığını optimize etmek için biz mi dijital bilgisayarları kullanıyoruz, yoksa onları kopyalamaya daha iyi yardımcı olabilmemiz için dijital bilgisayarlar mı genetik kodumuzu -ve düşünce şeklimizi- optimize ediyorlar?(s.311)

KAYNAKÇA

- Anscombe, G. E. M. (2000). *Intention* (2nd ed.). Harvard University Press.
- Austin, J. L. (1962). *How to do things with words*. Oxford University Press
- Black, Deborah L. (2010). Intentionality in Medieval Arabic Philosophy. *Quaestio* 10:65-81.
- Brentano, F. (1995). *Psychology from an Empirical Standpoint* (O. Kraus & L. L. McAlister, Eds., & P. Simons, trans.). London, UK: Routledge.(Original work publised 1874)
- Burge, T. (1979). Individualism and the mental. *Midwest Studies in Philosophy*, 4(1), 73-122. <https://doi.org/10.1111/j.1475-4975.1979.tb00374.x>
- Chalmers, David (2002). The components of content. In David J. Chalmers (ed.), *Philosophy of Mind: Classical and Contemporary Readings*. Oxford University Press.
- Clark, A. (1997). *Being There: Putting Brain, Body, and World Together Again*. MIT Press.
- Datta, A., Tschantz, M. C., & Datta, A. (2015). Automated experiments on ad privacy settings: A tale of opacity, choice, and discrimination. *Proceedings on Privacy Enhancing Technologies*, 2015(1), 92-112. <https://doi.org/10.1515/popets-2015-0007>
- Dennett, D. C. (1971). Intentional systems. *Journal of Philosophy*, 68(4), 87-106. <https://doi.org/10.2307/2025382>
- Dennett, D. C. (1987a). Intentional systems in cognitive ethology: The “Panglossian paradigm” defended. *Behavioral and Brain Sciences*, 10(4), 585-586. <https://doi.org/10.1017/S0140525X00016393>
- Dennett, D. C. (1987b). *The intentional stance*. MIT Press.
- Dennett, D. C. (1991). *Consciousness explained*. Little, Brown, and Company.
- Dretske, F. (1984). "The Pragmatic Dimension of Knowledge." *Philosophical Studies: An International Journal for Philosophy in the Analytic Tradition*, 46(1), 3-16. <https://doi.org/10.1007/BF00646423>
- Dreyfus, H. L. (1972). *What computers can't do: The limits of artificial intelligence*. Harper & Row.
- Dreyfus, H. L. (2009). Why Heideggerian AI failed and how fixing it would require making it more Heideggerian. *Philosophical Psychology*, 22(3), 357-393. <https://doi.org/10.1016/j.artint.2007.10.012>
- Dyson, G. (2012). *Turing's Cathedral: The Origins of the Digital Universe*. Pantheon Books.
- Heil, J.(2020). *Zihin Felsefesi: Çağdaş Bir Giriş* (Çev., S. Akbıyık & M. Bilgili), Küre Yayınları,(Orişinal alışma 2013’de yayımlandı).
- Jacob, P., "Intentionality", *The Stanford Encyclopedia of Philosophy* (Spring 2023 Edition), Edward N. Zalta & Uri Nodelman (eds.), URL= <<https://plato.stanford.edu/archives/spr2023/entries/intentionality/>>.
- Kant, I.(1998), *Critique of Pure Reason* (P. Guyer & A.W. Wood Eds. &trans.). NY, Cambridge University Press (Original work publised 1781)
- Locke, J.(1996), *İnsan Anlığı Üzerine Bir Deneme* (Çev., V. Hacıkadıroğlu), Kabalcı Yayınları, (Orişinal alışma 1689’da yayımlandı).
- McGinn, C. (1989). Can we solve the mind-body problem? *Mind*, 98(391), 349-

366.<https://10.1093/mind/xcviii.391.349>

Millikan, R. G. (1988). *Language, thought and other biological categories: A new foundation for realism*. MIT Press.

Millikan, R. G. (1993). *White queen psychology and other essays for Alice*. MIT Press.

Minsky, M. (2006). *The Emotion Machine: Commonsense Thinking, Artificial Intelligence, and the Future of the Human Mind*. Simon & Schuster.

Piaget, J. (1930). *The Child's Conception of Physical Causality*. New York: Harcourt Brace.s.

Piaget, J. (1952). *The Origins of Intelligence in Children*. International Universities Press.

Putnam, H. (1975). The meaning of "meaning". In Gunderson, K. (Ed.), *Language, mind, and knowledge* (Vol. 7, pp. 131-193). University of Minnesota Press.

Russell, B. (1905). On denoting. *Mind*, 14(56), 479-493.<https://doi.org/10.1093/mind/XIV.4.479>

Searle, J. R. (1969). *Speech act theory: An essay in the philosophy of language*. Cambridge University Press.

Searle, J. R. (1980). Minds, brains and programs. *Behavioral and Brain Sciences*, 3(3), 417-457.<https://doi:10.1017/S0140525X00005756>

Searle, J. R. (1983). *Intentionality: An essay in the philosophy of mind*. Cambridge University Press.

Searle, J. R. (1984). *Minds, brains, and science*. Harvard University Press.

Searle, J. R. (1997). *The Mystery of Consciousness*. Granta Books.

Searle, J. R. (1998a). Consciousness and the brain. *Brain Research Reviews*, 26(2-3), 379-387.<https://doi:10.1006/ccog.1993.1026>

Searle, J. R. (1998b). *Mind, language and society: Philosophy in the real world*. Basic Books.

Searle, J. R. (1999). *Expression and meaning: Studies in the theory of speech acts*. Cambridge University Press. (Original work published 1979).

Searle, J. R. (2002a). *Consciousness and Language*. Cambridge University Press

Searle, J. R. (2002b). *The rediscovery of the mind*. MIT Press.(Original work publised 1994)

Searle, J. R. (2004). *Mind: A brief introduction*. Oxford University Press.

Searle, John R. (2006). What is to be done? *Topoi* 25 (1-2):101-108.<https://doi.org/10.1007/s11245-006-0016-z>

Searle, J. R. (2008). *Philosophy in a new century: Selected essays*. Cambridge University Press.

Thompson, D. L. (1986). Intentionality and causality in John Searle. *Canadian Journal of Philosophy*, 16, 83-97.<https://doi:10.1080/00455091.1986.10717108>

Turing, A. M. (1950). Computing Machinery and Intelligence. *Mind*, 59(236), 433-460.<https://doi.org/10.1093/mind/LIX.236.433>

Verbeek, P. P. (2011). *Moralizing Technology: Understanding and Designing the Morality of Things*. Chicago: The University of Chicago Press.

Wellner, G. (2018). Posthuman imagination: From modernity to augmented reality. *Journal of Posthuman Studies*, 2(1), 45-66. <https://10.5325/jpoststud.2.1.0045>

Zahavi, D (2014) Intentionlîtât und Bewusstsein [Yönelimsellik ve Bilinç] *Kaygı Uludağ Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Felsefe Dergisi*. s. 22 :168-182.<https://doi.org/10.20981/kuufefd.16727>

Zahavi, D. (2018). *Husserl'in Fenomenolojisi*. (Çev., S. Bayazit), Say Yayınları,. (Orijinal çalışma 2003'de yayımlandı).